

اَل بِلِمِی

مؤسسە غیرانتفاعی آذربایجان ائل بیلیمی

Azərbaycan Elbilimi

بهمن، اسفند (دوندوران، بایرام) آیلاری ۱۳۹۵

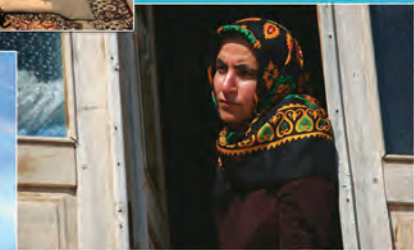
هایده مرادی

۱۳۵۳ - جو گوش ایلی، اردبیل شهرینده آنادان اولوب، او، تهرانین سوره بیلیم یوردوندا سینما رشته سینده یؤنتمن لیک اییلیمی بوکسک تحصیلاتینی بییتیرمیش دیر. ۱۳۷۶ ایلیندن اردبیلین گنج لر سینماسی انجمنیندن (انجمن سینمای جوانان) هنری فعالیتلرینی باشلامیشدیر. اونون رتزوومه سینده، اردبیلین گنج لر سینماسی انجمنی نین یایمچیلیگی ایله «منیمله اوخو (با من بخوان)»، «سون (نهایت)»، «قورما ساعات (ساعت کوکی)» و «لچک» آدلی قیسا فیلملر واردیر. ان یاخشی آراشدیرما بلگه سلی تانیان «قارلی داملار» فیلمی، سینما حقیقت دن ان یاخشی یؤنتمن جایزه سی «قارلی داملار» آدلی قیسا بلگه سل فیلمی اوچون ها بئله اولکده و اولوسال فستیوال لاردا مختلف بؤلوملرده جایزه آدابی اولماق، هایده خانم مرادی نین افتخار لار بندان سایلیر. او همچنین ایتالیانین دینلر فستیوالینین جایزه سینده لایق گؤرونوبدور.

آذربایجان ائل بیلیمی ۸۵-۸۶

بهمن، اسفند (دوندوران، بایرام) آیلاری - ۱۳۹۵

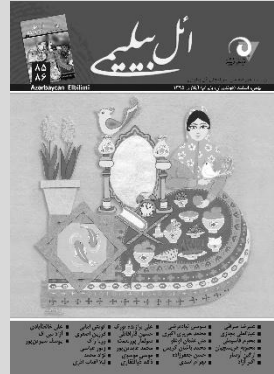

■ علی براننده تورک	■ سوسن نواده رضی	■ علیرضا صرافى
■ حسین قاراقانلی	■ محمد حریری اکبری	■ عبدالعلی مجازی
■ سولماز پورنعمت	■ متی عثمان اوغلو	■ محرم قاسیملی
■ محمد عابدین پور	■ محمد باغبان کریمی	■ محبوبه هریسچیان
■ موسی موسوی	■ حسن جعفرزاده	■ ارگین اوشار
■ ذکیه ذوالفقاری	■ بهرام اسدی	■ اکبر آزاد
■ علی خالط آبادی	■ فرزین اصغری	■ آزاد نبی اف
■ یوسف شیرین پور	■ رویا راک	
■ زیور عباسی		
■ نژاد محمد		
■ لیلا آفتاب آذری		

ساتیلماز
غیر قابل فروش

الله یں آدی ایله

آذربایجان ائل بیلیمی
درنگی نین آلیق ایچ بولنی
 Azərbaycan Elbilimi 85- 86
 ۸۵، ۸۶ - جی سای
 دوندوران، بایرام (بهمن، اسفند)
 آیلاری - ۱۳۹۵

رئداکسیا هئیتی:

علیرضا صرافی
 سوسن نوادهرضی
 علی برازنده (تورک)
 گونش امانی

صفحه، جلد تنظیمی:

مهدی میمندی

جلدین اوز رسیمی:

اولدوز طهماسب پور

E_mail.info@azelbilimi.com
 www.azelbilimi.com

۸۵- جی سای. دوندوران (بهمن) آیی ۱۳۹۵

باش یازار:
 علی برازنده (تورک)

باش یازی. علی برازنده (تورک) ۳

ر ایور

ائل بیلیمی اوتورومو. سوسن نوادهرضی ۵

مقاله لر

ساری بولبول، طاهر میرزه ایله زهره ناغیلی. دکتر محمد حریری اکبری ۸
 روشنی، اؤروشانمی؟ متی عثمان اوغلو ۱۸
 یالانلاما ناغیللاری. علی برازنده تورک ۲۴
 نگاهی به داستانهای آشیقی. محمد باغبان کریمی ۳۵
 در باب اسامی کاراکترهای قصه‌ی شنگول منگول. دکتر حسن جعفرزاده ۴۳
 آد عنصرو مذهبی آنلاملاردا و تورک تاریخینده. بهرام اسدی ۴۸

مراسلر، دیلر

چیل یاسین و نیسان سویو. عبدالعلی مجازی ۵۴
 آتش در سیستم قومی مدنی آذربایجان. محرم قاسیمی/ محبوبه هریسچیان ۵۷
 آياز آنا. دوکتور ارگین اوشار ۶۲
 آغاچ توتماق. اکبر آزاد ۶۳
 قاراقاندا یاغیشا باغلی ایناملار. حسین قاراقانی ۶۴
 پیله چایدا گلین گتیرمه و دوغوم ایله باغلی عنعنه لر. سولماز پورنعمت ۶۷
 آسن قالدی اکین لر. محمد عابدین پور ۷۰

باشقا یازیلار

قدیم ماهنی لاریمیزدان. علیرضا صرافی ۷۵
 سئحیرلی سؤزلر. اکبر آزاد ۷۸
 فولکلوروموزدا تات فولکلورو ایزلریندن بیر نئجه نمونه. علیرضا صرافی ۸۰

کتاب تانیتمی. ۸۶

۸۶- جی سای. بایرام (اسفند) آیی ۱۳۹۵

باش یازار:

سوسن نواده رضی

باش یازی. سوسن نواده رضی ۹۰

ناغیل لار

چیرکین گویچک بولاقلارین ناغیلی. موسی موسوی ۹۲

ظالم قاینانا. ذکیه ذوالفقاری ۹۵

نمین دن بیر ناغیل. کنجل. فرزین اصغری آرپاتیهلی ۹۸

تنبل احمد. رویا راک ۱۰۲

قاراکان ناغیلی. زیور عباسی ۱۱۳

گؤی مینجیق. نژاد محمد ۱۱۹

مراسملر، دیلر

صیغه باجی. گونش امانی ۱۲۸

دانیشیق

هایده مرادی ایله دانیشیق. سوسن نواده رضی ۱۳۲

نوروز بایرامی

تورکلرده چرشنیه فلسفه سی. سوسن نواده رضی ۱۳۵

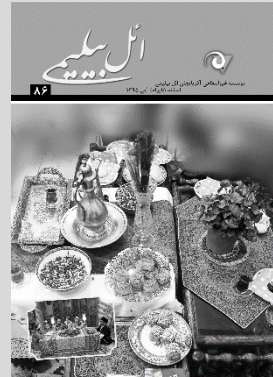
تازایی گلین اوچون بایراملیق آپاراماق. گونش امانی ۱۴۵

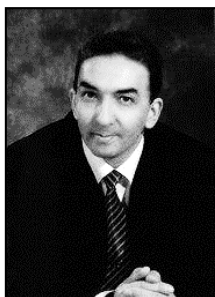
قیرمیزی بایرام باشماغیم. لیلا آفتاب آذری ۱۴۸

بایاتی لار. علی خالط آبادی ۱۵۰

دونه نیمیزه قاییداق. آزاد نبی اف/ یوسف شیرین پور (رسول اوغلو) ۱۵۹

خالق تقویمی. علی برازنده تورک ۱۷۸

باش یازی

علی برازنده (تورک)

دیرلی آراشدیرماجیلار و اوخوجولار!

آذربایجان ائل بیلیمی یئندینجی قورولوش ایلینی دالیدا قویارق، کئچمیش ایللردن بارلی و ثمره لی ایشلر آپاریب، ایراندا فولکلور ساحه سینده گئت- گئده تانینمیش بیر مرکز چئوریلیب دیر. سون ساییلاردا گوروندویو کیمی فولکلور و ائل بیلیمینده ساحه دن توپلاما مرحله سیندن آراشدیرما مرحله سینده کئچن یازیلار، داها بارلی و علمی تدقیقاتلاراساری گندیر. درگیمیزین بو ساییسیندا تورک فولکلور و ائل بیلیمی ایله ایلگیلی مقاله لر و ساحه دن توپلاما یازیلار و کیتاب تانیتمی و خاطره لر یئر وئر یلمیشدیر.

بیرینجی مقاله بیلگین و دیرلی آراشدیرماچی دکتر محمد حریری جنابلارینین طاهر و زهره ناغیلی ایله باغلی دیر کی، فولکلورون بیر چوخ باشقا بیلم و علم لرله باغلیلیغینی گوستیر. ایکینجی مقاله، کوراوغلو داستانینین باش کاراکتری اولان «روشن آلی» آدینین تورک منشالی اولماسی ایله علاقه داردیر.

یالانلامالار آدی مقاله ده چالیشیلیر، گؤزدن ایراقدا قالمیش و آذربایجان و تورک فولکلورندا اونملی یئراولان بو ژانر تانییدیلین. زنگان فولکلورو و اونون عاشیق لاری طرفیندن دئیلین داستانلاری آراشدیران م. کریمی جنابلاری مقاله لرینده بو ساحه ده زنگین ائل بیلیمین بیر آرایا گتیریب دیرلی بیلگی ارائه اندیرلر. شنگول- منگول ناغیلی و اونون آدلارین دکتر حسن جعفرزاده طرفیندن آراشدیریلیب دیر.

مراسملر و دبلر بولومونده، بولکلرده یایغین اولان مراسملر و دبلردن بیر نئچه سی تانییدیر یلمیش. دانیشیق بولومونده گئنچ و یئتکلری فیلم ساز و یایمچی خانیم هایده مرادی چالیشدیغی و ائل بیلیمی ساحه سینده آپاردیغی ایشلردن سؤز- صحبت آچاراق ایشلرینین بیر چوخوندا آذربایجانین وارلی و دولغون کولتورو تصویره چکدیگی ایله باغلی ماراقلی دانیشیق آپارمیش.

سؤزلو ادبیات بؤلوملرینده ناغیلار، بایاتیلار و فولکلور یازیلاردا یئر الیمیش دیر.

راپور

اٲلبىلىمى اوتورومو

سوسن نوادهرضى

دوشنبه گونو، بهمن آيينىن اىيرمى بئشى، اٲل بىلىمى خانملارئينن آىلىق اوتورومو، هر زامانكى كىمى اٲل بىلىمى دفترىنده كئچىرىلدى.

بو گونون اوتورومونا خبرگزارى مهر خبرنگارى خانم زهرا ناصران، اٲل بىلىمىنده، فولكلور چو خانملارا قوناق اولدولار. خانم ناصران نئچه گون اۇنجهدن خانم نوادهرضى ايله تلفنى تماسلاشيب و آذربايجاندا نوروز بايرامى تارىخى، عنعنەلىرى و تۇرهلرىنه گۇره مصاحبه ائديب بىلگىلر آماق اىستەمىشلر، خانم نوادهرضى ده مكمل فولكلورىك بىلگىلر آلمالارى اوچون بوتون خانملارلا دانىشمالارىنى اۇنرمىشلر.

باشلانقيجدا خانم نوادهرضى اٲل بىلىمى موسسهسى، چاليشمالارى، فعاليت دايرهسى و اىچ بولتنى، هابئله فولكلور چو خانملارين بو موسسهده نئجه شكىل تاپماسى، اماجلارى و چاليشمالارى و بو گونه قدر گۇردوكلرى ايشلردن، بحث آپاىب جامع اما مختصر توضيحات وئردىلر.

سونرا اۇتورومدا حاضىر اولان خانملار، بىر به بىر خانم ناصرانا تانيتدىرىلىب، ايشلىرى و گروهدا اولان فعاليتلرىنه گۇره قىسسار توضيح وئرىلدى، و بىر دفعه داها خانملاردان وقت قويوب، زحمت چكىب فرهنگىمىز و فولكلوروموز ا كۇنوللو اولاراق خدمت ائلهديكلرى اوچون تشكور و قدردانلىق اولوندو.

اٲل بىلىمى مؤسسەسەسەينىن اصلى ايشىنىن، فولكلورىك عادت-عنعنەلر، دىلر، گلهنكلر و گۇره نكلرىنى ثبت ائتمك و قاليجيلاشماسىنى ساغلاماق اولدوغونو مهر خبر چىليگىنه آچىقلاناراق وورغولاندى كى، فولكلور چو خانملار جان و كۇنولدن بو ايشده امك وئرىبلر و بو ايشه ده داوام ائده جكلر.

خانملار مملكت مسؤوللارىنىن بو چاليشمالارا دستك اولوب، حمايت ائله مكلىرىنى، چوخ مؤثر بىلىب، بئله چاليشمالارا مادى معنوى يارديم ائتمكلىرىنى اىستەدىلر.

خانم ناصران ائل بیلیمی نین و فولکلورچو خانملارین آماجی و چالیشمالارینین مئدیالاردا یاییب بو سسی کوتلهیه چاتدیرماق اوچون، ماراقلی اولدوقلارینی بیلدیردیلر و خانملارین چالیشمالاری و ایشلرینی، فیلم و عکس قالبینده، ثبت ائلهیب، نه تک آذربایجانا، بلکه بوتون ایرانا، حتی دونیایا یاییب تانیتدیرماغا کؤنوللو اولدوقلارینی دیله گتیردیلر.

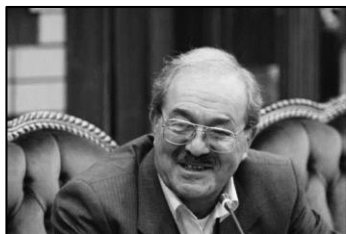
ادامه ده خانم گونش امانی، خانم نواده رضی نین گؤزل بیر شعرینی، گؤزل دکلمه ایله خانملارلا پایلاشدیلار.

بو اوتورومدا، آقای مهندس صرافینین چالیشمالاریلا حاضرلاران ائل بیلیمی بولتنینین ۸۳، ۸۴- جو سایسی، اؤزل قم و مرکزی اوستانلارینین فولکلورو،، جلسه ده اولان خانملارا سونولدو.

بو اوتورومون ۹۵ ایلینین سون اؤتورومو اؤلدوغو خانملارا بیلدیریلدی، و خانملاردان گلن ایله بیر توصیه و برنامه یا خاص چالیشما نظرلرینده اؤلسا گلن فروردین آیی جلسه سینده اچیقلامالاری ایسته نیلدی.

مقاله

سارى بولبول، ظاهر ميرزه ايله

زهره ناغىلى

دكتور محمد حريرى اكبرى

(بو مقاله سارى بولبول كىتابىن اون يازىسىندان آلىنىمىش. ھىئت تحريره)

ياشام سوورەكلى^۱، ايرەلى سرمكدهدير. نووہ^۲دن كىچىك دزەلر، ھابىلە بۇيوك فنومن^۳لر دە اۇز وارلىقلارينا سيغىشمايىر. بونلارين ھر بيريسى دايانمادان اۇز قالىبلاريندان چىخماغا جان آتيرلار. بونونلا بىلە «وارلىق» آرادان گىتتىمىر. آنجاق ھر قالىب، يا دا چرچيوە سىنىب داغىلانندان سونرا، ياشايىش يىنى دۇندا اورتايا چىخىر^۴. فنومن لرین آشار- داشار اگزیستانسا^۵ گلمەلری ایلە، دنیا ائوی جانلانیر. جانلی لار بارانیر. یارانیش لاردان، یاشاییش لار دۇغولور. یاشایانلار ایستەر- ایستمز وۇرنوخور، دارتینیر، آمانسیز جاسینا اۇز قالیبلارینی دیشمگە چالیشیرلار. دئمک ھر فنومن ایکی جانلی دئییل، ساییسز جانلی لارا بویلودور.

جانلی لارین بیر- بیرى ایلە ایلگی لری باغلیلیقلاری، یاشاییشی بیر وبە^۶ چئویریر. بو وبین ھر بوجاغیندا چئشیدلی جریانلارین تۇرەنمەسى، گلیشمیش فنومن لر یارادیر. اونا گۇرە یاشام گۇزل، گۇچک بویالارلا دۇندان- دۇنا، حالدان- حالا انکشاف ائدیر. یاشاییش وبی نین دۇغال^۷ جانلانماسی، باشلانیشى- قورتولوشو اۇجسوز- بوجاقسیز زمان بویوندا،

۱. سورکلی: پیوسته، بیوقفه، بلا انقطاع. Continual.

۲. نووہ: اتم atom.

۳. فنومن: Phenomenon.

۴. اورتايا چىخماق: ظهور، پیدایى، منطق ظهور، پدید آمدن Phainesthai.

۵. اگزیستانس: وجود، هستی، زندگی existence.

۶. وب: شبکه Web.

۷. دۇغال: طبیعی natural.

بیر قیرپیمدا^۱ آخارلیقدان دوشمه‌ییب، دوشمه‌ییر، دوشمیه‌جکدیر.

آن کیچیک دزه‌لردن باشلایاراق لاپ ینکه فنومن‌لره کیمی، بطن‌لرینده اولان ایستکلر، یاشامین سوره‌کلی اولماسی نین تام سببی ساییلارکن، اونلاری گله‌جگه، یئنی قالببا، یاخود یئنی فورما دووشمگه دؤغرو آپاریرلار. بو ایستکلر، طلبلر؛ جانسیز فنومن‌لرده «چکیم»، جانلی فنومن‌لرده «عشق» آدلانیر.^۲ ایستکلر، دیلکلر ارادوکسیکال^۳ بیر گوج تانیندیقد، فیزیک دیسیپلینی^۴، اونلاری «سنتری پتال»^۵ ايله «سنتری فوگال»^۶، ایکولوژی‌ده^۷ «اروس»^۸ ايله «تاناتوس»^۹ آدلانديريلار. یاشام بو گوج‌لردن قاینالانیر. دوشونجه صاحب‌لرینین، ایستر دوغویلا، ایسترسه عاگیل‌لا، علم ايله دؤیوب دوشونمگی، دانیلماز گوج بیلیب، یاشاییشین تمل داشی سانماقلاری یئرسیز دئییل. بؤیوک عارف‌لرین اثر‌لری نین باشا-باشیندا عشق «علت‌العلل»^{۱۰} تانینیر. اونلاری بوتونلوقده بورادا گتیرمگ اولماسا دا، آتک یازی‌دا وئریلن اؤرنک کفایت قدر مطلبی یئتیره بیلر.^{۱۱}

دنیز‌لر مرکب‌اولا، مئشه‌لر قلم، عشق حقینده هرنه یازسان، یئنده ده آز گله‌جک. عشقین وارلیغیندا اولان، هانسی بیر گوجدن، هرنه سؤیله‌ییرسنسه، یئنه ده افادن یئترلی

۱. قیرپیم: لحظه، دم.

۲. رحمتلیک گنجه‌لی نظامی بو مضمونا چوخ گؤزل یاناشیب‌دیر کی ایکی جور یازیلیب‌دیر:

(الف) طبایع جز کشش کاری ندارند حکیمان این کشش را عشق خوانند

(نظامی: ۱۳۷۰، ۱۴۴)

(ب) طبایع جز کشش کاری ندانند حکیمان این کشش را عشق خوانند

(نظامی، ۱۳۷۶، ۱۴۳)

۳. پارادوکسیکال: دارای ضد و نقیض، متناقض‌نما Paradoxical.

۴. فیزیک دیسیپلینی: رشته فیزیک Physic's discipline.

۵. سنتری پتال: قوه جذب به مرکز، نیروی جاذبه Centripetal.

۶. سنتری فوگال: قوه گریز از مرکز، نیروی دافعه Centrifugal.

۷. سایکولوژی: روانشناسی، مبحث قوا و کارهای ذهنی، معرفه النفس Psychology.

۸. اروس: میل و اشتیاق، الهه عشق، کزوب، شهوت Eros.

۹. تاناتوس: انهدام، الهه مرگ، نابودی، نیستی Thanatos.

۱۰. علت‌العلل: سبب اصلی، عامل عمده raison d'être.

۱۱. اورنکلر:

(الف) خمش ای عاشق مجنون، بمگو شعر و بخور خون که جهان دزه به دزه غم غوغای تو دارد
(مولوی: ۱۳۷۵، ۳۱۴)

(ب) قد انار العشق للعشاق منهاج الهدا سالک راه حقیقت عشقه ائیلر اقتدا
عشق دیر اول نشئه کامل کی اوندان‌دور مدام می‌ده تشویر حرارت، نی‌ده تأثیر صدا

(فضولی: ۱۳۶۶، ۱۵)

اولمايا جاقدير. بو قونودا چالیشدیقلارین بره بیترمیه جکدیر. اونا گۆره ده سۆزلری بیر یئره ییغیب، سۇن سۆزۈ دئمک اوچون یاشایانلار تاریخ بویو بوسبوتون افسانهلر، ناغیللارلا میتولوژی^۱ دنیاسینا سیغینماق زۆرۈندا قالیبیلار. بو دنیا، امکان دنیاسی اولدوغو اوچون، بورادا دۇیغولار، دیلکلر، آرزیلار، رئالیتە^۲ ده اولان چتینلیکلرله قارشى- قارشىیا داینامدان، قول- قاناد آچیب، خیال دنیاسیندا یوکسله بیلرلر.^۳ خلقلر آرا عشق باره سینده سینه- دفتر اولمایان بیر کیمسه تاپیلماز، بۇ بۇیلایب، سۆز سۇیله ییب، میت^۴ ساپلاماسین. روایتلر چوخ اولسا دا، عشق، یاشاییشین آن اۇنملی قۇنۇسو اولدوغونا گۆره، هامیسی نین ساوآی بیردیر. بونولا بئله ناغیللارین بعضی سی بیر جغرافیایه مالک اولان کولتوردن جو جریب بئجرسه ده، ائله یارانیلار، یا دا ائله گئنیش یاییلیبلار کی اونلاری یونیورسال^۵ اثر کیمی تانیماق اولار. بو سیرا ناغیللاردان بیرى ده «سارى بولبول» یاخود «طاهر میرزه ایله زهره» ناغیلی دیر.

ناغیلین ایکی آد داشیماسی یئرسیز دئییل. بو آدلارین هر بیرىسی اونون دیرلی بیر ساحه سینى تانیتدیرماق اوچون سئچیلیبدیر. بیرینجی آد اونون فلسفی- سوسیال^۶ معنالارینی داشییر، ایکینجی سی ایسه آن اسکی زمانلارا^۷ باغلی اولدوغونو گۆستریر. دئمک ناغیلین آراشدیرما بۇلومونو، ناغیلدان سونرا گتیرمگی یئرلی گۆردوک. ایندی ایسه ناغیلین کۆکلنمه سی نین گئنل جنبه لیریندن قیسا بیر آچیقلاما داها یئرلی- یئرلی اولار.

^۱. میتولوژی: افسانه شناسی، علم اساطیر mythology.

^۲. رئالیتە: واقعیت reality.

^۳. نجه کی شاعرلر شهریارى شهریار، اؤز شاه اثرى «سهنديه» ده ۲۳۷ بنددن ۷۰ بندین [۸۶ دان ۱۵۶ نجه یه قدر] ده، همین بو خیال دنیاسیندا اوج توتوب، عرشه عروج ائدیبدیر.

^۴. میت: اسطوره myth.

^۵. قونو: موضوع، سوژه subject.

^۶. ساو: پیام، خبر message. زنده یاد استاد شهریار این واژه را در سی و یکمین بند حیدربابایه سلام به زیباترین وجه بکار برده اند.

باکی چی نین سۆزی، سووی، کاغیدی

اینکلرین بولاماسی، آغیزی

چرشنه نین گیردکانی، مویزی

قیزلار دیر آتیل مائیل چرشنه

آینا تکی بختیم آچیل چرشنه.

^۷. یونیورسال: کلی، جهانشمول، همگانی، عالمگیر Universal.

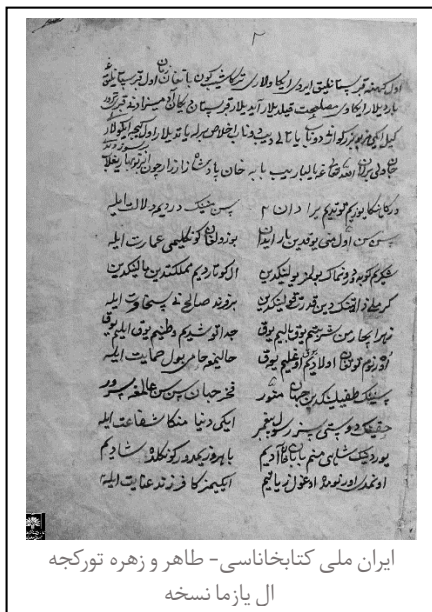
^۸. فلسفی- سوسیال: فلسفی- اجتماعی Philosophical- social.

^۹. انسان ایلکین کرهلر، یئر، گوی، گوش، آی، اولدوزلار باره سینده دوشونرکن، چالیشیب اؤز تجربه لیرینی میتولوژیک باخیشلار روایت ائدن زامانلاردان سۆز گئدیر.

محمدحسین طهماسب، طهماسب فرضعلی اوف، اسرافیل عباس اوف لا نورالدین سید اوف آذربایجان محبت دستانلاری عنوانیندا توپلادیقلاری کتابین باشلانقیجیندا بنله بیر سؤز آچیرلار: «طاهر میرزه ایله زهره» آسترونومیک^۱ ناغیللاردان دیر. اؤن ایکینجی عصردن، اؤن بئشینجی عصره گلیب چاتانا کیمی، آذربایجان ادبیاتیندا بیر سیرا بو اثرلردن یاراندی. بونلار آن اسکی چاغلارین اسطوره لرینی یئنی لشدیریپ، بیر داها جانلاندیردی. بو ناغیل لارین فلسفی- سوسیال مضمونلار داشییانلاری، قالارغی اولوبلار. سؤزلرینده دن اولمایانلاری دا آرادان گئدیپ یادداشلاردان سیلینیلر.

خواجه نصیرالدین طوسی میلادین اؤن اوچونجو/ هـ. ق. یئددینجی عصرده ماراغادا «زیچ ایلخانی» ادیله تانیلمیش رصدائوینی دوزه لدیب، اورتا دوغودا بو شهره مرکزیت له شهرت قازاندیردی. همین نالغیت «عصار تبریزی» نین مهر و مشتری^۲ ادلی اثریله بیرلیکده آسترونومیک اثرلرین اؤنمین یووکسک سوییه یه قالدیردی. امیر خسرو دهلوی دن هشت بهشت، عمروفدان هفت اورنگ، فیضی دن هفت کشور، نوایی دن سبعة سیاره، لامعی دن هفت پیکر، عیانی دن هفت اخوان، عالی دن هفت مجلس، فضولی دن هفت جام اثرلرین، آدلارینی چکمک اولار.

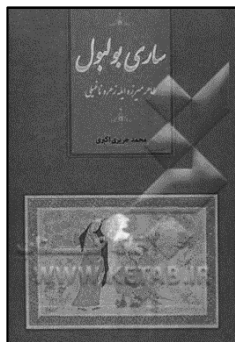
«ساری وولبول» ایسه بو جرگه ده یئرلشن، گئت- گئده خلق لر آرا یاییلان اثرلردن بیریدیر. بیزیم کولتورده آن اؤزون ناغیل لاری اؤزانلار، عاشیق لار اؤزبردن اؤخویاراق،

^۱. وابسته به علم نجوم، وابسته به علم هیئت، آسترونومیک astronomic.

^۲- این کتاب که عنوان فرعی اش عشقنامه است در ۱۳۷۵ شمسی با تصحیح و تحشیه دکتر رضا مصطفوی سبزواری، توسط دانشگاه علامه طباطبائی طی شماره ۱۰۵ چاپ و منتشر شده است. همچنین زنده یاد حاج حسین نخجوانی در مقاله ای زیر عنوان «خواجه محمد عصار تبریزی» به معرفی شمس الدین محمد عصار تبریزی و کتاب مهر و مشتری وی پراخته که در نشریه کتابخانه ملی تبریز، شماره هفتم، بهار سال ۱۳۴۳ انتشار یافته است.

هره‌سی باشقا بیر روایت له اونو سؤیله‌ییلر. هر محال دا بیر واریانت^۱ آیاق تۆتوبدور. اؤزبک، تورکمن، تاتار، اویغور، ترکمنستان لا عثمانلی واریانتلاری نین آراسیندا آرجا فرق لر اولسا دا، ناغیلین اساس بیچیمینده، گۆزه چارپان ائله بیر دیشیک‌لیک لر گۆرونمور.

ناغیل دا «قارامان» آدلی بیر شهردن سۆز گئدیر. ناغیلین جغرافیاسی بللی- باشلی بیر اؤلکه‌نی گۆستریر. دئمک قارامانین اولدوغویئر، دؤغودان «گیلان زمین»، باتی دان ایسه «عثمانلی تورپاقلارینا» سۆیکنن بیر بؤلگه‌نی تانیتدیریر. بونولا بئله، تاریخ بؤیو، بو یئرلرده قارامان آدلی شهر ایزلنمهییدیر. قارامان آدینی داشییان؛ بیر طایفا، ایکی چای، هابئله بیر خانلیق وار. آنجاق بو آد ایله تانینان بیر شهر یوخدور.^۲ آرتیرمالیدیر محبت دستانلارینی توپلایانلارین بئله بیر یوزمالاری وار؛ قارا، قارانلیق لا تۇرانلیق سیمگه^۳ سی‌دیر.

ناغیل گنجه‌نین آخیمیندا، زیل قارانلیق یئری- گۆیو بوروینده باش وئیریر. دئمک «حتم سلطان» گنجه ایله قارانلیق اؤلکه‌سی نین سلطانی‌دیر. اونون حُکمی ظلمت‌ده یئرییریر.

۱. واریانت: مغایر، گونه‌گون، شکل دیگر Variant.

۲. در مورد واقعیت وجودی و نقش نسبتاً مؤثر داشتن قارامانلوها در تاریخ و جغرافیای آذربایجان تردیدی بر جای نیست. چنانکه در کتاب معروف نقش ترکان آناتولی در تشکیل و توسعه دولت صفوی، نزدیک به بیست مورد از نقش آنان صحبت می‌شود. منتهی به دلیل کوچ‌نشین بودن طوایف متحد قره قویونلو و همچنین وقوع سورگون‌های با انگیزه سیاسی، از «قبیله» و «اوبماق» قارامانلوها سخن رفته و گفته می‌شود که «در تمام دوران حکومت صفوی قارامانلوها به صورت یک قبیله درجه دوم در دستگاه باقی ماندند (سومر: ۱۳۷۱، ۶۸). ... طایفه قارامانلو نام خود را از شخصی به نام «امیر قارامان» گرفته بود که در زمان «قرا یوسف» (مؤسس سلسله قره قویونلو)، حاکم گنجه و بردعه بود (میرجعفری: ۱۳۷۹، ۲۲۹). اسناد معتبر تاریخی محل اصلی استقرار قارامانلوها را در دو منطقه نسبتاً دور از هم معرفی می‌کنند. مثلاً در نقشه پیدایش صفویه، برگرفته از اطلس تاریخی، چاپ دانشگاه تهران «قارامان» در کناره مدیترانه / دریای روم نشان داده می‌شود (مزاوی: ۱۳۶۳، ۲۱) که به احتمال زیاد در خاک عثمانی همان اماراتی را تشکیل داده بودند که تا شمالغرب آناتولی کشیده می‌شد (مزاوی: ۱۳۶۳، ←

→ ۵۳). برخی نیز مسکن اصلی قارامانلوها را قاراباغ می‌دانند (سومر: ۱۳۷۱، ۲۳۱-۲۳۰) که برخی از طوایف آنان در حوالی گنجه و بردعه مسکن داشتند (سومر: ۱۳۷۱، ۱۳۰). از این‌رو به زعم این عده دست کم طوایفی از قارامانلوها در اران جنب طالش، در جنوب غربی خزر سکونت داشته‌اند (سومر: ۱۳۷۱، ۱۷). نظر اخیر با مضمون داستان ساری بلبل بیشتر می‌خواند. چه انداختن صندوق طاهر میرزا به دریا حتماً در خزر بوده که سر از هشرخان در می‌آورد. و گر نه در سواحل مدیترانه / دریای روم، آبادی یا بندری به نام هشرخان وجود ندارد.

۳. سیمگه: نماد، نشان، رمز Symbol.

اونا گۆره ده حاكميتىنى^۱ بىر پارچا، بوتۇو ساخلايا بىلسىن دئيه، گوندوزون، ايشىقلىغىن سىمگەسى سانيلان قارداشى «احمد وزىرى»، محو اندىر.

«زهره» بو قارائلىق تارىسى / پادشاهى نىن قىزى دىر. زهره ايله طاهر عىن زماندا دۇغولوبلار، طاهر ايشىقدان، ايشىقلىقدان اولاراق، حتم سىلطانى اۇلدورمه يىنجە آزادلىغىنى اله گتيره بىلمىر. گنجە ارادان گنتمه يىنجە، گوون دۇغا بىلمىدىكى كىمى، ايشىقلىق قارائلىغا غلبه چالاندىن سۇنرا، گووندوز باشلانير.

آنتروپولوژى^۲ دئىير: اسكى مدنيتە مالک اولان تۇپلوملارین چوخوندا آنتروپومورفیسیم^۳ يايغىنىدى. اونا گۆره زهره هم اولدوز (دان^۴ اولدوزو / زهره / ناهيد / ونوس / گنجە نىن باشلانیشى لا قورتولوش چاغلاریندا گۆرون اولدوز)، هم ده الهه^۵ تانىير. بو اولدوزو گۆزل بىر قىز، يا دا عشوه لى قادىنا بنزتمه سوومر تمدنوندن، سوومرلى لرىن استتیک گۆروشو^۶ ايله باشلايىب، بوتۇو قافقازلا اونون قۇنشو اۆلكه لرىندە ياشايان قۇملارلا خلق لر آرا يايلىب دىر. بونلار زهره نى سو، بۇلوق، گۆزلىك، عشق، موسيقى، رقص، چال - چاغىر سىمگەسى سانىب، قوتساللا ديبلار. زهره نى حباب يا خود سويون كۇپوگوندىن دۇغولوموش كىمى دوشونوبلر. شمس الدين سامى توپلادىغى قاموس الاعلامدا يازير: ترك خلق لرى نىن هامىسى بو صفت لرى بووتونلوكده زهره اوچون قائل دىرلر. بو ناغيل دان علاوه، باشقا شفاهى خلق دستانلاریندا دا، زهره نىن سولار الههسى اۆلماسى آپ - آيدىن گۆستىرلىر.

طاهر زهره ايله بىر زماندا دوغولدوغونا گۆره، گونش دن آرتىق، آيا اۇخشارلىغى وار. اۇ زهره نىن اكيزى اولماسا دا، اونون هاماشى دىر. طاهر ايله زهره بىر قارىندان دوغولماسالار دا، بىر آلمادان پاى آيىبلار. طاهر زهره نىن ارکک تايى دىر، اۇنون يارىسى دىر. اۇنلار ايکىسى بىرلىكده قارائلىغىن باغرىنى يارىب، آيدىنلىغا، گله جگه، كمالا دۇغرو يۇل آچا بىليرلر. آى ايشىغىن گووندن آلاركن، گنجە نىن گۇيوندە سورگون دوشوبدور، غربتده گزىشىر. طاهر ميرزه هم سوورگون دوشمه دن اۇنجه، هم ده سوورگونلوگون داشىنى

۱. حاکمیت: قدر قدرتی Sovereignty.

۲. آنتروپولوژی: انسان شناسی anthropology.

۳. آنتروپو مورفیسیم: تشبیه، قائل شدن جنبة انسانی به خدا، تشبیه خدا به انسان، مجسم کردن خدا به شکل انسان anthropomorphism.

۴. دان: فجر، سپیده دم، طلوع، آغاز، ظهور، تابش، دمیدن، روشن شدن down.

۵. الهه: ربة النوع، خدای زن، معبود، زن بسیار زیبا، مثل الهه یا بت پرستیده شدن Goddes. سهندیه نىن ۱۴۶۱نجى بندىنده بو قونويه گوزهل اشاره اولونوبدور: زهره بالقوندا «الهه» شينيلينده گورونر كن.

۶. استتیک گوروشو: بینش زیبایی شناسانه esthetic/aesthetic vision.

آتاندان سۇنرا، آن آزی ایکی کره (گنجەنین باشلانیشیلا قورتولوش چاغلاریندا) زهره (ایشیقلیق، آیدینلیق مۇشتولوقچوسو) ایله گۇرۇشور، همین ماجرالار بو محبت دستانینی جانلاندیریرلار. نهایت طاهر گوونش ایله اۇنون چئوره سینده اۇلانلاردان آلدیغی پای ایله، یا دا اۇز گووجونه سۇکنرکن، گئجهنی آرادان قالدیریر. بیر روایتە «چین بانوسو» (گوونشین سیمگەسی)، بیر روایتە دە «سۇنا بانو» هشترخان پاشاسی نین قیزی یاردیمی له حتم سلطانا غلبه چالیب، زهره یه قۇوشور. هم طاهرین آناسی نی، هم ده پاشانین قیزی نی «سۇنا» آدلاندیردیقلاری ائله ده یئرسیز دئییل. ناغیلدا اولان ایکینجی، اووچونجو شخصیت لرین، یئرلرین آدلاری^۱ ایله باشقا، مضمونلار دا، ناغیلین آسترونومیک اۇلدوغونا دلالت ائدیلمسینی اۇنودمایاق. معبر^۲ لرین، یۇرانلارین بیر پاراسی، طاهرین سوورگون دوشدوگو یۇلو، «آی» ن دۇلانیش یۇلو ایله بیرگه بیلیرلر.

«ب. م. ژیرمونسک» له «خ. ت. ظریف اوف» وئرن معلوماتا گۇره: ۶- جی عصرده یاشایان «صیادی» آدلی شاعر، بو قۇنونو اۇزبک لر آرا، مثنوی شکیلینده یازیب دیر. «صیادی» قید ائدیر؛ زهره ایله طاهر اۇنون یۇخوسونا گلیب، اوندان بو ناغیلی یازیا آلماسینی ایسته ییلر. اۇ ایسه: «من خارابانی باغا چئویردیم. اووزومو باغا ساری تۇتوب، بیر دستان یاراتدیم» دئییر. آنلاشیلان «عصار تبریزی» ده اۇز اثرینی شفاهی خلق ادبیاتیندان آلیب دیر. او خلق آرا دیلر ازبری اۇلان ناغیلی نظمه چکیب دیر. اۇزوده، اۇز کۇنولو ایسته دیگی کیمی، اۇز سلیقه سی له بیر پوئما یارادیب دیر. مهر و مشتری له، طاهر میرزه ناغیلی نین بیر- بیرینه بنزه مک لری آپ آیدین دیر. چۇخ احتمالا گۇره ساری بولبول ناغیلی له، مهر و مشتری بیرى بیریندن قایناقلا ناغیلر، یۇخسا بو ایکی دستان آراسیندا بیر بئله اۇخشارلیق اۇلا بیلمز.

آذربایجان محبت دستانلارینی توپلایانلار آچدیقلاری سۇزون ال- آیاغینی بیر یئره ییغیب، طاهر میرزه ایله زهره ناغیلی نین کووتله وی ناغیل اولمادیغی سۇنوجونا چاتیبلار. اۇنلارین ظئجه بو ناغیلی اۇزانلار، عاشیق لار یاراتما ییلار. بو ناغیل مکتوب ادبیاتدان کؤکلەنب دیر. یازیچی لارلا، عاشیق لارین ایسه اسکی بیر قایناقدان فایدالانماقلاری احتمالی اولاییلر. یازیلیمش اثر سۇنرالار، آرادان گئدیپ، روایت لر فۇلکلور^۳ چئوریلیب دیر. ناغیل سینە دن- سینە یه، نسیل دن- نسیله، یئتیشیب دیر. اۇن دۇردونجو عصرده «عصار

۱. شخصیت: پرسوناژ، بازیگر داستان یا قهرمان داستان Personage.

۲- یئرلرین آدلاری: نام یک ناحیه، نام یک محل، نام یک منطقه. Toponym

۳. معبر: تعبیر کنندہ، خواب گزار، شارح، سفرنگ کنندہ hermeneutician.

۴. فولکلور: معتقدات و آداب و رسوم باستانی و اجدادی، رسوم نیاکان folklore.

تبریزی» آذربایجاندا، اون آلتینجی عصرده، اۆزبک شاعری «صیادی» اورتا آسیادا، اۇن دۇققوزونجو عصرده، توورکمن شاعری «ملائقەس» اۆز سئودیکلری کیمی اۇنویازیا آلیبار. چوخ چکمه ییب مهر و مشتری اۆزونه دووزگون آد قازانیب دیر. بو اثرین هم «جامی»، هم ده هفت اقلیمین یازانی «امین احمد رازی» طرفیندن یۇخاری سوییهده قیمت لندیریلمه سی سۆزوموزه ثبوت اولاییلر. بو پۇئمانین فضولی طرفیندن تائینماسی، اونون آدلیم لیلی و مجنون مثنوی سینده آپ- آیدین بللی دیر.

گردابه دوشوب سفینه ماه تاپدی اۆزونه مجرّه دن راه
زهره داغیدیب سیاه گیسو گیسوسی ایچینده گیزله دیر رو

بو ایکی بیت ساری بوولبول ناغیلی نین آن جوشار آنلاریندان بیرینی تصویر ائدیر. اۇنا گۆره فضولی نین، بلکه ده نظامی نین بو ناغیلی بیلمکلی شبهه سیزدیر. ناغیلین بیرینجی ساحه سیندن دولایی، یاشایشین جوهری «عشق» دن سوای هئچ بیر شیئی اولای بیلمز دئییه، اۇنون زنگین فلسفی- سوسیال مضمونوندا سۆز آچماق اولار. عشق تعریفله نن، وصفه سیغیشان دئییل، عشق هئچ اۆلچویله اۆلچولن دئییل. دوشونجه لی، ذوقلی ادبیاتچی لار آن گۆزل، یاراشیقلی، اورک سیغالایان سیمگه ایله اونا یاناشیرلار. بو سیمگه بوولبولون گووله وورغونلوغوندا، اۇنون دوغرو عاشق اولماغیندا یاراناندا سونرا، نه قدر زمان- مکان وارسا، انینی- بۇیونو تۇتوب، یونیورسال لاشیبیدیر. ائله همین یونیورسال، دۇغال فنومن، باهار باغیندا طاهر میرزه یا یاشایشین آن یووکسک سوییه لی درسینی وئیریر. بو بۇیوک درس یاشامین وارلیغی قدر اۇنملی دنگنه^۱ اۆلدوغونا گۆره، ناغیلین بو بۇلومو اۇنون زیروه^۲ سینده یئرلرشییر. بو درس، یاخود طاهر میرزه یا اؤیرتمنلیک ائدن بوولبول، ناغیلین باشقا آدی نین «ساری بوولبول» آدلانماسینا سبب اۆلور. طاهر میرزه نین نالیتی، یۇخسا ایشیغین قارانیغا غلبه چالماسی، ائله همین درس دن آسیلی دیر. بیرسی بیر زادی تام وارلیغیلا ایستمزسه، اونا چاتا بیلمز، چاتسا دا سعادت، شنلیکی، سئوینجی الدهه ائتمه سی دواملی اولای بیلمز^۳.

۱. دنگنه: سرّ، راز، رمز، مستتر، پنهان، پوشیده، محرمانه، مرموز Secret.

۲. زیروه: اوج، قله، رأس، منتها Climax.

۳. مثنوی معنوی همین معنای بو گۆزله بیتده گتیریر:

عشق های کز پی رنگی بود عشق نبود، عاقبت ننگی بود

(مولوی: ۱۳۱۹-۱۳۱۵، ۶)

ناغیلین اصل مضمونونون یونیورسال اولماسینی، اسکی یونانین «ونوس» له آدونیس» میتیندن ایزلمک اولار. سیمگه سی «گؤیرچین» تانیان، یونان اسطوره لرینده ونوس همان زهره / ناهید / آناهیتادیر. ونوسون سئوگیلی سی «... آدونیس [سه]» «سینیراس»^۲ «میرا»^۳ نین اوغلودور. اووچولوغا وورغونلوغوندان دولایی، بیرتیجی حیوانلاری اوولاماق تاپشیریغینا اؤنم وئرمه ییر. قابان اونا ساغالماز بیر یارا وورور. ونوس، آدونیس بی لاله یه چئویریر. «پرسفون»^۴، اونو؛ ایلین آلتی آیینی اونولا، قالان آلتی آیینی دا ونوس لا یاشاماق شرطی ایله یاشاما قایتاریر (Woodcock: 1953)، (4). بونولا بئله آدونیس شرطی یئرینه یئتیرمیر. او ایسه «زنوس»^۵، یوخسا «کالیوپ»^۶ زنوسون طرفیندن، آدونیس، ایلین اوچدن بیرینی «آفرودیت»^۷ له، اوچدن بیرینی ده پرسفون لا، اووچدن بیرینی ایسه هارداسا اؤزو سئویر یاشاسین دئییه، یئنی بیر قرار قویر. آدونیس؛ ایلین اووچده ایکی حصه سینیی آفرودیت ایله، اوچدن بیرینی ایسه پرسفون لا یاشایارکن قویولان قرار یئرینه یئتیریر. دئمک آدونیسین وورغونو اولان آفرودیت، همان ونوس دور. ونوس روم لولار، آفرودیت سه یونانلی لارین باخیمیندان الهه تانییرمیش.

هم اورتا عصرلرده، هم ده یئنی چاغلاردا، آروپا یازیچی لاری ایله شاعرلری، یونان لا رومون میتلریندن یارارلانیب لار. بؤگۆزه دن سو ایچمک ایله «ویلیام شکسپیر»^۸ ین ونوس له آدونیس اثری کیمی، چوخلو واله ائدیجی نثرلرله نظم لر یارادیبلار. سؤنرالار باشقا یارادیجی لار دا شکسپردن یارارلانارکن، بو مضمونو داها یونیورسال لاشدیریب لار. اینجه

۱. ونوس: ربه آلتی نوع زیبایی و عشق و شادی و اصالت نزد لاتینی های باستان Venues/Venuses/Venus.

آدونیس: Adonis

۲. سینیراس: Cinyras

۳. میرا: Myrrha

۴. پرسفون: دختر زنوس، ملکه عالم دوزخ که در سال ۲۴۹ قبل از میلاد، پرستش او در روم مرسوم شد.

Proserpine/Persephone/Prosepina

۵. زنوس / زاوش: رئیس خدایان یونانی که پدر خدایان محسوب می شد و رومی ها آن را «مشتري» Jupiter شناخته اند.

۶. کالیوپ: یکی از موزها Calliope.

۷. آفرودیت: نام یونانی ونوس است که از واژه aphros به معنی حباب یا کف آب گرفته شده است Aphrodite.

۸. ویلیام شکسپیر: بزرگترین شاعر درام نویس انگلستان که بین سال های ۱۶۱۶-۱۵۶۴ میلادی زیسته و از ۱۵۹۲ در کارهای بازیگری و نمایشنامه نویسی شهرتی بدست آورد. وی متجاوز از سی اثر دارای اشتهار جهانی آفریده است. اشعار غنائی شکسپیر از شاهکارهای شعر انگلیسی است و منظومه «ونوس و آدونیس» یکی از معروفترین این کارهاست. William Shakespeare/ Şekspiyer

صنعت باخیمیندان، همین مضموندا آن گۆزل، آن چکیملی اثری «اسکار وایلد»^۱ یارادییدیر. او یازیر: «بوولبول اؤز اینجه جانلی له قانی نین لاپ سۇن داملاسینی گووله وئرمکله، اؤنو آل- الوان بۇیالاندیریپ، قان رنگلی قیزیل گول ائدیر.» بئله لیکله، تام جودیدا گووله وورغون اولماغینی گۆستیریر. (Wilde: 1957)، (296-292).

یئری گلمیشکن آرتیرمالی دیر، ایرج میرزه نین آنا دیلی توورک اولاراق، أوروبا ادبیاتیندان چۇخلو یارارلانیپ، او «زهره و منوچهر» منظومه سینده آیری- آیری عنصرلردن سؤز آچسا دا، اؤز روایتینی «ساری بوولبول» ناغیلی، یا دا شکسپیرین پوئماسی نین گئدیشاتی اساسیندا نظمه چکییدیر. رحمتلیک محمد جعفر محبوب ایرج میرزه و خاندان و نیاکان او کتابی نین ایضاح لاریندا، بو ایلگی نی یئرلی- یاتاقلی آچیقلایدیر (محبوب: ۱۳۵۳، ۲۶۱-۲۵۰).

تورکیه جمهوریتینده ده، داستانین نچه واریانتی خلق لر آرا، عصرلر بویو یاشاماقدادیر. دکتر «حسن کؤکسال»^۲ ملی داستانلاریمیز و تورک خلق ادبیاتی کتابیندا بو ناغیلی توورک کولتورونون معنوی آندیری^۴ کیمی تانیتدیریر. آذربایجان جمهوریتینده، عاشیق صنعتی- نین یووکسک سوییه ده اؤزونه میدان آچدیغیندان دولایی، هم عاشیق لارین روایتلرینده، هم ده یازیلیمیش اثرلرین توپلوسوندا، ناغیلین دیرلی واریانتلاری الدهه دیر. آنجا بیزیم آذربایجاندا خلق ادبیاتینا، فؤلکلورونا، باشقا اولکه لرده وئریلن قدر، اؤنم وئریلمه ییبیدیر. بونولا بئله ناغیلین دیلرلر ازبری اؤلدوغونا گؤره، هله ده کؤکوندن اوزاق دووشمه مییش روایت لر اله سالماق اولور.

۱. اسکار وایلد: نویسنده، نمایشنامه نویس، شاعر و منتقد ایرلندی (۱۹۰۰-۱۸۵۴م). Oscar Wilde

۲. ایرج میرزا: ایرج جلال الممالک، ابن صدر الشعراء غلامحسین میرزا شاعر، نوادة فتحعلی شاه قاجار بود. تحصیلات وی در مدرسه دارالفنون تبریز صورت گرفت و در نوزده سالگی هنگام ولیعهدی مظفرالدین میرزای قاجار، لقب صدرالشعراء یافت. از شاعری دربار کناره گرفت و به خدمات دیوانی پرداخت.

۳. دکتر حسن کؤکسال: Dr. Hasan Köksal.

۴. آندیر: میراث. شهریار دلها، شهریار مللک سخن این واژه را در نود و نهمین بند حیدر بابا به سلام (ایکینجی «حیدر بابا به سلام») به صورت زیر بکار بده اند:

کندی یازیق چراغ تاپمیر باندیرا

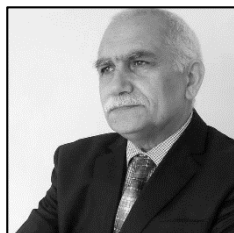
گوروم سیزون برقوز قالسین آندیرا

کیم بو سؤزی اربابلارا قاندیرا

نهدور آخر بو ملتین گناهی

توتسون، گوروم، سیزی مظلوملارین آهی!

روشنمی، اورو شانمی؟ يازار: متی عثمان اوغلو

استاد صنعتکاریمیز حسین ساراجلی نین “کوراوغلو” سو باره ده “ادبیات قرئتی” نه یازی حاضرلارکن مقایسه آپارماق اوچون امکأنیم داخلینده بو ائپوسون مختلف ایفالاردا و اُسلوبلاردا کاسته آلینمیش واریانتلاری ایله تانیش اولماغا چالیشدیم. “یوتیوب” سئروئرینده آختاریشلار زامانی گؤزله دیگیمدن ده ماراقلی نمونه لرله قارشیلانمیشیم. مثلاً، مدنیت تاریخیمیزده اؤز یئرلری اولان آشیق شمشیرین و آشیق عمرانین ایفاسیندا مختلف واختلاردا کاسته آلینمیش “کوراوغلونون بغداد سفری” قولو، آیری- آیری آشیقلا رین اوخودوقلاری “کوراوغلو” هوالاری اؤزلویونده ارشدیرمایا احتیاجی اولان جدی تدقیقات منبع لریدیر.

راستلاشدیغیم ایفالار آراسیندا یئنن بیر کاست یازسی ایسه سؤزون حقیقی معناسیندا سایلا بیلر. تبریزین “استریو مهران” استودیوسیندا آشیق علی عبادی قاراخانلی نین ایفاسیندا سسلندیریلیمیش “مهتر آلی داستانن” هم آشیقین ایفاحیلیق اسلوبونون، عمومیتله، ایران آذربایجانیندا داستان ایفاحیلیغی نین سجه هیوی خصوصیتلری نین اؤیره نیلمه سی، هم ده داستانین متنینده کی فرق لیلیکلر باخیمیندان حاقیندا سؤز دئمک، فکر یوروتمک اوچون زنگین منبع سایلا بیلر. آشیقین سسلندیردیگی قول ایندی یه دک چاپ اولونموش “کوراوغلو” متنلریندن خیلی فرقله نیر. اونودا قید ائدک کی، تجاری مقصدی ایله کاستدن یازیلیمیش داستانین استودیو قورولوشونو فولکلورشناس محمد عبادی «آلشیق» وئریب. آلشیق بی ین گیریش سؤزوندن معلوم اولور کی، “کوراوغلو” نون گونئی آذربایجاندا آشیقلا ر طرفیندن ۵۵ داستانن- قولو سؤیله نیلمکده دیر...

آشيق على نين دانيشديغي واريانتيندا سيرالي سايىلا بيله جك باشليجا عامللردن بيرى كوراوغلونون آدى ايله باغليدير. ايندى يه دك آذربايجاندا چاپ اولونموش “كوراوغلو” كتابلاريندا حماسى قهرمانى نين آدى روشن كيمي گؤستريلىب و آشيقلار دا كوراوغلونون آدينى روشن كيمي تقديم ائديبلر. آشيق على نين تقديماتيندا ايسه قهرمانين آدى اۇرۇشان دير: “على الله- تعالى بير اوغلان اوشاغي باغيشلايير. اوغلانين آدينى اوروشان قويورلار. البته، آشيقلاريميز روشن دئييرلر، كتابلاردا دا روشن يازيلىب. روشن ايشيق معناسيندادير. اوروشان ايسه جنگاور، دؤيوشچو معناسيندادير. اوروشان آنادان اولاندا بيرلليك اوشاقجانييدى...”

دقتى ساده بير موضوعيا چئويرمك ضرورى حساب ائديريك كي، “اوروشان” تورك، “روشن” ايسه فارس منشألى سؤزدور. اصلينده، تورك حماسه سينين باش قهرمانى نين آدينين تورك منشألى اولماسى تام قانونا اويغون و طبعى حادثه دير.

بو اؤرنىي آراشديراركن توركيه فولكلورشناسى دكتور «كايا دوغا» نين مازاقلى بير موضوعيا راست گلديم. او، يازير كي، اؤرنجيسى گزيده حكييم اوغلو ۱۹۹۶- جى ايلده آدانانين كاديرلى بؤلگه سى نين بئركنجى كندينده ياشابان يوسف سيرا آدى شخصين ديليندن “كوراوغلو” داستانى نين آلتى واريانتيني (داستانين قولو نظرده توتولور) كاسته آليپ. مازاقليدر كي، يوسف سيرا دا كوراوغلونون ايلكين آدينين اوروشان اولدوغونو گؤستيرير. دكتور كايا دوغانين قيدلريندن اوخويوروق:

«قوللاردا كوراوغلونون اصلى آدى روشن على دير. كاديرليدا آنلاديلان كوراوغلونون ظهورو، قولوندا ايسه، كوراوغلونا «اوروشان آلى» گورونور. «روشن» كلمه سى فارسجا اولوب، پارلاق آنلاميندادير. يوسف سيرا گوروشو چوخ مازاقلى و جالب دير. اونا گوره بو كلمه «وروشماق» ايله باغلى دير. بونا ايضاح دا بئله دئيير: «ساواشدا، دويوشده كيمسه يه يئنيلمين اوغلان. عجايب ووروشور، جيريت^۱ اويونلاريندا، گورشلرده، قاشماقدا، چوخ عجايب ووروشور دئمك، اوروشان على اولدو آدى».

گوروندويو كيمي، بورادا اوروشان يئننى يئتمه اوغلانا فردى كيفيتلرينه گؤره سونرادان وئريلميش آد كيمي گؤستريلىر. اونو دا قيد ائدك كي، بير نئچه ايل بوندان اؤل آذربايجان مطبوعاتيندا ميرزه حاجى يئوين “كوراوغلو سىرى: افسانه دن حقيقت” آدى يازيسيندا

^۱ جيريت اويونو= پرتاب نيزه اويونو

^۲ (Bax: Dr. Doğan KAYA. KÖROĞLU KOLLARININ YENİ VARYANTLARI, <http://turkoloji.cu.edu.tr>)

کور اوغلونون ایلک آدینین اوروشان اولماسی ایله باغلی فکرلر سؤیله نیلسه ده، بو فکرین اساسلانیدیغی منبع، آلیندیغی قایناق دقیق گؤستریلمه دیگینه گؤره دقتدن کناردا قالمیشدی...

بئله بیر اِحتِمال ایره لی سورمه یه اساس وار کی، زامان کئچدیکچه و مکان دیشدیکجه اوروشان سؤزو ده فورماسینی دیشیب، آذربایجانا تکه- تورکمان ائلی ایله روشن شکلینده گلیب. یئنئ دیل محیطینده ایلکین سسلنمه آنلاشیلماز اولدوغونا گؤره اؤز یئرینی داها چوخ ایشله نیلن فارس منشألی اوروشانا- روشنه وئرمه لی اولوب...

آشیق علی عبادی قاراخانلی نین سؤیله دیگی داستانین یازیلی متندن جدی شکله فرقله نن جهتلریندن بیرى داستانین باشلانغیجیدیر. کتابلاردا لاپ اولدن آلی کیشی گونو کئچمیش قوجا کیمی تقدیم اولونور، داستان بئله باشلاییر: “آلی کیشی نئچه ایللر حسن خانا ایلخی اوتاریب عؤمرونو، گونونو اونون قاپیسیندا چورودوب، ساققالینی آغارتیمیشدی”.

تبریزده کاسته آلینمیش واریانتدا ایسه آلی کیشی نین گنجلیک دورو آیریجا و بیتکین بیر داستان طرحی کیمی تقدیم اولونور. میرزه بی یین اوغلو آلی داستانین اولینده تکه- تورکمان ائلینین نفوذلو اصیل زاده لریندن اولان خوجا محمودون مهتری اولور. باجاریقلی و دوزگون آدام اولدوغونا گؤره خوجا محمود اونو سونرادان اوغوللوغا گؤتورور و وار- دولتینه وارث تعیین ائدیر.

“کور اوغلو” کتابلاریندا عنعنه وی اولاراق حماسیه سنین باش قهرمانی آتاسی نین گؤزو چیخاریلاندان سونرا صحنه یه گتیریلیر، یئنئ یئتمه، ایگید بیر اوغلان کیمی تقدیم اولونور. تبریز واریانتی بوندان تام فرقیدیر. بورادا مهتر آلینین پولاد پهلوانین باجیسی تاجلی بییمله محبت حکایه سی و اوروشانین دنیا یا گله مه سی ایله باغلی داستانچیلیق عنعنه سیندن گلن ماراقلی آچیقلامالار وار. مهتر آلی تاجلی بییمی تبریزده گؤروب اونا وورولور. اولار خوجا محمودون خیر- دعاسی ایله ائوله نیلرلر. ائولندن سونرا ایسه اولاری تانری نین سیناغی گؤزله ییر. “دده قورقود” داکی بیر اصل مایه “مهتر آلینین داستانی” ندا دا راست گلیریک. قدیم اوغوز اینانجینی عکس ائتدیرن و محافظه ائدن دده قورقوددا اولادی اولمایان دیرسه خان...

«آج گؤرسه، دویوردو، یالین گؤرسه، دوناتدی. بورجلویو بورجدان قوزتاردی. دپه کیمی ات بیغدی، گول کیمی قمیز ساعدیردی. ال گوتوردولر، حاجت دیله دیلر. بیر آغزی دوعالینین آلفیشیلا آلاه تعالی بیر عیال وئردی، خاتونو حامله اولدو...».

“ بئله ليكله، غیری- عادى (ایلاهی) گوجه مالک بوغاج دوغولور (بوغاج آدینی اونا یئنی یئتمه لیگینه بوغایا دوو گلدیگینه گۆره دده قورقود وئیر).

مهتر آلی دا دیرسه خانین طالعیینه بنزر قوتسال سیناقلا اوزله شیر. ”آنجاقل الله- تعالی آلی یا دا اولاد وئرمه دی کی، وئرمه دی. آلی بیرگون یاتمیشدی، بیر درویش گلدی بونون یوخوسونا. دئدی: ”آلی، نه قدر مال- دولت وار، هامیسینى واری اولمایانا، یوخسولا پایلا. الله سنه بیر اوغلان/وشاغی باغیشلا سین...”

آلی درویشین دندیکلرینی ائله بیر و بوتون وار- یوخونو کاسیبلارا، امکانسیزلارا پایلا بیر. بوندان سونرا اوروشان دنیایا گلیر...

گۆروروک کی، بوغاج کیمی اوروشانین دا دنیایا گلشیپنده تانیردان گلن سیرلی بیر باشلانغیج وار. الله بو اولادلاری والدینلرینه ائله دیکلری یاخشیلیقلارین قارشیلیغی اولاراق وئیر. بوغاج ایله اوروشانین اونلارین داها بیر عمومی جهتی ایسه تانیردان گلن غیری- عادى گوجه مالک اولمالاریدیر...

آد مسئله سینده ده “دده قورقود” لا معین پارائلیک و موازلیک اولدوغو نظره چارییر. بوغاج کیمی اوروشانا دا اصل آدی سونرادان وئریلیر. (تورکییه ده یوسف سیرانین دانیشدیغی واریانت ایسه بوغاج بویونا داها اوغوندور: قوغادا، دؤیوشده هئچ کیم عهدہ سیندن گله بیلمه دیگینه گۆره اونو اوروشان (ووروشان) آدلاندیریلر).

ولادیمیر یاکوولئوچ پروپون ائپیک فولکلوردا قهرمانلارین آدلاری ایله باغلی ماراقلی بیر مشاهده سی وار: ”ناغیلا، نورمالدا قهرمانین آدی اولمور. ناغیلین بیر نئچه تیپی واردیر و بونا اوغون اولاراق قهرمانلارین دا بیر نئچه تیپی واردیر، لاکن بو تیپلر فردی شخصیت داشیمیرلار. ”ایوان“ آدی تیپین آدیدر، شخصین آدی دئییلدیر. ”بو معنادا، تردّدسوز تصدیق ائتمک اولار کی، ”اوروشان“ (ووروشان) دا فردین آدیندان داها چوخ تیپین آدینی عکس ائتدیریر. بورادا فولکلورشناسلیق علمی اوچون ماراقلی جهت اودور کی، داستاندا ”روشن“ نه تیپ آدی، نه ده شخصیت و یا فرد آدی کیمی جدی اهمیت داشیمیر و هر هانسی بیر شخصیت حماسی اولاراق وظیفه گورمور...

...اولاد، وارث صاحبی اولماق اوچون وار- دولتینى یوخسوللارا پایلا دیغینا گۆره یوخسوللاشان مهتر آلینى حسن خان اؤز ایلخیسینا مهترلیگه دعوت ائدیر، مهتر آلی اون سکیز ایل خاناقوللوق ائدیر و بوندان سونرا معین فرقلره کنابلاردان بیزه تانیش اولان احوالاتلار باشلا بیر...

آشیق علی نین تقدیم ائتدیگی واریانتدا ماراقلی جهتلردن بیرى ”مهتر آلی داستانی“ نین باش وئردیگی مکاندیر: بورا تکه- تورکمان ائلینین اراضیسیدیر. خوجا

محمود آتلازینی ساتماق اوچون تکه- تورکمان ائلیندن تبریز بازارینا گلیر. کوراوغلوئون حسن خانا سؤیله دیگی شعرده ایسه آذربایجانین آدی چکیلیر. حسن خانا باش وورماسی:

کوراوغلو دئیر کی، یئتیشدیم جانا،
من باشینی توپ ائیلرم چوقانا.
انشاءالله، گئدرم آذربایجانا،
اوللام علی (ع) قوللاری نین یک رنگی...

بیر اینجه مقامین دا اوستوندن کئچمه یک کی، “دده قورقود” کتابیندا اولدوغو کیمی “کوراوغلو” داستانینین بو واریانتیندا دا شیعه لیگه ایهام ائدن دینی موتیوله راستلا شیریق. لاکن بو موتیو ائوسون مضمونونا نفوذ ائتمیر. کوراوغلو و دلیلری حاقسیزلیق گؤزلرین، حاقی تاپدانانلارین حاقینی اؤزلرینه قایتارماق، عدالتی برپا ائتمک اوغروندا دؤیوشور...

آشیق علی نین تقدیم ائدیگی واریانتین کتابدان داها بیر فرقی “مهرت آلی داستانین” ندا شعرلرین اولماسیدیر. داستان کوراوغلو آدیندا وجودنامه ایله باشلاییر. بوندان سونرا ایسه داستان بویونجا آیینین و اوروشانین، ائله جه ده داستانین دیگر پرسوناژلاری نین آدیندا قوشما و گرایلی ژانرلاریندا شعرلر سسلندیریلیر.

بیرنجی شعرده مهرت آلی تاجلی بییمه مراجعت ائدیر، اونا اؤز عشقینی بیلدیریر؛ ایکینجی شعرده توکات پاشاسی حسن پاشا مهرت آیینین سئچدیگی دایلاری بینمه ییب، حسن خانا طعنه ائدیر؛ اوچونجو شعرده مهرت آلی ایلخیدان سئچدیگی و بیه نیلمه یین بدؤی آتلازی حسن خانا و حسن پاشایا تانیدیر؛

دؤردونجو شعرده مهرت آلی حسن پاشادان اونون گؤزلرینی چیخارتما ماسینی دیله ییر؛ بئشینجی شعرده اوروشان گؤزلری چیخاریلمیش آتاسی نین حالینی سوروشور؛ آلتینجی شعرده اوروشان “ایلدیریم داشینی” اوستا مرادا وئریب اوندان قیلینج دوزلتمگی خواهیش ائدیر و نئجه قیلینج ایسته دیگینی بیلدیریر؛ یئددینجی شعرده اوستا مراد “ایلدیریم داشیندا” حاضرلادیغی قیلینجین- میصری قیلینجین طریفینی ائدیر؛ سککیزینجی شعرده کوراوغلو حسن خانا دؤیوش اعلان ائدیر؛ دوققوزونجو شعرده کوراوغلو قیرآتلا دورآتی وصف ائدیر؛ اونونجو شعر بایاتی فورماسیندا آغیدیر، کوراوغلو چارداقلی چنلی بئله بئرلشدن سونرا دنیاسینی دییشن مهرت آیینین اؤلومو مناسبتیله آشیغین

دیلیندن وئریلیر؛ اون بیرینجی- سونونجو شعر ایسه کوراوغلونون چنلی بئلدە مسکن توتמוש دلیلرە مراجعتیدیر:

ظالیمین باغریں او یارام
چکیب دریسین سویارام
کوراوغلویام، آد قویارام
بو دنیا دا، بو دنیا دا...

او دا ماراقلیدیر کی، “مہتر آلینین داستان” نداکی شعرلرین ہنچ بیر دیالوق (دئییشمە) فورماسیندا وئریلمەیب.

“کوراوغلو” نون ایلک قولونون تیریزدە شفاهی شکلدە سؤیلەنیلن واریانتی بارەدە بو ایلکین تقدیمات قیدلریمی ادبی اجتماعیتیمیزلە بؤلوشەرک اومید ائدیرم کی، آذربایجانلیلارین ائپوس یادداشینى حفظ ائدن “کوراوغلو” داستانى نین گونئیده سؤیلەنیلن قوللاری نین یازبیا آلینماسى و نشرى ایلە باغلى عملی آددیمار آتیللاجاق. داستانین ایران آذربایجانیندا واریانتی فولکلورشناسلیق علمیمیز اوچون دە سون درجە فایدالی بیر منبع دیر...

قایناقلار:

<https://www.youtube.com/watch?v=n-2YPhrbzZE>

<https://www.youtube.com/watch?v=n-2YPhrbzZE>

Dr. Doğan KAYA. KÖROĞLU KOLLARININ YENİ VARYANTLARI. // <http://turkoloji.cu.edu.tr>

Mirzə Hacıyev. Koroğlu sirri: Əfsanədən həqiqətə. // <http://modern.az/az/news/67634/#gsc.tab=0>

“Koroğlu” dastanı. // Azərbaycan dastanları. beş cildə. dördüncü cild. Bakı: “Lider- Nəşriyyat”, 2005. səh. 7

Kitabi- Dədə Qorqud (Əsil və sadələşdirilmiş mətnlər). Bakı: “Öndər nəşriyyat”, 2004. səh. 26

<https://www.youtube.com/watch?v=n-2YPhrbzZE>

В.Я.Пропп. Фольклор и действительность. Москва, 1976. стр. 99

<https://www.youtube.com/watch?v=n-2YPhrbzZE>

<https://www.youtube.com/watch?v=n-2YPhrbzZE>

يالا نلاما ناغيل لاري

علي برازنده تورک

ناغيل، عرب ديليندن آليمنيش، «نقل» سؤزوندينير. اينانديرما اءعاسى اؤلمايان، جريان ائدن حاديتهلرلى چۇخ زامان گرچك مكاندا اؤلمايان، قهرمانلارلى فوق العاده خصوصيتلره ماليك اۇلان نثر اثرلردير. آذربايجان ناغيللارلى موضوع اعتبارلى ايله، «قهرمانلىق ناغيللار»، «سئحيرلى ناغيللار»، «حيوانلارلى ياشاييشى ايله باغلى ناغيللار» شكيلينده بۇلونه بيلير.

اثل بيليملىرى نين تانيمنيش قۇللاريندان بيرى اۇلان ناغيللار چۇخ اوزاق كئچميشلرده ياشاميش خالقلارلى نئجه ياشاديغى، نهلره سئوگى بسلهديگى، نهلردن چكينديگى، نهلره اينانديغى، تاپينديغى، نهلردن يارديم ديلهديگى، عائيله قورولوشو، معيشت طرزى، باشقا خالقلار ايله داورانيشى و ساييره نين اساسيندا يارانميش، اصللى اۇنورقا و دورومونو ساخلاياراق، زامان سؤره سينده گليشميش؛ بير سيرا يۇنلرلى ساليب ايتيرميش، بير چۇخ شئيرلر تاپميش، داها دۇغروسو، زامان كئچديكجه مۇعاصيرلشميش و گليب بو گؤنوموزه چاتميشلار.^۱

ناغيللار، خالق ادبياتى نين و سؤزلو كؤلتورونون ان گؤزل اؤرنكلريندendir. عمومى ارتباطات يارانمادان اۇنجه، خۇش و آيلنجهلى واخت كئچيرمه نين ان گؤزل يۇلو ناغيل دئمك ايدى.

ناغيللارلى باشيندا، اؤرتاسيندا و سؤنوندا بللى وظيفه لرى اۇلان «قاليب سؤزلر» و يا «سجيرلمه» لر آدى وئريلن سؤزلر واردير. ايلك ۱۹۶۳- جو ايلده، پئرتتو نائىلى بۇراتاو^۲ طرفيندن تۆرك ناغيللارلىندا ۱۹۰ سجيرلمه نى آراشيديرميش، تۆرك سجيرلمه لرىنى بۇلوملشميشدير (بوراتاو، ۲۰۰۰).

۱. م. گؤنئىلى، ناغيللار، گؤنئى بۇلگه سى روايتلىرى اؤزره، ۱۳۸۸، تهران، انتشارات انديشه نو

۲. Pertev Naili Boratav

۱. قیيسا گيريش قالیب سۆزلر
۲. گيريش سیجیرلمه کیمی قیيسا ماجرالار
۳. سیجیرلمه ناغیللار
۴. اؤرتا و بیتیش سۆزلری.

ناغیللاردا بو سیجیرلمه لری ایشلتمک آنلادان فردین باشاریسی و اوستادلیغینا دا باغلیدیر. تکرارلاما و یا سیجیرلمه لر و یالانلاما لار ناغیللاری داها شیرین و دیقت چکمک و یا اؤنلاری یۇرماساق اؤچون ناغیلین باشیندا گلیرلر.

تۆرک ناغیللاریندا «یالانلاما»، «کارلاما» و «قاراوللی» و «مبالیغه» آنلانان ناغیللار، بو آراشدیرمانین اساس مقصدی دیر. قیيسا تانیتمیدان سؤنرا، بو ناغیللاردان بیر نئچه سی وئریله جکدیر.

«کارلاما و یا قاراوللی لر، آذربایجان فۆلکلوروندا اینسانی گۆلدورن، مضمونجا مزه لی و هجایی اثرلر دیرلر. آشیق لار و ناغیلچیلار داستان و یا ناغیل دئمهدن اؤنجه ائشیدنلرین دیقتینی جلب ائتمک و یا اؤنلاری یۇرماساق اؤچون صؤحبت آراسیندا «قاراوللی» دئییر، سؤنرا اساس مطلبه کئچر. «قاراوللی لر» مضمون اعتیباری ایله شن، ایلنجه لی و گۆلدوروجو اؤلورلار.»^۱

قاراداغ ماحالیندا، کارلاما سۆزو یالان، تؤولاماق، اوی دورما و کلک آنلامیندا ایشله نیر. قاراوللی سۆزو ده قاراداغ ماحالیندا گئنه یالان و دؤغرو اؤلمایان سۆز آنلامیندادیر. اؤرنکلر: سۆزون دؤزون دئن منه قاراوللی دئمه / قاراوللی دؤغراما / قاراوللی گلمه. منه قاراوللی گلدی (منه نقشه / کلک گلدی) سۆزلری کیمی.

یالانلاما لار، بۆتونو ایله کلمه اؤیونلاریندان، بیر- بیرى ایله باغلی اؤلان، اما ائشیدنین ماراغینی چکمک اؤچون بیر آرایا گتیریلیمیش سۆزلردن اؤرتایا گلیر. حتّی دئمک اؤلار یالانلاما، سۆزونو بۆتون ناغیللار باشلانیشیندا گۆرمک اؤلار، یعنی؛ «بیری واریدی، بیری یؤخودو، آلاهدان سؤنرا هئچ کیم یؤخودو» ان تانیلمیش مبالیغه دیر. باشقا دئییش له یالانلاما، ناغیلین مقدمه سیدیر.

ناغیللارین باشلانیشیندا اؤلان بیر نئچه یالانلاما:

«اؤ یالان، بو یالان، ائششگین مینیب، فیلی قوجاغینا آلان، قاریشقا شیللاق آتدی،

دوه نین بونوزون چییخارتدی...».

¹. M. Hacıyeva, M. RIHTIM, Folklor v T s vvü f d biyat Sözlü yü, 2009, Bak

«بىرى وارىمىش، بىرى يۇخوموش، زامان زامان ايچىندە، گلبىر سامان ايچىندە، دۈە دىللىكلىك ائىلر، كۆھنە خامام ايچىندە، خامامچى نىن تاسى يۇخ، بالتاچى نىن بالتاسى يۇخ. اۇردا بىر تازى گۆردۈم، اۇنون دا خالتاسى يۇخ. قارىشقا شىللاق آتدى، دۈەنىن بودو باتدى، مىلچىك مىندىك چاى كىچىدىك، يابايان دۇوغا ايچىدىك، ھىچ بىلە يالان گۆرمەدىك...»

«خامام خامام ايچىندە، خلبىر سامان ايچىندە، دۈە دىللىكلىك ائىلر، كۆھنە خامام ايچىندە، قارىشقا شىللاق آتدى، دۈەنىن بودو باتدى، خامامچى نىن تاسى يۇخ، بالتاچى نىن بالتاسى يۇخ، اۇردا بىر تازى گۆردۈم، اۇنون دا خالتاسى يۇخ، گۆنلر بىر گۆنۈندە، مەد نصىرتىنىدە، گۆى تپەنىن بىلىندە، شاھ عاباس جىت مەكان، ترازى بە وئردى تەكان، ايكى گۆز بىر گىردەكان، مىلچىك مىندىك چاى كىچىدىك، يابايان دۇوغا ايچىدىك...» سۇن زامانلاردا الكترونىك فۇلكلور¹ اۇلاراق يايىلماغا باشلايان يىنى بىر نۇع يالانلاما اۇرنىگىنى تىرىز لەجەسى ايلە آشاغىدا وئرمەك اۇلار:

«نەچە ايل بۇندان قاباغىدى، سىز يۇخىدىز، ھىچ اۇزۇم دە يۇخىدىم، گىتمىشىدىم كىندىمىزە، سەرى يۇخۇ مەن دورۇ باخىدىم گۆردۈم سەبەنى گۆردۈم سەھەتەن وختى كىچىدى، دىدىم گىدىم مال- داوارا، گۆرۈم تۇولە نە قىيىر، گىردىم قاپى بە، تۇولەنى آشىدىم چىراغى ووردۇم كىلىد ياندى، باخىدىم گۆردۈم يۇنجا اۇتۇروب آتى نەچە بىيىرى، مەن كىشەندىم آت قۇرخدى، باخىدىم توفىيە(تەنگە)، گۆردۈم دووار يىرىندەدى، توفەيى مىندىم آتا، آتى آتدىم چىيىنمە، سۇرەتەن گىدىردىم، آوا تەرف گۆردۈم بىر قە پىشە اۇستە دووار يىرى، يىتىشىدىم چايا، چاى چىيىللادىم گىردىم تۇمانا، اۇردان دا گىشىدىم دىدىم مەن دە مەش مەھاب باقالدان بى دۇلچا يۇوت آلىم، گىردىم تۇكانا دىدىم سەلام، دووار دىدى سەلام. دىدىم مەن بىر دۇلچا مەش مەھاب باقال وئ، يىچال دۇنبالدى، مەش مەھاب باقالى يىيىدى دۇلچە، وئردى مەن، توفەيى مىندىم، آتى آتدىم چىيىنمە، سۇرەتەن گىدىردىم ائە تەرف، مەن زۇيولەندىم آت يىيىلىدى، دۇلچا جالاندى يۇودا، دۇلچانى يىيىدىم يۇودا، قوتۇلدى.»

¹.E- Folklor

● باشقا بىر ۋارىانت:

«بابام دۇغاندا، ددەمىن آت سۇروسون گۇتوردوم. دۇغمامىش قىيسراغى ساغىب،
اوزاخداكى قابا قۇيدوم، ايچىمدىن سرخوش اۇلدوم. چىيخمامىش آغاچى بوداغىنا،
اريمەمىش اىپ باغلادىم. دۇغمامىش دۇوشان چىيخمامىش كۇل دىيىندە ياتمىشىدى. ايلمدە
اۇلمايان دىنكەلە ووردوم قازىلما مىش يوواسىنا قاچدى. اۇچ ارخ گۇردوم، ايكىسى قورو،
بىرىنىن سوبو يۇخ. اۇچ ارخدىن اۇچ بالىق توتدوم، ايكىسى اۇلو، بىرىنىن جانى يۇخ...»

آشيق داستانلارى دا ايجىماغى و فردى موضوعلار يانىدا قاراوللى و يالانلا كىمى
زنگىن چنشىدلر اورتايا قۇيولموش، مزەلى بىر آنالما ايچرىسىندە ياشادىقلارى
سۇسىال- كۇلتورل چئورەدە قارشىلاشدىرارق فردى و ايجىماغى قوصورلارى و
اكىبىكلرى مزەلى بىر آنالما ايچرىسىندە خالقى گۇلدوروب، دۇشوندوروب ايلنجەلى بىر
شكلىدە دىلە گتىرمىشلر. يالانلامالارى نە تىجە قارا ناغىللاردا يۇخ بلكە آشيق
داستانلارىندا دا گۇرمك اۇلار.

● اۇرنك:

آشىقلار كرمدين بىر دستان سۇيله مەسىن اىستىرلر. كرم آلدى سازى باخالىم نە دئدى:
(اصلى ايله كرم- ۷۸۳۱، ص ۵)

يىقىن بىلدىم شو^۳ سنىن ايشىنى
يئدى داغ اۆستونە سردىم لشىنى
ياغىن سۆزدوم اۇچ يۆز آلتىمىش دوهيه
پىشكش ائتدىك قىصرە دۇشنى
بئش يۆز كىشى آقچا ياغىن ساتدىلار
حسابى ائتدىن ايكى مىن دىر ياشىنى
گلىب منىم دادلى جانىمى آلانى
ياخنى^۴ گویدو اوسنيەين^۵ آشىنى

كرم بىر سىنگە دوش^۱ اۇلدوم
توتدوم قىلىنچ ايله كسدىم كلەسىن
سىنك وىيىلدادى اوچدو هوايه
يوكلتدى دۇقسان دۇققوز قاطرە
سىنگى توتوب مئيدانا آتدىلار
كۇمكلرىندىن بىر كۇپرو چاتدىلار
من يتورم^۲ قارانلىقدا گلىنى
درتلى كرم سۇيلر بۇيله يالانى

^۱ دوش = توش، توشگلمك، راستلاشماق، راست گلمك

^۲ يتورم = قورتارىم، يتىرمك، يتىرىمك

^۳ شو = بو

^۴ ياخنى = آبگوشت

^۵ اوسيه = او دا سنىن

اصلى ايله كرم داستانلارنىڭ بىر باشقا ۋارىيانتىدا، كرم بىلە بىر قاراوللى دئير:
كرم سازىن باغرىنا باسىپ، خۇش نوا ايلن داستان باشلادى:

گزه- گزه بىر پشە يە، توش گلدىم
دوتوب قىيلىنچ ايله باشىنى كسدىم
پشە ويىزىللادى، اوچدو هوايە
يۇكلندىردىك دۇقسان دۇققوز دوه يە
اۈنو دوتوب بىر مئيدانە آتدىلار
سۆمۈكلرىندىن بىر، كۆرپو چاتدىلار
قارىشلا دىم يىددى قارىش دىزى وار
سكسان خرور، ايچ پى نىن^۱ سۆزو وار
درىسىنى چادىر ائدىب، اۋتوردوق
گۆر جوستاندا مىراخورا گۆتوردوك
اۋ پشەنى گۆرن قاچدى گىرى يە
قانادىن بادبان ائدىك كشتى يە
من بىلىرم قارائلىقدا گلنى
غملى كرم، بىلە سۆيلر يالانى

غرىب گۆردوم اۋ پشەنىن ايشىنى
يىددى داغ اۋستونە، سىردىم لىشىنى
ياغىن دوتدوق، اۋچ يۈز آلتىمىش تاۋايە
پىشكش ائندىك قىصر اۋچون دۋشونو
بىش يۈز كىسە پولا، ياغىن ساتدىلار
حساب ائندىك، ايكى مىن ايل باشىنى
بىر اوتوز خرمندىن بۆيۈك گۆزو وار
يايى گۆروب زمهرىرىن قىيىشىنى
اتىن كسىب، يىر يۈزونو بىتىردىك
اۋ آچدى آغزىنى، سايدى دىشىنى
قاباق دوردو بىش يۈز آتلى كىشى يە
فيل بورنوندان اوزون گۆردوم قاشىنى
گلىب منىم شىرىن جانىم آلانى
كىم گۆروب دور اۋ پشەنىن ايشىنى

يالانلامالار، آشىقلارنىڭ گۆجلىرىنى تەيىن ائتمەك اۋچون دە ايشلەنىر. ان چتىن كىفەت
داشيان يالانلاما «آتىشما يالانلامالار» دىر و آشىق ادبىياتىندا چۇخ يىر آلير.
بونلاردان باشقا بىر بۇتون ناغىل كىمى يالانلامالار دا واردىر كى آشاغىدا بىر نىچەسىنە
ايشارە ائدىلىر.

● «ھەدىك» و «ھۆدوك»

راۋى: الحاجىە خانەم بىتول حاجى اسماعىلى، ساۋادسىر، ائو خانىمى، توفارقان

بىرى وار ايدى- بىرى يۇخ ايدى- دۇرد آدام وار ايدى. آدلار ھەدىك، ھۆدوك كۇسا
كۇراۋغلو و زىيرناچى عبدالرحمن. بىر گۆن بونلار دۇردو اۋو اۋولاماق اۋچون اورمانا
چىيىخدىلار. دۇرد يۇلداش اۋزلىرىن بو آغاجىلغا، اۋ آغاجىلغا ووروب آنجاق بىر مىيىمىغا
شىكار ائتىدىلر. اۋولاماقدان سۇرا مىيىمىغانىن دىرىسىن سۇيماق اۋچون عبدالرحمن،

^۱ پى = قويۇق ياغى

ھەدىك و ھۆدوكە اۈز توتدو دئدى:

- ھەدىك سىننن پىچاغىن وار؟

- ھۆدوك سىننن پىچاغىن وار؟

ھەدىك و ھۆدوك جاواب وئردىلر:

- يۇخ

عبدالرحمن دئدى:

- قارنىووزا يامان اۇخ!

كۇسا كۇراوغلو اۋ تايدان دئدى:

منىم بىر تىيەسىز پىچاغىم وار!

كۇسا كۇراوغلو اۋ تىيەسىز پىچاق لامىيغىغانىن درىسىن سۇيوب، ھەدىك و ھۆدوكدن

سۇروشىدو:

- ھەدىك سىننن قازانىن وار؟

- ھۆدوك سىننن قازانىن وار؟

ھەدىك و ھۆدوك جاواب وئردىلر:

- يۇخ

كۇسا كۇراوغلو دئدى:

- قارنىووزا يامان اۇخ!

عبدالرحمن اۋ تايدان دئدى:

- منىم بىر دىيسىز قازانىم وار!

عبدالرحمن قازانى گتيرىپ، مىيغىغانى پىشىرىپ يئدىلر. گلمگە ایرادە ائىلەدىكلرى

زامان عبدالرحمن ايپ آختاردى، درىنى باغلايىپ آرخاسىنا آلسىن. ھەدىك و ھۆدوكە

دئدى:

- ھەدىك سىننن ايپىن وار؟

- ھۆدوك سىننن ايپىن وار؟

ھەدىك و ھۆدوك دئدىلر:

- يۇخ

عبدالرحمن دئدى:

- قارنىووزا يامان اۇخ!

اۇ تايدان كۇسا كۇراوغلو بىر تىل ساچلار يىنىدىن قۇپاردىب گىلدى مېيىغىغانىن درىسىنى باغلاسىن. گۇجو چاتمايدىغى اۇچون، ھدىك و ھۇدوك ياردىما گىلدىلر. اما اۇنلار يىن دا گۇجو چاتمايدى. عبدالرحمن بىلەسىنە گۇروب، گىلدى دىرىنى آرخاسىنا آلسىن، يۇكون آغىرلىغىنىدىن بىلىنىن يىددى مۇھرەسى يىرىندىن تىرىندى، عاجىز قالدى. اۇنلار ايشىن سۇنۇندا بىر آتلى قارىشقا تاپىب، دىرىنى اۇنا يۇكلەيىب گىلدىلر.

● «ھدى» و «ھۇدى»

راوى: عزت اله دلالى ممقانى - امكلى معلم، ماماغان واريانتى

ھدى ايدى، ھۇدى ايدى، بىر دە من ايدىم
گىتدىك تىرىز حامامىنا، اۇچ بىستى تاپدىق
پول، نە پول!

ايكىسى سىيىنىق، بىرى نىن سگەسى يۇخ.
سگەسى يۇخو وئردىك اۇچ تۇفنگە
تۇفنگ، نە تۇفنگ!

ايكىسى سىيىنىق، بىرى نىن قونداغى يۇخ.
قونداغى يۇخ اينىن اۇچ اوو ووردوق
اۇو، نە اۇو!

ايكىسى اۇلو، بىرى نىن نفسى يۇخ.
نفسى يۇخو آپاردىق اۇچ كىندە
كىند، نە كىند!

ايكىسى بىيىخىق، بىرى نىن دىوارى يۇخ.
دىوارى يۇخدان اۇچ قارى چىيىخدى
قارى، نە قارى!

ايكىسى كۇر، بىرى نىن گۇزو يۇخ.
گۇزو يۇخدان اۇچ كۇپ آلدىق
كۇپ، نە كۇپ!

ايكىسى سىيىنىق، بىرى نىن دىبى يۇخ.
دىبى يۇخدا اۇولار بىشپىردىك، يىتدىك
يىمك، نە يىمك؟

كى قارىمىزىن دا خبرى يۇخ.

● يالانچىلار

بىر گۆن بىر يالانچى بىر مجلسىدە دىدى كى منىم ددەمىن بىر طويلەسى وار ايدى. اۇ طويلە ائله بويوك ايدى كى ات طويلەنىن بو باشىندا بۇغاز اۇلسايدى اۇ باشا يىتىشەنە تك دۇغاردى.

بىر دە يىرىندىن قۇوزايىب دىدى:

- اۇ كى بىر زاد دىيىل منىم ددەمىن بىر اوزون كارواشانى واريدى هر واخت گۆى بولود اۇلسايدى اۇ آغاجى اوزادىب بولادلارى داغيداردى.

اۆلكى يالانچى دىدى:

- يە اتووينان يالان صاحىبى... اۇ يىكەلىكدە آغاجى هاردا قۇياردى؟

ايكىنجى يالانچى دىدى:

سنىن ددەن طويلەسىندە.

● بئله قازانا بئله چغوندور

گۆنلرىن بىر گۆنوندە بىر يالانچى دىدى: منىم آتام مىسگر ايدى. بىر يۇل بىر قازان قايتىدىردى كى ۴۰ نفر اۋنون ايچىندە چكىش وورودولار آما سسلرى بىر- بىرلرىنىن قولاغىنا يىتىشمىردى.

بىر نفر دوروب دىدى: اۇلار دا... مۆمكوندور! منىم دە آتام اكيىنچى ايدى. چغوندور اكردى. بو چغوندورلار ائله يىكە اۇلاردى كى، بىر يۇل بىرىنى چىيخارتماغا اللى بۇيون كلگامىش باغلادىلار.

بىرىنجى يالانچى دىدى: آخى بو يىكەلىكدە دە يالان اۇلار؟ اۇ يىكەلىكدە چغوندورو هاردا پىشيريديلر.

ايكىنجى يالانچى دىدى: سىن ددەنىن دۆزلىدىگى قازاندا.^۱

۱. م. حصارى، آذربايجان فۇلكلورو، يكانات، ۱۳۷۸، تهران، انتشارات تابان

● يالان ناغيل^۱

راوى: مەھدى عىباسيان - قرە قۇيۇنلو كەندى (ساين قالا) آغزى ايله

بىر گۆن اۆچ دنە بالاجا اوشاق خياواندا دۇلانيردىلار. بونلار دۇلانان حالدا گۇزلىرى بىر دنە سىگەيە ساتاشدى بونلار اۆچ ياندان باھم حملە ائلەدىلر سىگەنى گۇتوردولر. اۇلار سىگەنى گرگ بۇلردىلر كى نئجە اۆچو دە تەصمىم توتدولار كى بىر جۆرە موسابىقە قۇياق كى بو سىگە بىرىمىزە يىتىشىسن. بىردن بونلار بىرى دئدى گلېن ھەر كس بىر دنە ياخچى يالان دئسە سىگەنى وئراق اۇنا بە شرطى كى يالانى ھامىنىن يالانلار ياندان ياخچى اۇلا. بو بىرىسىلر دە قبول ائلەدىلر دئدىلر بلى بس ياخچىدى اۆلدە سن باشلىاسان ناغىلېن دىيەسن. دئىر باش اۆستە! دئىھرم ايشكالى يۇخدو. بو باشلادى اۆلدە يۇلداشلار منىم بىر دنە ددەم واريدى تاجىرىدى، آل وئر ائلەيردى. بىر گۆن ازقضا گئندى بازارا بىر دنە يومورتا آلدى گتىردى. بو يومورتا چۇخ بئلە بۇووك (بۇيوك) يومورتالاردان ايدى. بلى بىز بو يومورتانى گتىردىق قۇيدوق تۇيوغوموزون آلتىنا بىر مەدتەن سۇرا بىزىم بو تۇيوغوموز جۇجە چاخارتدى. بىر ايكى اۆچ دۇرد گۆندەن سۇرا سۇووشدو كى گۇردوخ بابا بىزىم بو جۇجەمىز عجىب رۇشد ائلىيىر. بىزىم ھامىمىز ائودە تەجىب ائلەدىق خودايا بو نە جۇر جرياندى مثلاً اۆچ گۆنون عرضىندە بىر دنە جۇجە بىر بئلە رۇشد ائلىيە. آغا بىر مەدتەن سۇرا بو چۇخ بۇيودو بو بىر دنە بۇيوك خۇروز اۇلدو. دا بىر بئلە بۇيودو كى ددەم بوندان بئلە بازارا گئندە دا وسىلە زاد گتىرمىردى، ھامبال زاد توتموردو. بو خۇروزوموز گتىردى نەنە يۇك واريدى ھامىسىن ووروردى بو خۇروزوموزون بئلىنە آپايردى ساتىردى آخشام دا قئىدىب گليردى اۇزو دە مينيىردى خۇروزدا گليردى. بىر مەدت كى اۆستوندەن سۇووشدو بىزىم وضعىمىز چۇخ خۇشالدى. وضعىمىز كى خۇشالدى ياواش - ياواش بو خۇروزون دا بئلى يارا اۇلدو. چۆن بىر بئلە يۇك وورموشدو اۆستونە بئلى يارا اۇلموشدو. بس ددەم دئدى ئىنىياخ نئىنەمىياخ ددەمىن يۇلداشلار ياندان بىرى دئدى واللە من قدىمدن ائشيتىمىشدىم كى دىيىردىلر اگر بو جۇر يارانين اۆستونە اۇ خورمانين چاققالاسى دئىيل اۇنو دۇيەسن سۇرتەسن بونون بئلىنە بونون بئلى ساغالار. ددەم دە اۇنون سۇزونە باخدى گلدى خورمانين بئش - آلتى دنە ازدى خمىر كىمىن ائلەدى سۇرتدو بونون بئلىنە. گئجەسىنە كى سۇرتدو بونون بئلىنە صاباح صۇبج دوردوخ گۇردوخ بىر دنە بالاجا آغاچ

۱. ك. عىباسى، ساين قالا ناغىللارى

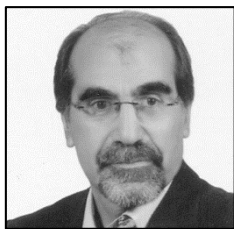
خورما آغاچى بو خۇرۇزوموزون بئلىندە گۆۋەرىيدى. دىدى بو نە جۇر ايشدى بالام. بىزىم ھامىمىزى ددەم چاغىردى دىدى گلېن گرون نۇلۇبىدى. بىز ھامىمىز گلىق گۇردوخ بە بىزىم خۇرۇزوموزون بئلىندە بىر دنە آغاچ گۆۋەرىب اۋزۇ دە خورما آغاچى گل بە گل رۇشد ائىلىيىر. آغا بو بىر ايكى گۆن عرضىندە بىر دنە بۇيۇك آغاچ اۋلدو خورما آغاچى. بو خۇرۇز كى چىيخىردى ائىشىيە يا كۆچەيە اوشاقلار ھامىسى چىيخىردى ائىشىگە اوشاقلار بونون بئلىنىن اۋستوندىن داش آتيردىلار، خورما آغاچىنا كىسك آتيردىلار ھر نمە اللرىنە دۇشوردو آتيردىلار تا ايكى آغاچدان بىر آز خورما تۆكۈلە آشاغىيا بولار يئىلەر. آغا بىر مەت كى بونون اۋستوندىن سۇۋوشدو بىزىم بو خۇرۇزوموزون بئلىنىن اۋستوندىن بىر دنە بۇيۇك يئر دۆزلىدى كى ھر نمە اىچىندە اكك اۋلوردو... ددەم كى بو جۇر گۇردو گىتدى ايكى دنە اوكوز آلدى، خىش^۱ آلدى، نمە آلدى گىتيردى بو يىرىمىز كى وارىدى بونون اۋستوندىن گىتيردى بونو سۇردو. سۇردو سوواردى ھر تشكىلاتىن قورتاراندىن سۇرا دىدى بالا بونون اىچىندە نمە اكك (اكاخ)؟ دىدىلر كى بونون اىچىندە قارىيز اكاغىن. آغا قارىقلارىن چىكىدىلر. قارىقلارىن چىكىدىن سۇرا گىتيردىلر بوردا قارىيز اكدىلر. قارىيز دا ائىلە بو جۇر بىر مەت كى اۋستوندىن سۇۋوشدو آغا قارىيزلار ياۋاش - ياۋاش بۇيۇدولر. قارىيزلار كى بۇيۇدولر جماعت گلىدى بىيول بازار كىمىن دا گلىردى آلىردى آپارىردى. منىم ددەمىن وضعى گل بە گل خۇشتىر اۋلوردو. بىر گۆن من شانسىدان بىر پىچاق آلدىم ايمە دىدىم قۇي من دە قارىيزلاردان بىرىن كىسىم بىيىم دا. پىچاغى كى آلدىم ايمە ووردوم قارىيزا قارىيز پارچالاندى پىچاغىم دۇشدو قارىيزىن اىچىنە. آلاھ نە جۇر ائىلىيىم نمە ائىلىيىم بو قارىيزىن اىچىندىن من بو پىچاغىمى چىيخاردىم. بىر فىكر ائىلىيىم بلى گىتىدىم بىر دنە كىندىر گىتيردىم بونو قلاب ائىلىيىم خورما آغاچىنا وصل ائىلىيىم باغلادىم كىرىمە دۇشدوم قارىيزىن اىچىنە آختاردىم. بىر گۆن ايكى گۆن بو قارىيزىن اىچىندە من دۇلانىدىم پىچاغىمى من تاپانمادىم. اۋچومجو گۆن كى دۇلانىدىم گۇردوم اۋچ نفر دە بو قارىيزىن اىچىندە دۇلانىلار. سۇرۇشودوم دىدىم قارداش سىز بوردا ئىنىسىز؟ منىم بىر دنە پىچاغىم بوردا دۇشوبدى گۇرمويوبوسوز؟ بىردىن بونلار قىيىتدىلر اۋچو دە منە گۆلدولر. دىدىلر رحمتلىغىن اۋغلو بو اۋزون سىرىيىب ھا؟ دىدىم قارداش نىيە؟ نۇلۇبىدى؟ دىدى كىشى رحمتلىغىن اۋغلو بىز اۋچ قاتار دوھ يۇكۆينىن ايتىرمىشىق بىر ھەفتەدى بوردا دۇلانىرىق تاپانمىرىق سىن ايندى اىستىرسىن بوردا پىچاغىن تاپاسان؟ ناغىل كى بورا يىتىشىدى ايكى

^۱ خىش = خرمن دويىن

يۇلداشى كى وارىدى دندى قارداش بسدى آلاھ ددەين رحمت ائلەسەين داي يىرى گۇيو
آختاراسان بو جۇر بىر دنە يالان تاپانماسان ائلە ياخچىدى بو سىگەنى وئرك سەنە.

● سۇنوج:

يالان دئمك، عىب، گۇناھ و توصىيە اندىلمەين بىر فعل سايىلىر و بۇتون اينانچ
سىستىملىرىنچە ياساقلانمىش، دىن باخىمىدان «كبيره گۇناھ» لاردان بىرى حساب اۇلور.
لاكين تارىخ بۇيونجا فۇلكلورىك موضوعلار، ايش و احتياجا باغلى اۇلاراق فرقلى چئشىدلر
داخىلىندە اۇرتايا چىيخىب و بو چئشىدلىلىك، تۇپلوم و بۇيلار ايچىندە دىيشىك شكىللر
آلمىشىدىر. فۇلكلور ژانرلارىندان بىرى «يالانلامالار» اۇچون دە دوروم هاماندىر. ھم
گۇلدوروب آيلندىرن و ھم دە ايمتاحان وسىلەسى اۇلاراق ايشلەنن يالانلاما، تارىخ بۇيونجا
تۇرك فۇلكلوروندا اۋزونو گۇستريب و داوام ائتمكەدەير. تۇپلومون مۇشكولاتىنى مىزاحى
بىر شكىلدە دىلە گتىرن يالانلامالار، گۇلدورو عۇنصرو اۋزلىگى ايلە دە دىنلەيىجى لرىن
ايلگىسىنى چكمك اۇچون ايشلەنير. يالانلامالار، ماھنى، ناغىل، لطيفە و تكرارلاما كىمى
ژانرلاردا ياشايان يالانلامالار، سۇن دۇنملردە، اۋزلىكلە الكترونىك ارتباطى عۇنصرلرى ايلە
يئنىدن مۇستقىل بىر شكىل تاپماغا باشلامىشىدىر.

نگاهی به داستانهای آشیقی زنجان محمدرضا باغبان کریمی

می‌دانیم بخشی از فرهنگ مردم زنگان به صورت شفاهی است که عمده‌ترین بخش ادبی آنرا ساز و سخن آشیقی تشکیل می‌دهد. این خنیاگران شهر و روستا، شعرها، ترانه‌ها و داستانها را به همراه صدها آهنگ و آوای مختلف زمزمه می‌کنند و قرنهایست که این نوازندگان ایل به ایل می‌گردند و در میان مردم شادی و سرور را با روح سلحشوری درهم می‌آمیزند. محیط آشیقی زنگان از غنای خوبی برخوردار است، ادبیات آشیقی زنگان شامل خود آشیقها تا آنجا که امروز برایمان شناخته شده هستند، حداقل قدمتی بالغ بر هزار سال دارد. اما به دلیل شفاهی بودن این ادبیات، بسیاری از آشیقها ناشناخته مانده و از یادها فراموش شده‌اند و شاید تعداد انگشت شماری از آنان شناخته شده‌اند، آنهم تنها چند شعر و داستان از آنان به یادگار مانده است. از جمله آشیق شیرین شاید حدود ۴۵۰ الی ۵۰۰ سال پیش در خرمدره می‌زیسته و ما تنها بر اساس چند شعر و یک داستان که آشیقها روایت می‌کنند، نسبت به هنر وی آشنایی پیدا می‌کنیم. یا آشیق یوسف جمال که بر اساس روایات آشیقها حدود ۴۰۰ سال پیش در زنگان می‌زیسته است.

داستان در ادبیات آشیقی جایگاه خاصی دارد. امروز صدها داستان در موضوعات و با جنبه‌های مختلف عاشقانه یا حماسی موجود است که زنگان از این حیث نیز دارای هویت خوبی است و داستانهای چندی در زبان آشیقها وجود دارد که مهر و امضای منطقه‌ی زنگان را بر خود دارد. از این داستانها می‌توان آشیق شیرین و بیرچک خانم، بهرام و گول‌خندان، ورقا و گولشن، کلبی و سلبی، و غیره را نام برد. تردیدی نیست که داستانهای کلاسیکی چون کوراوغلو، اصلی و کرم، شاه اسماعیل و غیره همچون دیگر شهرهای آذربایجان در زنگان نیز جاری و ساری است و آشیقهای زنگانی، توانمندی خود را در روایت این داستانها نشان داده‌اند.

در بررسی محیط آشیقی زنگان نباید نسبت به حوزه‌های مختلف در منطقه بی‌تفاوت ماند، به عبارت دیگر خود منطقه‌ی زنگان به حوزه‌های آشیقی کوچکتری تقسیم می‌شود که غنای هنر آشیقی در آنها از سبک و شیوه‌ی ادبی و هنری سرشاری خبر می‌دهد. شاید برخی جوانان ندانند که روستای وهستان در چند کیلومتری خرمدره یکی از خاستگاههای آشیقی آذربایجان بشمار می‌آمده است. این روستا که متأسفانه در دهه‌های اخیر به دلیل برخی مسائل سکنه‌ی خود را از دست داده، روستایی بوده است که دهها آشیق در آن می‌زیسته‌اند و هنر آشیقی عمده‌ترین مشغولیت مردم بوده و این هنر از قداست دینی هم برخوردار بوده است. امروزه هم در فصل بهار آشیقها بدان سوی روی می‌آورند و یاد و خاطره‌ی دهه‌های گذشته را زنده می‌کنند. فراموش نکنیم که سبک موسیقی، داستانها و دیگر هنرهای آشیقی در این دیار دارای نشان خویش است و بسیاری از داستانهای آشیقی، ساخته و پرداخته‌ی آشیقهای این روستا بشمار می‌آید.

طارم نیز برای آشیقها خاستگاه دیگری بوده است. آشیقهای چندی از طارم برخاسته و بویژه آهنگهای مخصوص منطقه و داستانهای زیادی در طارم خوانده شده‌اند. حوادث بسیاری از داستانهایی که صبغه‌ی زنگانی دارند در طارم و رودبار می‌افتد و این امر نشان می‌دهد که در طول تاریخ، آشیقهای طارم نقشی برجسته در داستانسرایی و آهنگسازی داشته‌اند. امروز هم اساتید چندی از این خطه در توسعه و غنای این هنر تلاش می‌کنند. زنگان نیز دارای تاریخی قابل تأول در ادبیات و هنر آشیقی دارد. زمانی چندین قهوه‌خانه برای تجمع آشیقها وجود داشت که البته امروز هم نشانه‌های هرچند ضعیفی از آن باقی مانده است. وقتی از تعداد آشیقهای چند دهه پیش یاد می‌کنیم به حیرت می‌افتیم که برای اینکه یادی از آنان کرده باشیم نام چندی را ذکر می‌کنیم. آشیقهایی که تا دو سه دهه‌ی پیش زنده بوده‌اند. نام برخی چنین است:

- آشیق عزیزخان (اؤلوم ۱۳۰۲)
- آشیق نجفعلی (۱۲۲۲-۱۲۹۲)
- آشیق حاج علی خرمدره‌ای (۱۲۴۲-۱۳۲۲)
- آشیق خان مراد (۱۲۴۲-۱۳۲۲)
- آشیق الله مدد (۱۲۳۷-۱۳۲۲)
- آشیق قوریان ضیاآبادی (۱۲۳۲-۱۳۳۲)
- آشیق علی اکبری (اؤلوم ۱۳۳۲)
- آشیق نوروز (۱۲۵۲-۱۳۴۲)
- آشیق لطفعلی افشار (۱۲۴۴-۱۳۴۷)
- آشیق رکاب اکبری (۱۲۴۴-۱۳۴۷)

- آشيق غلام دشتگی (۱۲۷۲-۱۳۵۲)
 آشيق ابراهيم شاهسون (۱۲۶۲-۱۳۵۲)
 آشيق فرج (۱۲۵۲-۱۳۵۲)
 آشيق سلطان (اؤلوم ۱۳۵۲)
 آشيق سلطانعلی میرووردی (اؤلوم ۱۳۵۵)
 آشيق امامعلی هیدجی (۱۲۸۷-۱۳۵۷)
 آشيق مهرعلی ولایشی (۱۲۶۷-۱۳۵۷)
 آشيق غیبعلی زنجانی (۱۲۸۷-۱۳۵۷)
 آشيق ملیک (۱۲۷۷-۱۳۵۷)
 آشيق احمد آقا (اؤلوم ۱۳۶۰)
 آشيق صدقعلی گرگرو (۱۲۸۲-۱۳۶۴)
 آشيق علی آقا خلخالی (۱۲۷۲-۱۳۶۴)
 آشيق علی (۱۲۷۷-۱۳۶۲)
 آشيق طیار (۱۲۶۸-۱۳۶۷)
 آشيق فتح اله رضایی (۱۲۸۷-۱۳۶۷)
 آشيق سهراب (۱۲۶۷-۱۳۷۲)
 آشيق صفر خلخالی (۱۲۹۲-۱۳۷۲)
 آشيق قدرن جارچیلی (۱۲۹۷-۱۳۷۲)
 آشيق شمس علی (۱۲۷۷-۱۳۷۲)
 آشيق رسول نوروزی (اؤلوم ۱۳۷۷)
 آشيق عیاد زوالی (۱۲۹۹-۱۳۷۷)
 آشيق علیرضا داوودی (اؤلوم ۱۳۷۷)
 آشيق یوسف گل محمدی (۱۲۷۱-۱۳۷۹)
 آشيق غلامرضا داوودی (۱۲۵۷-۱۳۷۹) ؟
 آشيق الماس مرشدی (۱۳۱۲-۱۳۷۷)
 آشيق شیرعلی مقدم (۱۲۷۸-۱۳۸۰)
 آشيق میرزه علی دشتگی (۱۳۱۴-۱۳۸۱)
 آشيق میرزا علی (۱۳۸۱ اؤلوم)
 آشيق بؤیوک آقا (اؤلوم ۱۳۸۱)
 آشيق جهانگیر (۱۲۹۲-۱۳۸۴)

مسلمان این لیست می‌تواند بسیار بیشتر از این باشد. علاقمندان و مطلعین می‌توانند ما را در این راه کمک نمایند.

داستانهای آشیقی زنگان آشیق شیرین و بیرچک خانم

در میان آشیقهای زنگان، قدیم‌ترین آشیقی که نام برده می‌شود آشیق شیرین و آشیق جمال معروفتر از همه و در عین حال جزو قدیمترین آشیق‌های منطقه بشمار می‌آیند. اطلاعات موثقی در مورد زندگی و آثار آنان در دست نیست. روایات آشیقها حاکی از این است که آشیق شیرین حدود ۴۵۰ الی ۵۰۰ سال پیش در خرمدره زندگی می‌کرده است. امروزه تنها یک داستان - داستان آشیق شیرین و بیرچک خانم - که شرح مبارزه و مناظره‌ی این دو آشیق به همراه برخی اشعار پراکنده‌ی او در دست است.

این داستان توسط آشیق‌های بعدی و احتمالا از طرف شاگردان او با شناختی که از زندگی و مناظره‌های او داشته‌اند روایت گشته و زبان به زبان روایت شده و تا به امروز باقی مانده است. علاوه بر این داستان، اشعار پراکنده‌ای نیز بدو منسوب است. بر اساس اشعار و مضمون این داستان می‌توان فهمید که آشیق شیرین جزو زبده‌ترین آشیق‌های دوران بوده، زندگی سالم و پاک، شخصیت مورد قبول عامه و مورد احترام همگان بوده است. داستان نشان می‌دهد که او نزد عالمان و روحانیون نیز از احترام خاصی برخوردار بوده است. مهارت وی در نواختن ساز، سرودن اشعار و خواندن ترانه‌های آشیقی زبانزد خاص و عام بوده و شهرتش از مرزهای منطقه نیز فراتر رفته است، بطوری که برای غلبه بر آشیق‌های شناخته شده‌ی مناطق دیگر، دست بدامان او می‌شده‌اند. او نیز با هنر خود وارد میدان مبارزه می‌شده و غالبا در همین مناظره‌ها پیروز می‌شده است.

او در عین حال، همانند دیگر آشیق‌های آذربایجان دارای اعتقادات استوار مذهبی بوده و در دستی قرآن و در دستی دیگر ساز داشته است. در اشعار او، ایمان قلبی و باورهای راسخ دینی خود می‌نماید. در همین داستان رقیب او، یک دختر مسیحی است که بعد از مناظره با آشیق شیرین به اسلام روی می‌آورد و مسلمان می‌گردد. او با هنرش قاطی جنبشهای مردم شده و در شادیها و سوگواریهای مردم شرکت کرده و از نزدیک با زندگی مردم جوشیده و قاطی حرکتهای اجتماعی آنان شده است.

جالب اینست که محققان خارجی نیز از زندگی و آثار آشیق شیرین مطالب ارزشمندی نوشته‌اند و لذا شهرت هنر او از مرزهای کشورمان فراتر رفته است. ولی افسوس که در وطن او نخستین اثر اینک به رشته‌ی تحریر درمی‌آید که امیدواریم گام‌های بعدی در بازآفرینی و گردآوری گنجینه‌ی ارزشمند ادبیات آشیقی استوارتر و گسترده‌تر برداشته شود.

اما داستان چنین روایت می‌شود که بیرچک خانم در دماوند خواستگاران فراوان دارد. اما ترجیح می‌دهد آشیقی را به همسری برگزیند که توانسته باشد در هنر آشیقی بر او چیره گردد. تا اینکه خان و امیری بنام نریمان بیگ عاشق او شده، اما از هنر آشیقی بهره‌ای ندارد. چون به خواستگاری بیرچک خانم می‌رود شرط او بدین ترتیب عوض می‌شود که او آشیقی را انتخاب و برای مناظره نزد او بفرستد به شرطی که اگر بر او پیروز نشد زندانی‌اش خواهد کرد. بدین ترتیب نریمان بیگ آشیق‌هایی را برای مناظره به دربار بیرچک خانم می‌فرستد ولی همه مغلوب گشته و اسیر او می‌شوند. بیرچک خانم به تنگ آمده پیک می‌فرستد که اگر تعداد آشیق‌های زندانی به ۴۰ برسد همه را خواهد کشت. اکنون که ۳۹ آشیق اسیر و زندانی او شده اند لحظه‌ی خطرناکی فرا رسیده است و باید دنبال آشیقی کار گشته و هنرمند باشد تا بتواند نه تنها نریمان بیگ را به آرزویش برساند بلکه ۳۹ آشیق دیگر را نیز از مرگ رهایی بخشد.

آوازه‌ی آشیق شیرین او را بدین منطقه می‌کشد و به هر حال آشیق شیرین از خرمدره رهسپار دماوند می‌گردد. در سر راه حوادث چندی رخ می‌دهد و آشیق شیرین با گذر از این خوانها، به دربار بیرچک خانم می‌رسد و طی چندین جلسه‌ی مناظره که در حضور دیگر آشیق‌ها و بزرگان صورت می‌گیرد آشیق شیرین بر بیرچک خانم غالب گشته و سبب رهایی ۳۹ آشیق و ازدواج نریمان بیگ با بیرچک خانم می‌گردد. داستان زمانی شیرین و دلچسب است که با بیان آشیق و به همراه ساز و آواز روایت گردد و جزئیات مقابله‌ی دو آشیق در مناظره به بیان آید.

این داستان در زبان آشیق‌های منطقه بارها و بارها روایت شده است و نخستین بار توسط آشیق گلابعلی داودبیگی روایت شده و به رشته‌ی تحریر نیز کشیده شده است. اما روایت دیگر توسط فرزند ایشان آشیق التفات داودبیگی اینک زیر چاپ است.

در این داستان اشعار زیبایی خوانده می‌شود که برای هر شنونده و یا خواننده‌ی داستان بسیار جالب است و آهنگ‌های نواخته شده نیز، حال و هوای منطقه‌ی زنگان را به تصویر می‌کشد. البته تشابهات این داستان با دیگر داستانهای آشیقی آذربایجان بسیار است از جمله داستان «واله و زرنگار» نیز از چنین روایتی برخوردار است، ولی اشعار و طرز مناظره‌ها باهم اختلافاتی دارند. ضمناً واریانت‌های مختلفی از همین داستان موجود است و هر یک از آشیق‌ها به فراخور هنر و بیان خود به بازتاب زیباتری نیز دست می‌یابند. هنر دیگر آشیقی نیز در همین واریانت‌هاست و وقتی همین داستان را از زبان آشیق دیگری می‌شنوی با توجه به آهنگهای مورد استفاده و اشعار متنوع آن گویی با داستان دیگری مواجه هستی و این از زیبایی‌های هنر و ادبیات شفاهی است.

داستانهای آشیقی زنگان ورقا و گولشا

گفتیم که برخی از داستانهای آشیقی جزو داستانهای زنگان بشمار می‌آیند هر چند که در دیگر مناطق آذربایجان روایت شوند. زیرا این داستانها دارای حال و هوای این منطقه است حتی آهنگهای آنها نیز در فضای منطقه خلق شده‌اند. این داستانها را آشیقهای زنگان بیشتر روایت می‌کنند و لذا صبغهی بومی یافته‌اند. از داستانهای مخصوص زنگان می‌توان به داستانهای گرگرلی ممد، کلبی و سلبی، زنگانلی قوربانی، میرمحمود ایله سارا، ایمره ایله حوری‌لقا، ایمره ایله سروناز، عندلیب‌میرزا ایله قیزیل‌گول، کمتر یوسف، سعادت و صیاد، صیدی ایله پری، تورک اوغلو ایله مهری و... اشاره کرد.

از جمله‌ی این داستانها می‌توان ورقا و گولشا را نام برد. داستان ورقا و گولشا دارای تاریخی کهن در ادبیات کتبی است. در ادبیات فارسی نیز وارد شده است و عیوقی شاعر سده‌ی پنجم هجری که این مثنوی را سروده است خود چنین بیان می‌کند که داستان را از روی داستان "عروه و عفرا" در زبان عربی اقتباس کرده است. عیوقی از شعرای دربار غزنویان بشمار می‌آید که داستان سرایی او را در این داستان با لیلی و مجنون نظامی مقایسه می‌کنند.

اما در ادبیات کلاسیک آذربایجان دو شاعر بسیار برجسته این داستان را به نظم کشیده‌اند: یکی خواجه یوسف مداح و شاعر قرن هفتم و هشتم هجری است که ورقا و گلشای خود را در ۱۷۰۰ بیت به پایان برده و به داستان خود وجهه‌ی عرفانی بخشیده است، در عین حالی که از صحنه‌های رزم و بزم نیز برخوردار است و داستانی عشقی- حماسی شمرده می‌شود. شاعر دیگر حکیم رکن‌الدین مسیحی تبریزی است که در قرن دهم و یازدهم می‌زیست و مثنوی ورقا و گولشا را در ۵۱۰۰ بیت سروده است. او نیز از منظر عرفانی به حوادث داستان پرداخته است.

اما داستان آشیقی ورقا و گولشا دارای تم عشقی- حماسی است که در روایت زنگانی آن بیشتر رنگ عشقی دارد و صحنه‌های حماسی تنها در روایت مطرح می‌شود و با شعر بیان نمی‌گردد. در حالی که روایت‌های دیگر دارای اشعار حماسی نیز هست. این داستان مثل هر داستان شفاهی و آشیقی دیگر زبان به زبان روایت گشته و آشیقهای بسیاری آن را در مجالس و عروسی‌ها روایت کرده‌اند که به دلیل استفاده‌ی بیشتر آشیقهای زنگانی جزو داستانهای محیط آشیقی زنگان شمرده می‌شود.

این داستان توسط آشیق گلابعلی داودبیگی در سال ۱۳۵۴ در ۵ کاست خوانده شد و بارها قسمتهایی از آن در رادیو ایران و رادیو زنگان پخش نیز شد. امروز روایت آشیق التفات داودبیگی زیر چاپ است.

داستان مانند اکثر داستانهای آشیقی از شاه و وزیر آغاز می‌شود که فرزندی ندارند. لذا به فقرا کمک می‌کنند، سفره‌ی احسان می‌گشایند، از محتاجان دستگیری به عمل می‌آورند و حاجات خود را از طریق نیکی به مردم بدست می‌آورند. آنان صاحب دختر و پسری می‌شوند که در مکتب‌خانه عاشق هم می‌شوند و روایات عاشقانه ادامه می‌یابد. اما دشمنان ساکت نمی‌نشینند و به اختلاف افکنی بین خانواده‌ها دامن می‌زنند. در نهایت ورقا برای بدست آوردن مال و منال لازم برای راضی کردن خانواده‌ی گولشا، روانه‌ی دیار غربت شده و با حوادث بیشمار روبرو می‌شود و با شجاعت و دلآوری خود پیروز از میدان آزمون بیرون می‌آید، اما گولشا را به پادشاه سرزمینی دیگر داده اند. ورقا که زخم‌های کاری برداشته است خود را حتی برای چند لحظه نگاه به گولشا می‌رساند و بعد از دیدار او جان به جان آفرین می‌سپارد. در تمام داستانهای کلاسیک از عیوقی تا مدح و مسیحی داستان در اینجا خاتمه می‌یابد اما در داستان آشیقی این عشق است که عاشق و معشوق را دوباره حیات می‌بخشد تا به امروز سرمست از عشق باشند و به مراد دل برسند. این گونه از زیبایی‌های داستانهای آشیقی است و آشیقها به زنده کردن زیبایی‌ها و عشق و محبت دل بسته‌اند و دل مردم را شاد نگه می‌دارند.

داستانهای آشیقی زنگان بهرام و گول خندان

از جمله داستانهای معروفی که به نام زنگان در ادبیات و هنر آشیقی آذربایجان نام برده می‌شود داستان بهرام و گول خندان است. این داستان از سلطانیه آغاز می‌شود. داستان از فرزند سلطانی آغاز می‌شود که در خواب شاه مردان حضرت علی(ع) به خوابش می‌آید و بدو "بوتا" می‌دهد. به عبارت و روایت خود آشیقها به او جامی پر از باده می‌دهد و او را سرمست از عشق می‌کند. آشیق توضیح می‌دهد که این باده، شراب سُکرآور و حرام نیست، بلکه باده‌ای هوشیار کننده است که چشم دل را بر روی حقایق می‌گشاید. گرفتن این جام از دست پر مهر شاه مردان نیز قسمت هر کسی نمی‌شود؛ بلکه باید آنقدر فرهیخته، دلگشاد و صاحب نظر بود تا لیاقت خواب دیدن ایشان را داشته باشد. بهرام از این گونه بزرگان است. بوتا در فرهنگ داستانی آشیقها نشان دادن آینده به قهرمانان است. کسی که بوتا از شاه مردان می‌گیرد نسبت به حوادث آینده آگاه می‌شود. بهرام نیز می‌بیند که سوگلی او گول خندان در سرزمینی دور زندگی می‌کند و برای بدست آوردن او باید رنج سفر را به جان بخرد. او براه می‌افتد و ابتدا با دختری به نام «ماه انور» آشنا می‌شود. به عشق او جواب منفی می‌دهد زیرا که دل در گرو یار دگر دارد. به سرزمین گول خندان می‌رسد و با شاهزادگانی که همه

خواستگاران گول خندان هستند به رقابت می‌پردازد و با نشان دادن شجاعت و دلآوری از یک طرف، همچنین نشان دادن تدبیر و عقل‌والای خود از سوی دیگر، بر همه پیروز می‌شود و گول خندان را بدست می‌آورد و به کشور خویش برمی‌گردد. البته داستان چهره‌ها و حوادث دیگری هم دارد که برای نشان دادن تکوین شخصیت قهرمان بازگو می‌شود.

این داستان وقتی زیبا و دیدنی و شنیدنی می‌شود که با هنرهای مختلف آشیقی، یعنی ساز و آواز، اشعار زیبا و ایفای هنرمندانه‌ی آشیق همراه گردد. خوب است بدانیم که این داستان مشابهت‌هایی با دیگر داستانهای کلاسیک نیز دارد. از جمله برخی ادیبان معتقدند بهرام در این داستان همان بهرام گور ساسانی است. می‌دانیم که بهرام گور تاج شاهی خود را از دست داده و مجبور می‌شود به آذربایجان - که سلسله‌ی گوگ‌تورک بر آن حاکم است پناهنده گردد. بهرام گور برای اعاده‌ی پادشاهی خود و گرفتن تاج شاهی، می‌بایست تاج خود را از میان دو شیر ژبان بردارد و لذا مجبور است آن دو شیر را بکشد. اما در داستان آشیقی بهرام و گول خندان، بهرام باید عشق حقیقی خود را از میان دو دختر - گول خندان و ماه انور - بدست آورد. نظامی گنجوی نیز در هفت پیکر خود به داستان بهرام گور و داستانهای عشقی او می‌پردازد و نشان می‌دهد که هرگاه بهرام سرگرم عیش و عشرت است دشمن بر وطن او هجوم آورده و مردم را مورد آزار، و کشور را مورد تاخت و تاز قرار می‌دهد. نظامی نیز از این داستان بهره‌ها گرفته است. همچنین این داستان را با تغییر اسامی قهرمانان آن در مثنوی بزرگ «سهیل و نوبهار» مشاهده می‌کنیم. سهیل و نوبهار مثنوی بزرگی از خواجه احمد مسعود از شاعران سده‌ی هفتم و هشتم آذربایجان است. این مثنوی دقیقاً همان داستان بهرام و گول خندان آشیق‌هاست، البته با الحاقات عرفانی و صحنه‌های شاعرانه و با شاخ و برگهای بیشتر و دقیق‌تر بیان شده است. همچنین برخی پردازندگان داستانهای آشیقی، منبع عرفانی بر این داستان را پیش می‌کشند و آن را با ستاره‌ی بهرام یا عطارد قابل تفسیر می‌شمارند و رابطه‌ای اسطوره‌ای برای آن قائل می‌شوند. در هر صورت، جمع این باورها و داستانهای مختلف است که فرهنگ ملتی را بارور می‌سازد و بدان عمق می‌بخشد. داستان بهرام و گول خندان را بسیاری از آشیق‌های معاصر زنگان می‌دانند و در مجالس به روایت آن می‌پردازند، اما دو آشیق ماهر زنگانی آشیق مسلم عسگری و آشیق ستار خدائی این داستان را با مهارت و زیبایی خاصی روایت کرده‌اند و مردم ما این داستان را از زبان این دو آشیق شنیده‌اند.

اشعار خوانده شده در این داستان از استواری و پختگی بیشتری برخوردار است و از آنجائی که ادبیات آشیقی جزوی از ادبیات شفاهی مردم است در سرودن، پردازش و صیقل دادن این اشعار شاید دهها و صدها آشیق از هنر و مهارت خود بر آن مایه گذاشته‌اند. زیبایی فولکلوریک هم همین است.

در باب اسامی کاراکترهای قصه‌ی شنگول - منگول *

دکتر حسن جعفرزاده

شنگول - منگول (Şəngül- Məngül)، به همراه سومین همزادشان کوفله گول (حبه انگور) مشهورترین بزهایی هستند که اغلب و شاید هم همگی ما از بچگی با آنها آشنا شده‌ایم. این بچه بزها در عین حال اینکه بازیگوش و شیطان هستند زیر و زرنک نیز میباشند و در نهایت با کمک مادرشان مثل تمامی بزها از دست گرگ بد جنس جان سالم به در میبرند. این نوشته سعی دارد به اسم این کاراکترهای قصه ای پرداخته و اسامی آنها را ریشه یابی نماید.

ابتدا در لغتنامه‌های فارسی مروری داریم به معانی اسم این سه کاراکتر قصه‌ای:
الف. شنگول:

معین: شوخ و ظریف. ۲- زیبا. ۳- عیار. ۴- سرمست، سرخوش
دهخدا: شنگول. [ش] (ص) سخت شادان و خرم. (آدمی) سرخوش نیم مست. بانشاط. باروح.
دل زنده. فیران.

فرهنگ عامیانه‌ی جمالزاده: کسی که بر اثر خوردن شراب یا به علت توفیق یافتن در کار و پیروز شدن بر مشکلات خویش خوشحال و بانشاط شده باشد.
برهان: شوخ و ظریف و زیبا.

ب. منگول:

دهخدا: شنگول و منگول. [ش-ل-م] (ترکیب عطفی، مرکب)
فرهنگ عامیانه‌ی جمالزاده: این دو کلمه در تداول عامه بیشتر برای بچه‌های بزبزه قندی استعمال می شود و گاه پدر و مادر در مقام تحبیب فرزندان خود را چنین مینامند. اما به معنی شنگول نیز گاهی استعمال میشود و در این صورت باید منگول را از توابع آن و به همان معنی گرفت.

فرهنگ لغات عامیانه‌ی جمال زاده: (ص) بچه‌ی زیبا و بانمک و دلپذیر و شاد و بانشاط را "شنگول و منگول" یا "شنگول منگول" گویند.

فرهنگ عامیانه‌ی جمال زاده: آدم شاد بانشاط یا سرخوش از می زدن را بیشتر سنگول و گاه سنگول و منگول می نامند.

این داستان با روایت‌های متفاوت تا اصل، در میان آذربایجانی‌ها و فارس زبانان و خیلی از ملل از جمله در میان مردم آلمان متداول است. در واریانت آلمانی قصه ۷ بزغاله وجود دارد و اسم قصه "گرگ و ۷ بزغاله است" (۱) که شش بزغاله توسط گرگ خورده شده و بزغاله هفتم درون ساعت دیواری قایم شده و خبر خورده شدن ۶ بزغاله دیگر را به مادرش خبر می‌دهد.

این قصه در ملل مختلف علاوه بر نامهای متفاوتش خود نیز تفاوت‌هایی دارد. تعداد بزغاله‌ها و نامهایشان هم نیز شامل این تفاوت‌ها است. «در روایت تهرانی این داستان بزغاله‌ها سه تا هستند و نامهایشان به ترتیب "سن سنگول" [البته عموماً اینک این کاراکتر صرفاً سنگول استعمال می‌شود اما در اصل و از قدیم سن سنگول بوده است] و "منگول" و "حبه انگور" است و نام مادرشان "بزبز قندی" است. در روایت هراتی نام بزغاله‌ها به ترتیب "سن الیل" و "شلیل" و "خاکستری جون مادر" است و نام مادرشان "بزک زنگوله پا" است. در روایت کابلی تعداد بزغاله‌ها ۴ تا است و نام‌هایشان به ترتیب "سن انگک" و "من گک" و "گلوله سنگک" و "خاکستری جان مادر" است و در این روایت گرگ هر سه بزغاله بزرگتر را می‌خورد. در برخی از این روایت‌ها گرگ با آرد دستش را سفید می‌کند و در برخی روایت دستش را حنا می‌کند تا حنایی شود. البته ترک‌های خراسان این کاراکترها را به اسم "آل اور"، "بول اور" و "شخلری قوللور" می‌شناسند.

اگر به اسامی این کاراکترها در روایت‌های مختلف "تهران"، "کابل" و "هرات" نگاه کنیم با وجود تفاوت‌ها در یک چیز مشترک هستند:

۱. "سن سنگول/سن الیل/سن انگک" هر سه در جز "سن" مشترک هستند

۲. "منگول/شلیل/منگک" دو تای اول و آخر در جز "من" مشترک هستند.

در حقیقت "سن" در ردیف اول، ضمیر "تو" ترکی است و اسامی این سه بز در واریانت آذربایجانی قصه "سنگول/منگول/کوفله گول" هستند که "سنگول" در مرور زمان به "سنگول" عوض شده است [تبدیل حرف سین به شین معمولاً دیده می‌شود مثلاً در توفارقان ساری شیشه را شاشیله گویند]. و وقتی به فارسی ورود پیدا کرده است در مرحله‌ی محافظت و تغییر یافتگی "سن سنگول" تبدیل شده است و امروزه نیز به صورت آسان آن به "سنگول" تبدیل شده است.

معمولاً از آنجا که بزرگترها داستان را برای بچه روایت می‌کنند در مرحله روایت سعی در تجسم سازی قصه به کودک دارند لذا خود و بچه را در قصه جاگذاری می‌کنند و کاراکترها را "سنگول/تو گل" و "منگول/من گل" نامیده‌اند و خود و کودک را در قصه جاگذاری کرده‌اند. سومین کاراکتر در واریانت ترکی قصه "کوفله گول" است که این بزغاله

در جریان هجوم گرگ به داخل "هواگیر" تنور پریده آنجا قایم می شود و اسم "کوفله گول" را به خود می گیرد. (کوفله: هواگیر تنور را گویند).

به جهت اینکه کاراکترهای "شنگول" و "منگول" در قصه عاقبتی مشترک دارند و هر دو به شکم گرگ می روند راوی و مستمع به خاطر هم دردی و درک با "من" (من) و "سن" (تو) جا گذاری میشوند اما سومین بزغاله که به هواگیر تنور می پرد و خبر خورده شدن دو بزغاله دیگر را به مادرش میدهد ضمیری از حاضرین مثل "من" و "تو" نمی گیرد تا در غیاب این دو بتواند خبر را به مادرش برساند.

از آنجاییکه "شنگول" در بطن زمان به "شنگول" تبدیل شده است ولی "منگول" ماهیت خود را حفظ کرده است در خطاب "شنگول" دو مرتبه ضمیر "سن" به آن اضافه شده است و به "سن شنگول" تبدیل شده است.

ضمنا گول (گل) کلمهای ترکی است که به عنوان اسم کاربرد دارد و در آذربایجان به صورت مستقل یا به صورت ترکیبی به عنوان اسم شخص کاربرد دارد مثل: "گول پینار/ گول بنیز/ گول بیگیم/ گوللو/ گولو باجی/ گول آغا/ گل محمد"

نمونه‌های از همین جاگذاری راوی و شنونده در قصه‌های معمایی و کومیک به نام "سن دلی- من دلی" دیده می شود:

«ایکی نفر وار ایدی بیرری "سن دلی" بیرری ده "من دلی" بونلار ساواشدیلار "سن دلی" ووردو او بیرری اولدو ایندی هانکسی قالدی؟

شنونده نیز جواب میدهد «من دلی» و آنگاه به این خاطر که "سن دلی" معنی "من دیوانه" دارد حاضرین بر او می خندند؟»

در این داستان کوتاه و کومیک "سن دلی" در معنی "تو دیوانه" و "من دلی" در معنی "من دیوانه" است که ضمیر "من" و "تو" در قصه جاگذاری شده‌اند.

از آنجایی که اصل قصه به آذربایجانی بوده است و بعداً به فارس زبانها راه یافته است در واریانت تهران عین کاراکترها وارد شده و در واریانتهای هرات و بغداد نیز "سن" و "من" در "شلیل" و "سنگ" متصل شده‌اند.

البته امروزه دیگر به اختصار "شنگول" و "منگول" گفته می شود.
کوفله گول (Küflə gül): کوفله (هواگیر تنور) + گول (گل) = گل کوفله (گلی که در هواگیر تنور قایم شده است) جالب اینکه در واریانت آلمانی قصه، بزغاله هفتم درون ساعت دیواری قایم شده و خبر خورده شدن ۶ بزغاله دیگر را به مادرش خبر می دهد.

از آنجایی که هنگام حملهی گرگ این یکی بزغاله به هواگیر تنور پریده و آنجا قایم می شود به این نام شهرت یافته است و در جزء دوم اسم یعنی "گول" با دو بزغاله‌ی دیگر مشترک هستند. این کاراکتر هیچ ضمیری از راوی (من) یا مستمع (سن) به خود نمی گیرد چون

عاقبتی متفاوت با "شنگول" و "منگول" دارد که باید به عنوان شاهد، خورده شدن آن دو را به مادرش خبر دهد. در برخی واریانتهای آذربایجان این کاراکتر "کوله تندیر" یا "شونگول" نام دارد.

این کاراکتر را در فارسی "حبه‌ی انگور" گویند که هیچ سنخیتی با دو اسم قبلی ندارد. ناگفته نماند که "شنگول/ شن گول" در ترکی در ترجمه‌ی تحت الفظی به معنی "گل خندان و شاد" معنی دارد که در همین معنی نیز به فارسی ورود پیدا کرده و معنی در این ردیف پیدا کرده است.

شنگول – منگول ناغیلی (توفارقان واریانته)

بیری وار ایمیش بیری یوخوموش، بیر کئچی واریمیش. بو کئچنین اوچ بالاسی واریمیش. بیرنین آدی شنگول، بیرنین آدی منگول بیری ده کوفله گول. کئچی هر گون مئشه اوتلاردی. گنجه قایدیب دا بالالارینا آغیزیندا سو بوینوزوندا اوت، ممهلرینده سود گتیرمیش. گلیب قاپینی دوینده بالالاری قاپیا گلیب سوروشارمیشلار:

- کیمدی؟

آنالاری دئیرمیش:

- شنگولوم، منگولوم، کوفله گولوم قاپینی آچین من گلدیم، سیزه آغیزیمدا سو بوینوزومدا اوت، ممه مده سود گتیرمیشم.

بالالاری آنالارین بلیب قاپینی آچارمیشلار، اما کئچی بالالارینا اؤیرتمیشدی کی احتیاتلی اولون، هر کیم قاپی دویوب منیم دئدیگیم سؤزلری دئمهسه اصلا قاپینی آچمایین.

بیر گون بیر آج قورد اورالاردا تاپلیب کئچی ائوده اولمایان چاغ قاپینی دویودو. شنگول، منگول و بیرده کوفله گول قاپیا گندیب دئدیلر:

- کیمدیر؟

قورد دئدی:

- آچین بالالاریم منم آنانیز!

چپیشلر آنالاری اولمادیگینی آنالایب قاپینی آچمادیلار و قاچیب گیزلندیلر. قورد گوردو اوزاقدان کئچی گلیر، قاچیب بیر بوجاقدان گیزلندی. کئچی قاپینی دویوب دئدی:

- بالالاریم آچین منم، آغیزیمدا سو بوینوزومدا اوت، ممهلریمده سود گتیرمیشم. شنگول، منگول و بیرده کوفله گول آتیلا- آتیلا گلیب قاپینی آچدیلار. قورد بونلاری ائشیدیب اؤیرندی و او گنجه اوردان اوزاقلاشدی.

صاباحیسی گون کئچی گئتدیکدن سونرا قورد گلیب قاپینی دویودو:

- بالالاریم آچین، منم آنانیز، آغیزیمدا سو، بوینوزومدا اوت، ممهلریمده سود گتیرمیشم!
 شنگول، منگول و بیرده کوفله گول گلیب قاپینی آچدیلا. قورد آتیلیب شنگولو و
 منگولونون توتوب یئدی. کوفله گول بئله گوروب تنز قاجیب تندیرن کوفلهسینده گیزلندی.
 آخشام اولوب آنالاری گلدی. نه قدر قاپینی دویدو، اوخودو قاپینی آچان اولمادی. کئچی دال-
 دالی گندیب بوینوزلاریلا قاپینی سیندیریب ایچری گیردی.

کوفله گول آنالارین گوروب آغلایا- آغلایا قوجاغینا قاجیب ماجرانی تعریف ائتدی.
 آنا کئچی حیسلهنب قوردولا دویوش اوچون یولا دوشدو. آنا کئچی آز گئتدی اوز گئتدی
 ؛دره تپه دوز گئتدی ؛گلیب بیر دمیرچی توکانینا یئتیشیب دئدی:
 - دمیرچی قارداش منیم بوینوزلاریمی ایتیل.

دمیرچی دئدی:

- آ کئچی سن منه نه وئر جکسن؟

کئچی دئدی:

- بیر قازان قایماق بیر قازان سود!

دمیرچی راضی اولوب کئچنین بوینوزلارین ایتیلدی. کئچیده دمیرچنین قایماغین،
 سودون وئریب گلدی قوردون انوی دامینا چخیب آياقلارین باشلادی داما چیرپماغا. قورد
 اوجاق اوسته بیر قازان آش قویموشدو. قوردون آشینا توپراق توکولوب حیسلهندی. ائشیکه
 چخیب دئدی:

او کیم دیر دامیم اوسته؟

توز تۆکر شامیم اوسته؟

آشیمی شور ائيلهدی

گۆزومو کور ائيلهدی؟

کئچی دئدی:

منم

هم سولطانام هم پاشا

بوینوزوم قوشا- قوشا

بالالاریمی سن یئمیسن

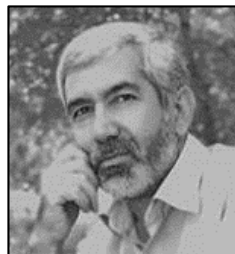
ایندی بویور ساواشا

کئچی دالی گندیب، ائله بوینوزیله ووردی قوردون قارنینا. قورد اولاییب، یئره دوشدو.
 کئچی قوردون قارنین دئشیب شنگول- منگولو ائشیکه چیخاردی. کئچی بالالارین گوتوروب
 سئوینه- سئوینه ائوینه گلدی.

آد عنصر و مذهبی آنلاملاردا و

تورک تاریخینده

بهرام اسدی

آد قویما مسأله‌سی هر ملتین دیلیندن، مدنیتیندن، دبلریندن، فولکلوروندان و ایناملاریندان آسیلی دیر. هر ملت اؤز ایناملارینا اویغون، اؤز مدنیتینه باغلی، اؤز فولکلورو ایله ایلگیلی، اؤز دبلریندن تأثیرلی اؤز آنا دیلینده آدلار یارادارکن اونلاری مختلف یئرلره و شخصلره وئریدیر.

❖ **تاریخی آدلار:** هر ملتین کنچمیشی آراشدیریلیرسا، او ملتین تاریخی آدلاری ایله ده اؤز لشمک اولور؛ مثال اوچون چین تاریخینده کنفوسیوس، یونان تاریخینده ارشمیدس، ارسطو، روم تاریخینده الکساندر، مصر تاریخینده رامسس، فارس تاریخینده کوروش بو سیرا آدلاردان دیر. همین سیرادان تورک تاریخینه باخیلیرسا اوغوزخان، کول تیگین، آلپارتونقا، دده قورقوت و بو کیمی آدلاری گورمک اولور. هامیا بللی دیر کی، همین تاریخی شخصیتلرین زامانلاریندا یاشایان چوخ ساییلی جمعیتدن آنجاق نچه نفرین آدی گونوموزه قدر گلیب چاتمیشدیر، قالانلاری ایسه اونودولوب تاریخین صحیفه‌لرینده باتیبیلار.

❖ **تورک لرده آد:** تاریخین صحیفه‌لرین و بو گونکو جغرافیایی آدلاری آراشدیرارکن بو قناعته گلیریک کی، تورک لر یئر آدلاری قویماقدا و یئرلره آد وئرمکده یوکسک باجاریغا مالک بیر ملت اولوبلار. بیز بوگون دونیانین هر یئرینه آددیم قویساق اورادا ان آزی بیر تورک آدی داشییان داغ، چؤل، چای و نهایت بیر یئر تاپاریق. ایران، عراق (و بولغارستان کیمی اؤلکه آدلاریندان توتدو آلپاوروز (البرز)، ساوالان، آلپ داغلاری کیمی داغ آدلاری و لوت چؤل (کویر لوت) و قره‌قوم کیمی چؤل آدلاری و قاراندیز و خزر کیمی گول آدلاری و سایره....

دئمه‌لی‌ییک کی، معاصر دؤورده بو آدلارین بیر چوخو تحریف اولور. مثال ایچون خان بالیغ کیمی بیر شهر آدی ایندیلیکده پکن آدی ایله تانینیر. بیز بو کیمی آدلارین دگیشیلمه‌سینی مختلف یئرلرده اولدوغو کیمی ایرانین ایالت‌لرینده ده گؤروروک.

۵ **مذهبی آنلاملاردا آد:** مذهبی دوشونجه‌لرده ده، بئیین‌لرده یئر آلدیغینا رغماً، آد الهی بیر شئی دگیل، آد دگیشیله بیلر، یئنئ - یئنئ آدلار قویولا بیلر و هر کسین موقع و مقامینا گؤره اونا آد وئریلر. مثال اوچون: روایت‌لره گؤره نوح پیغمبر چوخ آغلادیغینا گؤره (نوح) آدلانیبدیر و (نوح) چوخ نوحه دئیهن معناسینادیر، موسی پیغمبر ایسه سودان توتولدوغونا گؤره بو آدی داشی‌ییر و موسی (موسا) سودان توتولموش معناسینادیر، مسیح جان باغیشلايان معناسی وئریر (روایت‌لره گؤره عیسی مسیح اؤلولری دیریلدرمیش) حسن، گؤزل معناسینادیر، زینب ایسه آتاسینین بزه‌گی دئمک‌دیر... علی، اوجا، محمد گؤزل‌نمیش، صادق دوزگون و....

۵ **اسلام دوشونجه‌لرینده آد:** اسلامی ایناملار گوره ملک‌لر بشرین یارانماسیندان گیلئیلی اولدوقلاری آندا تانری اونلاردان آدلارین سیررین سوروشاراق ملک‌لر جاوابسیز قالمیشدیر. بو سیرری آدم دن سوروشورلار، آدم جاواب وئریر، بو آدلارین سیررین ایسه تانری تعالی اؤزو آدمه اؤیره‌دیبدیر (و علم آدم الاسماء کله‌ها= و آدمه آدلارین هامیسین اؤیره‌تدی. قرآن- بقره ۲۹) بونونلا دا ملک‌لر آدمه سجده قیلیرلار، شیطان ایسه سجده ائتمه‌یه‌رک قووولور، سونرالار همین شیطان، آدمی توولایاراق، جنتدن ائشیکه اؤتورولور. آدم جنتدن چیخاندان سونرا اوزون بیر مدت دنیا اوزونده سرگردان دولانیر و چوخ آغلايیر و نهایتده بیر داها آدلارا سیغیناراق تانریا یالواریر و آلا‌ه طرفیندن اونون توبه‌سی قبول اولونور. بو آدلارین سیرری اچیق‌لانمایاراق هله ده بیر رمز کیمی دورور. همچنین سبا مولکونون قادین پادشاهی سلیمان پیغمبرین حضورنا گلیرکن سلیمان اؤز آداملاریندان ایسته‌ییر کی، قادینین تختین ده گتیرسینلر. بو آرادا اسم اعظم (بویوک آد) بیلن بیر شخص تختی بیر گؤز قیرپیمیندا سلیمانین حضورنا گتیریر. بو حادثه‌ده بیز آدلارین و خصوصیه اسم اعظمین نه قدر گوجه مالک اولدوغو و نه قدر اونا اعتقاد ائدیلدیگینی گؤروروک. اسلامدا آلا‌هین مین بیر آدی وار اونلارین بیری اسم اعظم‌دیر و جوشن کبیر کیمی بیر دعادا آلا‌ه مین آد ایله سسلنیلیر.

۵ **اسلامدا آد قویما:** اسلامی دوشونجه‌لره گؤره یئنئ دوغولان اوشاغین ۱۰- جو گونونده آد قویما مراسمی کئچیریلیر و همین مراسمه اوشاغا یاخشی آد سئچرلر. یاخشی آد سئچمک وظیفه‌سی آتا- آنانین بونونا اولار.

عرب لرده ائلهجه ده اسلام دؤورونده آتا- آنانی بؤیوک اوغلونون آدی ایله ده چاغیراردیلار؛ مثال اوجون بیر اوغلانین آدی حسن اولورسا آتاسی ابوالحسن آناسی ایسه امالحسن آدلانیرمیش، همین حسنین اوغلو (ابن حسن) آدی ایله ده تانیلیرمیش. دئمک بیر شخص اؤز آدیندان باشقا آتا- آناسینین، ائلهجه ده ائولادینین آدی ایله ده چاغیریلیرمیش. اسلامدا اینجه آدلار دا واردیر اونلاردان بیر نمونه: اسلام پیغمبری بیر یثردن کئچرک علی علیه السلامی تورپاقلار ایچینده گؤروب اونا ابوتراب (تورپاق آتاسی) دئییه خطاب ائدیر، یا خود باشقا بیر شخصی پیشیک اویناداراق گؤرورکن اونا ابوهریره (پیشیگین آتاسی) دئییر و همین آدلار دیل لره دوشوب قالمیشدیر.

❖ **ایلیکین آدلار، سونکو آدلار:** بللی اولدوغو کیمی هر شخصین کیچیک یاشلاریندان باشلایاراق بیر آدی اولور. بو آدی آتا- آناسی، عائله یا خود طایفا بؤیوگو اونا قویور. بیر سیرا آدلار دا سونرالار شخصه وئرلییر. لقب، لر، لوغازلار، قهرمانلیقلار، یالتاقلیقلار، اوجالیقلار، آلچاقلیقلار و شخصدن اوز وئرن هر بیر رفتار جمعیتین طرفیندن اونا بیر آد وئرلمگه عامل اولابیلر؛ توپال تیمور، ییغارجا فاطما، امین محمد، قوچ کوراوغلو، قوچاق نبی، یالانچی اوغلو یالینجیق، دده قورقوت و... آدلارینی دینلهیرکن آنلایریق کی، توپال، ییغارجا، امین، قوچ، قوچاق، یالانچی و دده صفتلری سونرادان آرتیریلیمیشلار و بئله بیر صفتلر هله ده خالق طرفیندن مختلف شخصلره وئرلییر. گاهدان ایسه اصل آد اونودولاراق همین تاخما آد خاطرلاردا قالیر. چنگیزخانین اصل آدی تموچین، کوراوغلونون ایسه آدی روشن دیر. حال بو کی چوخ آز آدام اونلاری اصل آدلاری ایله تانییر. شاعرلرین تخلصلری ده همین سیرا آدلاردان سایلا بیلر، گاهدان شاعرین اصل آدی تامامیله اونودولاراق ائل اونو آنجاق تاخما آدی (تخلصو) ایله تانییر.

❖ **سوی آدلار:** چاغداش عصریمیزده هر شخصین اوز آدیندان باشقا بیر سوی آدی دا اولور، عمومیتده و بیر چوخ مملکتلرده شخص بو سوی آدینی آتادان آلییر. بیر سیرا عرب دیللی یئرلرده آتا و بابانین آدی هر شخصین سوی آدینی تشکیل ائدیر. بیر سیرا باشقا یئرلرده آتا و شخصین دوغولدوغو یئرین آدی اونون سوی آدینا چئوریلیر و خلاصه هر مملکتده سوی آدی قورماغا مختلف شیوهر واردیر. عمومیتده تورک دیللی مملکتلرده ائلهجه ده ایراندا سوی آدی بیرینجی ارث کیمی آتادان اوشاغا چاتیر و دئمک آتانین سوی آدی هر نه اولورسا اوشاغین سوی آدینا چئوریلیر. اما اؤز سوی آدینی بگنمهین آدام اونو دئگیشیب یئنی لشدیره بیلر.

♦ **تورک لرده آد قویما:** تورک تاریخ لرینین روایت لرینه باخیلیرسا بو قناعته گلمک اولور کی تورک لر اوشاقلارینا آد قویمورلار، اوشاق بؤیویوب ایگید اولاندان سونرا بیر قهرمانلیق و بیر قوچاقلیق گؤسترمه لی و اؤزو- اؤزونه آد قازانمالی دیر. بئله لیکله ائللین آغ ساققالی و طایفانین بؤیوگو اونا او گوردوگو ایشه او یغون بیر آد وئریر یوخسا آدسیز قالاجاق دیر. بیز بو رسمی دده قورقوت داستانلاریندا آیدینجاسینا گوروروک آنجاق بو دب آشاغیدا نمونه وئر دیگیمیز ایکجه روایته دایاناراق تورک لرده هله دده قورقوتدان چوخ قابقلار دا اولموشدور: "اوغوز خاقان بو شهره یورودو. اوروز بگین اوغلو اونا چوخ- چوخ قیزیل- گوموش یوللادی. دئدی کی: "ای اوغوز خان، سن منیم خاقانیسمان، آتام منه بو شهری وئردی و دئدی شهری قوروماق گرک، شهری منیم ایچون ساخلا..." اوغوز خاقان ایگیدین سؤزلرینی گؤزل گوردو، سئویندی و منه چوخ قیزیل یوللامیشسان، شهری یاخشی ساخلامیشسان " دئدی، اونون ایچون اونا «ساخان» آدینی قویدو و دوستلوق گؤستردی. اوندان سونرا اوغوز خاقان گئری دونوب ایتیل دئییلن چایا گلدی. ایتیل بؤیوک بیر چای دیر. اوغوز خاقان اونو گوردو و «ایتیل سویونو نئجه کئچه بیلیم؟» دئدی. قوشون آراسیندا بیر بگ واردی آدی «ولوق» اوردو بگی ایدی، عاغیللی بیر اردی. گوردو کی بو یئرده چوخلو آغاچ وار. او آغاچلاری کسدی اوزهرینه اوزانیب چایی کئچدی. اوغوز خاقان سئویندی. گولدو و «سن بورادا بگ اول، سنین آدین قیپچاق- اویولموش آغاچ- اولسون» دئدی.

تورکلرین بو آد قویما مراسملری اشاره اولدوغو کیمی کتاب دده قورقوتدا دا اوز عکسینی تاپمیشدیر. بو کتابدا قهرمانلیق گؤسترن ایگیدلره آد قویان آنجاق ائل آغ ساققالی دده قورقوت دور. همین داستانلاردا مثال ایچون دده قورقوت بوغا اؤلدورن اوغلانا «بوغاچ» آدی وئریر. قیان سلجوقون قارداشینا ایسه مئشه دن چیخیب آتلاری باسدیغینا گؤره «باسات» آدی وئریر و... گؤروندوگو کیمی تورک تاریخینده هئچ زامان آتا- آنا اوشاقلارینین آدی ایله دئگیل، اوشاق عمومیتده آتاسینین آدی ایله چاغیریلیر: قیان سلجوق اوغلو دلی دوندار، قانلی قوجا اوغلو قانتورالی، قازان بگ اوغلو اوروز و...

زامان کئچدیکجه تورکلرین بو اسگی دبلیری اونودولور و اوشاقلارا آد قویولور و دؤوران دگیشدیکجه اوشاقلار آدلی اولورلار. بئله لیکله تورک لرده مختلف آدلار یارانیر.

♦ **تورک لرده کیشی و قادین آدلاری:** تورک آدلاری عمومیتله طبیعتدن آلینما آدلاردیر. طبیعتین جسارت، قدرت و گوجلولوک مظهرلری کیشی آدلاریندا اؤزلرین گؤستریر: آسلان، ایلدیریم، اوختای، آتابگ، بهادر و... قادین آدلاری ایسه طبیعتین اینجه لیکلری و اینجه روحلو سمبوللاری ایله باغلی دیر: گولو، سونا، جیران، ائل ناز، چیچک، سولماز و...

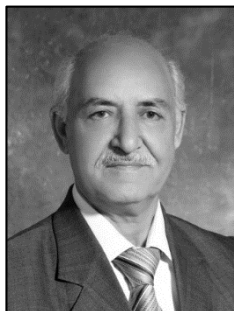
❖ **تورک کرده یئر آدلاری:** یوخاری دا اشاره اولدوغو کیمی تورکلر یئر آدلاری قویماقدا چوخ اونجول بیر مَلت اولموشلار. بو خصوصدا ایکی نمونه یه توخونورام: «فضل الله رشیدی نین جامع التواریخ اثرینده هونلارین افسانهوی حکمداری، اوغوز خانین، آذربایجان سفیریندن بئله سؤز گئدیر: اوغوز شیروان طرفلریندن قالخیب آران و موغانا گلدیگی زامان یاز موسمی ایدی، هاوا سون درجه چیسگین ایدی و بو چیسگینین اؤزوندن اوردا قالماق ممکن اولمادیغیندان راضی لیغا گلیب یایلاق اولان داغلارا چکیلیرلر «قیش گلینجه یئنی دن ائترک بو ولایتلری آلیب یاغما ائده ریک»، دئدیلر. یاز آیلاریندا بو ولایتلرین بوتون یایلاق و داغ یئرلرین ساوالان داغلارین، آلا داغ و آندا بورو داغلارینا قدر تمام اله کئچیردیلر. روایته گؤره آلا داغ آدینی اونلار قویموشدور و ساوالانی دا اونلار آدلاندیرمیشلار. تورک دیللرینده اورتایا چیخیب دیک دوران بیر شئیه ساوالان دئییلر.» (۱۴)

❖ **باشقا بیر روایتده گؤروروک:** آلف ارتونقانین (افراسیاب) اوغوللاری و قیزلاری واردی. قیزلارینین بیرینه قاز قو قوشو قدر گؤزل اولدوغو ایچون قاز آدینی وئرمیشلر، آتاسی اونا «ایله سویو» نا آخان بؤیوک بیر چایین کناریندا بیر قالا- سارای یاپدیرمیشدی. قاز بورادا اوینار، اوزردی، اونون ایچون تورکلر بو سویو قاز سویو دئیهردیلر داها سونرا قازین یاشادیگی، اوینایا- اوینایا بؤیودوگو یئر بویوک بیر شهر اولدو. بو شهره ده «قاز اویونو» آدی وئریلدی (بو گونکو قزوین شهری). (۱۵)

❖ **آلینما آدلار:** تورکلر مَلتلشیب و باشقا مَلتلرله علاقه ساخلایارکن، و همین سیرادا اسلاما ایناندیقدان سونرا اؤز دیللرینه بیر چوخ عرب و اونونلا یاناشی فارس و باشقا دیللی سؤزلری ده گتیرمیشلر. بیر چوخ عرب، فارس و گاهدان باشقا دیللی آدلاری دا اوشاقلارینا قویوبلار: محمد، علی، صادق، قدرت، اسکندر، فاطمه، خدیجه، زینب، ستاره بو سیرا آدلاردان نئچه نمونه اولایبیلرلر و بو بیزیم اساطیری قهرمانلاریمیز و شخصیتلریمیزده ده گؤزه چارپیر: ملیک ممد، کرم، شاه صنم، روشن و...

تورکلر گاهدان اسلاما باغلی آدلاری قورویارق اؤز آدلارینی دا اونلارلا یاناشی ایشلتمیشلر و بئله لیکله بیر پارا ایکی دیللی آدلار اورتایا چیخیبدیر: بایرامعلی، علی پاشا، آلا اله قولو، خداوئردی و...

مراکز، دبیر

چیل یاسین و نیشان سویو' عبدالعلی مجازی

چیل یاسین کلمه سینی چوخلاری چهل یاسین (قیرخ یاسین) یازیرلار. منیم نظریمجه بیر آز تورکلر یاشایان ماحاللاردا و اؤلکه لرده ایشلنن سۆزلره دقت ائدیلرسه، گۆزجگیک چیل کلمه سی، چهل کلمه سیندن یوخ، بلکه چیله مک کلمه سیندن اولمالی دیر، (چیله مک = سیمک) و حتی چیلله ده هامان کلمه دن آیینیدیر، (چیللی = چیل + چیل) مثلا اگر چیلله قیرخا دئسه دیرلر بس نییه ۲۰ گونه ده چیلله دئییرلر؟ (بؤیوک چیلله = قیرخ گون، کچیچک چیلله = ایگیرمی گون).

ایندی ایسه آذربایجان دیلی نین ایضاحلی لوغتی (دکتر بهزاد بهزادی) ۸۹۶ و ۸۹۷ نجی صحیفه لرینه توجه ائیله یک:

«چیل = صفت (لی = اک = پسوند)

۱- چیله مک: (فعل): سیچرانتی حالیندا، دامجی- دامجی تۆکمک، سیمک، باشینا اوستونه، سیچراتماق، چۆرگین اوستونه، سو چیله مک.

آز- آز، سئیرک- سئیرک یاغماق، سپه له مک (یاغیش حاققیندا)

هاوا چیله ییر. چیله ییر، نارین نارین ایللق باکی یاغیشی

بیزیم قشنگ شهرین بیردیر پاییزی قیشی

۳- او چیلله ده همین چیله سۆزوندن دیر و یاغیشین چیله مه سیندن و سپه مه سیندن

آیینیدیر، صفت دیر اسم اولوبدور.

بو سۆزلرین خلاصه سی، چیلله سویو همان چیله مه سویودور و آشاغیدا گتیریریک:

چيل ياسين سويو

بايرام گونو و ايل تحويل اۆلمادان قاباق، كيشيلر تميز يويوناندىن و تازا پالتار گئىندىن سونرا، كندىن يا محلەنن بۆيوك مچىدىنە (مسجد) يىغىشارلار، بىر يا نئچە بۆيوك تىشلر قاباقلارينا قويار و اۆنلارن ايچينە دورو سو دۆلدورارلار و اۆنون چئورەسینە (اطرافينا) يىغىشارلار، بىر نفر عاليم قرآنین ياسين سورەسین اوجادان سايلى - سايلى اۇخوياركن، نئچە نفر دە اۇرادا اۆلسالار (بىر نفر دىن يوز نفرە قدر) اۆنونلا سسلشەرلر، اۇ عاليم اۇخودوغو ياسينى اۇخويارلار و اۇ سويلا پوفلەرلر (حقيقتا) دعانى و ياسينى اۇ سولارن اوستونە چيلەرلر - سپرلر، بئله ليكلە اۇ سويو پاك و مقدس لشديرلر. جماعت تېزوك اوچون اۇ سودان تازا كوزەلرە دۆلدورار و ائولرینە آپارارلار. اۇ سودان اۇنجه اۆز - اۆزلىرىنە، اۇتاغين دۇرت بىر يانينا، بوغدايا و يئمەلى زادلارن اوستونە نئچە دامجى چيلەيب، سپرلر كى برکتى داواملى و پايدار اۆلسون.

اعتقادلار وار ايدى كى، ايل تحويل اۆلاندان باليقلار بىر دفعە آرخاسى اوستە چۆنر يا دۆنلر و بو فيرلانمالارى، اۇ چيل ياسين اۇخويانلار و تىشتين دۈورەسىندە اۆتورانلار گۆررلر. بعضى كتابلاردا يازىرلار، باليقلار اۇ چيل ياسين تىشتين ايچينە سالارميشلار. منيم نظرىمجه، باليقلار آيرى قابدا اۆلمالى ايدىلر، چونكى اۇ سويو ايچردىلر، ليكن ايچيندە باليق اۆينايان سويو ايچمك اۆلماز، بو سۆزو قديم آدمالار دا بىلىردىلر.

نیسان سویو (آب نیشان)

نیسان کلمه‌سینی گۆرورم بعضی لری (لیسان) ایشله‌دی‌لر، حال بو کی نیشان صحیح و دۇغرو اۆلمالی‌دیر. (نیسان رومی آیلاریندان و سریان‌ی تاریخینین یئددینجی آیی و یازین دا ایکینجی آیی‌دیر)، نوروز بایرامیندان ۲۳ گون گئندنه نیشان آیی داخیل اۆلور و اۆد دا ۳۰ گون دور. فروردین آیی نین ایگیرمی دۆردوندن تا اردیبهشت آیی نین ایگیرمی اوچونه قدر هر شمسى ایل ده نیشان آیی‌دیر. و خرداد آیی نین ایگیرمی دۆردوندن تا تیر آیی نین ایگیرمی دۆردونه قدر هر شمسى ایلده حزیران آیی‌دیر.

رومی آی‌لار: تشرین اۆل، تشرین الآخر، کانون اۆل، کانون آخر، شباط، آذر، نیشان، ایاز، حزیران، تموز، آب، ایلول... «تفصیل در بحار الانوار»
نیسان مفاتیح الجنان دا صفحه ۴۹۸.
اوستاد شهریاردا یازیر: (حیدر بابایه سلام، ۹۱ نجی بۆلوم)

«نیسان دوشدو، بیزده دوشدو ک یاغیشا،
هی دئییردیک بلکه یاغیش بیغیشا،
کیم باشا ریر سئل رین بؤغوشا؟
بالا کیشی فایتونچوموز گل‌میشدی!
امامیه قهوه‌سینده قالمیشدی»

بایرامدان ۴۵ گون گئندنه بیر نچه قاب یا تشت، اوستو آچیق یئرده مثلاً داملاردا قۇیارلار، بیر ایکی گونون آراسیندا حتما یاغمور (یاغیش) یاغار و اۇ قاب‌لار سو بیغیشار، بو سولاری گۆتوروب، بیر یئره بیغار، بیر کوزه‌یه دۆلدورار و ساخلایارلار. سؤنرا بیر نفر خسته (مریض) اۆلورسا، اۇ خسته‌یه وئرلر ایچه، تۆختایا و هابئله خمیر توتاندا هر دفعه بیر استکان قدر اۇ سودان قاتارلار کی، چۆرک برکتلی اۆلسون. نیشان سویونون آیری فایدالاری دا چۆخ‌دور. اۇنلارین بیریده مهندس غریبی نین مقاله‌سیندن بیر پارچا، عیناً "کتیریرک:

«یکی از دلایل برکت داشتن آب نیشان آن است که، امروزه علم کشاورزی ثابت کرده، در دوره زمانی ۴۵ روز بعد از اول فروردین، (نیمه اردیبهشت ماه به بعد) گیاه گندم تقریباً در حال پر کردن دانه‌های خود می‌باشد، لذا اگر در این زمان باران بیارد، برای گندم بسیار سودمند و مفید خواهد بود».

مفهوم و جایگاه آتش در سیستم

قومی - مدنی آذربایجان

نویسنده: «محررم قاسملی»

مترجم: محبوبه هریسچیان

سیستم تصور ترک‌های آذربایجان در ارتباط با آتش، مرکب و مالک یک دید تاریخی است. همانگونه که از آفرینش انسان باینو، به آتش - اجاق، همچون منبع حیات نگریسته شده، در آذربایجان نیز، ادراک و تفهیم، درباره آتش، هسته اصلی تاریخ (شکل و جسم بخشی) را تشکیل می‌دهد. انسان‌های قدیم آذربایجان همانند انسان‌های دیگر، در مراحل آغازین و ابتدایی از آتش - اجاق برای پختن غذایی که بدست آورده (بخصوص گوشت شکار) و یا برای محافظت از سرما، بعنوان یک وسیله حیاتی و اساسی استفاده نموده، و بهمین علت است که همواره به آتش، بعنوان یاور و زندگی‌بخش و نیرویی خارق‌العاده نزدیک شده بودند. دو علامت و خصوصیت، در اسطوره‌ای شدن و سمبل خورشید واقع گردیدن آتش - اجاق، ضمن داشتن کیفیت ویژگی‌های فراوان، موثر واقع شده:

- آتش - اجاق، سرما را دفع کرده، بدن و جای زندگی (غار - دخمه و...) انسان قدیم را گرم می‌نماید و عاملیت خورشید را در دنیای کوچک او بجای می‌آورد.
- آتش - اجاق، تاریکی را می‌راند، روشنایی ایجاد می‌کند و در این موقعیت نیز بجای خورشید می‌نشیند. اگر در نظر بیاوریم که مدافعه‌ی انسان نخستین، در تاریکی و ظلمت از دشمن و بخصوص از حیوانات وحشی تا چه اندازه دشوار بوده، در آن صورت، کسب عنوان نجات بخشی و حمایتگری آتش - روشنایی، در نتیجه ضرورت و احتیاج تاریخی، را بروشنی مشاهده می‌نمائیم. کشف بقایای اجاق‌های بزرگ در غارهایی که در اراضی آذربایجان مسکن انسان‌های قدیمی بود، این حقیقت را به ثبوت می‌رساند.

این ویژگی آتش که دافع تاریکی و سرما در مراحل آغازین و ابتدایی بشر بوده، موجب شده که آن را سمبل خورشید و در بر دارندهٔ سجایای آن بدانند.

تخیلات فولکلوریک، در سمت و سوهای متنوع و گوناگون در ارتباط با تقدس آتش از این مرحله شروع شده و به همین جهت در ریشه‌های تاریخی حامی شمردن آتش و نزدیک شدن اسطوره‌ای بدان، در اکثریت خلق‌های جهان و از جمله آذربایجان، موجود است. برابر با ریشه‌های اسطوره‌ای موجود در نزدیکی آذربایجانی‌ها به آتش، تظاهرات باستان گرایانهٔ دینی در ارتباط با آتش‌پرستی نیز مشاهده می‌گردد. جهان‌بینی آتش‌پرستی ترک‌های آذربایجان اگر یکسره وابسته به زردشتی‌گری هم نباشد، عناصر معین این ایده‌ئولوژی، جابجا داخل در فرهنگ قومی آنها شده است. برای روشن شدن اذهان باید خاطرنشان نمود که ترک‌های قدیم که ترک‌های آذربایجان نیز در زمرهٔ آنها هستند به تک‌خدایی ایمان داشتند و خدای آسمان را عبادت می‌نمودند و باورشان این بود که جایگاه خدا در آسمان است و بچشم دیده نمی‌شود.

به علت تشابهات و مناسبات نزدیک تک‌خدایی ترک‌ها با جهان‌بینی یگانه‌پرستی اسلام، ترک‌ها در میان قرن‌های نهم و دهم آتش‌پرستان با اولوهیت قائل شدن به آتش ستایش کرده و آن را خدا به حساب می‌آوردند. ترک‌های خداپرست گرچه با احترام به آتش می‌نگریستند ولی آن را عبادت نمی‌نمودند. اسطورهٔ احترام به آتش، اگر ستایش محسوب گردد اشتباهی ناشی از تشابه به ظاهر اعمال دینی می‌باشد. منظر موجود فضای جغرافیایی نشان می‌دهد که در نتیجهٔ پروسه‌های مرکب و مغشوش تاریخی مدنی، هر دو جنبهٔ مباحثه دربارهٔ آتش، آثار خود را در مدنیت آذربایجان بجا گذاشته‌اند.

در این گونه منابع فولکلوریک و قوم‌شناختی، هم دایر بر انعکاس اسطورهٔ (خداپرستی) و هم دینی (آتش‌پرستی) به حقایق بیشماری می‌توان برخورد کرد. مثلاً در عید نوروز، روی هم انباشتن هیمه «آتش-اجاق» و سه بار پریدن از روی آن و گفتن «سنگینی و بدبینی‌ام درون این آتش ریخته و بسوزد» یک رسم و عادت بسیار شایع می‌باشد.

شخصی که از روی آتش می‌پرد درد و بیماری و تلخی و مرارت و شکل خود را درون آتش ریخته می‌سوزاند، با قدرت و نیروی آتش از درد و بیماری و مشکلات و غم‌ها رها می‌شود، خلاصی می‌یابد و این قدیمی‌ترین نشانهٔ نزدیکی به آتش و تظاهر اسطورهٔ رهایی بخش و حمایتگر آن است.

رهایی بخش بودن آتش و قدرت حمایتگری آن در بسیاری از باورهای مجازی ترک‌ها، در تجارب، در نغمه‌های مراسم فصلی، افسانه‌ها، روایت‌ها در تحقیق‌های قوم‌شناختی با جلوهٔ پر محتوای خود، جلب توجه می‌نماید. در همین مثال‌های فولکلوریک که جنبه‌های اسطوره‌ای

نزدیکی به آتش را منعکس می‌کند، معنی حقیقی و واقعی آتش - اجاق را با مفهوم داستانی آن درهم می‌آمیزد.

از نشانه‌های منبع حیات و خیر و برکت و سعادت بودن آتش است که در زمان قدیم در آذربایجان هنگام بدرقه عروس از خانه پدر به خانه شوهر نوعروسان سه بار دور اجاق یا تنور گردانده شده سپس روانه خانه شوهر می‌شدند.

این عادت هنوز هم در بسیاری از جاها بخصوص در دهات وجود دارد. بدست گرفتن چراغ روشن، بوسیله دختری که روانه خانه شوهر است، تظاهر تاریخی عقیده به منشأ خیر و برکت و سعادت بودن آتش - اجاق است. سجه و صنعت حاملگری و خوش‌عینی آتش در مراسم قومی دیگر خلق‌های ترک نیز خود را بدین صورت نشان می‌دهد:

مثلاً در «اویقورها هنگام بدرقه عروس از خانه پدر به خانه شوهر، تلی از آتش در برابر نوعروس بر می‌افروزند و او از روی آن می‌پرد.»

(A. Rehman. Uyğur folklore. Ankara Bakanlıđı yayınları, 1996. S. 138.)

عامل نجات‌بخش و حمایتگر بودن آتش برابر با سمبل خورشید بودنش، هسته داخلی و جریان اصلی بسیاری از مراسم فولکوریک را تشکیل می‌دهد. انباشتن و آتش زدن هیزم و بوته و... در عید نوروز، پرتاب فشقه و گلوله‌های آتش و غیره به آسمان بعد از غروب آفتاب، نشانه‌ای از راندن نیروهای شر و روح‌های بد در ارتباط آنها با سرما و زمستان و تاریکی، و دعوت از آفتاب و روزهای گرم تابستان است. علاوه بر اینها یعنی آتش‌افروزی و غیره، لباس قرمز پوشیدن شرکت‌کنندگان و بکار بردن اشیاء و زیورآلات قرمز در خانه، حاوی صنعت دعوت از خورشید می‌باشد. که این رمز و علامت نیز بطور مسلم مرتبط با اسطوره سمبولیکی آتش - اجاق است.

در آذربایجان رسم است که برای از بین بردن ترس و واهمه شخصی (بخصوص کودکان) که دچار ترس و در نتیجه شوک‌روانی شده، یک تکه آتش درون استکان پر از آب سرد انداخته و به روی نوشاند که مؤید عقیده به نجات بخش بودن آتش است. و همچنین کسی را که در نتیجه ترس زیاد بیمار شده به نزد مرشد اجاق‌های بخصوص می‌برند. و او با روش ciledağ پیر اجاق بهبود می‌یابد. که گفته می‌شود با تصور اسطوره‌ای نجات بخش بودن آتش مرتبط است.

بیماری که برای معالجه بیماری ناشی از ترس به نزد (پیر اجاق) آورده می‌شود. بعد از دادن نذر و نیاز و خواندن دعا و شفا خواستن، صاحب اجاق، ناگهان نوک یک قطعه آتش یا آهن سرخ شده را به نقطه معینی از بدن او (عادتاً انگشت، پشت، پا) می‌زند و بدین ترتیب

ترس، عذاب، بیماری و درد و بلای آن شخص را بوسیله آتش سوزانده، داغ کرده و از بین می برد اصطلاح چيله داغ هم از اینجا پیدا شده است.

تصور اسطوره‌ای نیرو و قدرت غیرعادی آتش و تسلط او بر نیروهای شریر و ارواح بد و دشمنان و شکست‌ناپذیر بودن او در برابر آنها، موضوع اصلی ادبیات و تاریخ فولکوریک آذربایجان شده و در داستان‌ها و کتاب‌ها و حماسه‌ها منعکس گردید. شمشیر مصری «کوراوغلو» قهرمان مشهور «حماسه کوراوغلو» باین علت سحرآمیز و شکست‌ناپذیر بود که منشأش از آتش و خود از سنگ آذرخش درست شده بود. داستان‌نویس با این علامت رمز زمینه اسطوره شکست‌ناپذیری «کوراوغلو» را آماده نموده بود.

در اسامی جغرافیائی آذربایجان: اسم جاها و مکان‌های در ارتباط با آتش جایگاه بخصوصی دارد. اکثر این نام‌ها زائیده جریانات و حوادث طبیعی- جغرافیایی اتفاق افتاده در اراضی آذربایجان می‌باشد. می‌دانیم که در سراسر آذربایجان منابع نفت و گاز بسیاری وجود دارد. در نتیجه نفوذ همین گاز و نفت به سطح زمین، از زمان‌های قدیم در این حوضه‌ها آتش‌های همیشه روشن زیادی تولید شده بود و بخاطر همین است که از سوی تاریخ‌نویسان و سیاحانی که به آذربایجان می‌آمدند مشهور به «سرزمین آتش‌ها» آذر و آذربایجان «دیار آتش‌ها» گشته، ایضاً این نامگذاری‌ها بصورت ارتباط با آتش‌پرستی اشتباه محض است.

زیرا تاریخ‌نویسان قدیم در ارتباط این نام یعنی اودلار دیاری با جهان‌بینی دینی هیچ اشاره‌ای ولو جزئی نکرده‌اند در حالیکه این مسأله برای تاریخ‌نویسان قاب دقت بوده و آنها نمی‌توانستند از اشاره به موجودیت آن خودداری نمایند.

هیچکدام از اسم مکان‌های در ارتباط با آتش در آذربایجان (مملکت آتش‌ها)، اسم‌های نوشته شده در اوستا کتاب بزرگ و مهم زردشتیان را بخاطر نمی‌آورد. بلکه بی‌ارتباط بودن نام مکان‌های جغرافیایی معاصر و تاریخی، با آتش‌پرستی را تأیید می‌نماید نام‌هایی که با ظاهر شدن منابع انرژی زیرزمین بروی زمین، پیدا شده‌اند.

در این نام‌ها که در افسانه‌ها و روایت‌های خلق دهان بدهان می‌گردد، قدرت خارق‌العاده و راهبری و شفابخشی «آتش» انعکاس یافته: در افسانه‌ی **یانارداغ** گفته می‌شود که شعله آتشی که از قلّه کوه بیرون می‌آید، آتش قلب دل‌باخته‌ای است که تا ابد می‌سوزد. در افسانه‌ی **چیراق داش** از فداکاری جوانی بحث می‌شود که بخاطر رهایی (شکستن طلسم) به آتش نموده که همواره می‌سوزد.

در افسانه‌ی **یانارسو** گفته می‌شود که یک مادر فرزند گم‌کرده در وسط دشت مغان، گریه‌و زاری کنان فرزندش را جستجو می‌کند تا سرانجام مادر، خسته و از پا افتاده بر زمین می‌نشیند و آنقدر گریه می‌نماید که از اشک چشم او رودی بوجود می‌آید، آنطور که می‌گویند، مادر تبدیل به درخت شده و در کنار آن نهر می‌روید، آتش پر لهیب قلب مادر هر

دو سه سال یکبار آتشی در این نهر بر می‌افروزد که انسان‌ها در برهه‌ای از شب می‌توانند شعله‌های آتش را در روی آب ببینند و در باور آنها هر بیماری که بتواند درخشیدن شعله را ببیند شفا می‌یابد.

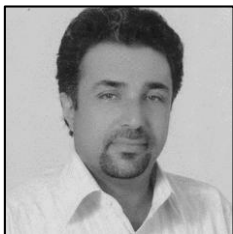
در میان قوم و طایفه درباره بلند شدن بی‌مورد و بی‌موقع آتش از قلّه کوه، در زمان‌های مختلف، سخنان افسانه‌آمیزی وجود دارد: گویا در گذشته‌های دور دشمنان شب هنگام، غفلتاً حمله کرده و در صدد بر می‌آیند ایل و قبیله را قتل‌عام و تاراج نمایند. افراد ایل در تاریکی راه فرار پیدا نمی‌کنند. یک پیرمرد نورانی دست به سوی خدا دراز کرده و از او کمک می‌خواهد که راه خروج را نشان آنها بدهد.

بعد از التماس‌های پیرمرد، نوری از میان سنگ‌های کوهی که در آن نزدیکی بوده، بیرون می‌تراود. افراد قبیله خوشحال شده، از کوه عبور کرده به آن طرف می‌روند. دشمن نیز می‌خواهد در تعقیب آنها از کوه بگذرد که ناگهان شعله‌ی قلیل آتش تبدیل به زبانه‌های مدهش گشته و راه دشمن بسته می‌شود و قوم نجات می‌یابد. شاید بهمین علت است که اکنون خیز سنگ‌های روی آن کوه برنگ قرمز سوخته دیده می‌شوند.

درباره کوه با عظمت تونقال در کنار رود آراز، افسانه‌ای وجود دارد: بعد از توفان نوح، نوح پیغمبر، همراه قوم خود، برای محفوظ ماندن از سرما، مدت زمانی در قسمت‌های خشک بالای کوه (که بیرون از آب مانده بود) اقامت می‌کند. آتشی که شب و روز در بالای کوه افروخته می‌شود رنگ سنگ‌ها و صخره‌های آن را عوض کرده، برنگ قرمز در می‌آورد. بعد از فروکش کردن آب از روی زمین می‌بینند که این کوه با عظمت، خود، شبیه یک توده آتش است. بهمین علت نام کوه به تونقال‌داغی تغییر می‌یابد.

مشاهده می‌شود که تصویر آتش در افسانه‌ها، با قدرت شکست‌ناپذیر و حیات‌ابدی و نیروی نجات‌بخش بودنش با جهان‌بینی اسطوره‌های قدیم وابستگی تام دارد. قابل توجه است که جاها و مکان‌هایی که در ارتباط با آتش نامشان را در بالا ذکر کردیم از سوی مردمان ایالت و دهات اطراف همانند مکان‌های مقدس پذیرفته شده و آنها، مکان‌های نامبرده را با بردن نذر و نیاز زیارت می‌کنند.

بدین ترتیب در فرهنگ قومی آذربایجان در ارتباط با آتش، (با اولویت تصور و درک تاریخی) جریان و حرکت آن را در دو جهت تاریخی و اسطوره‌ای مشاهده می‌کنیم. در محیط فولکوریک و قوم‌شناختی حاضر، مخصوصاً از جنبه‌های اسطوره‌ای، تصور قدیمی و همیشه جاوید انسان‌ها، قدرت تاریخی خود را درباره عقیده به حیات‌بخش بودن آتش، آوردن خیر و برکت، و تسلط بر نیروهای بد و نیروهای شریر و یا روحانی بودنش، محافظت و نگهداری نموده است.

آیاز آتا (Ayaz Ata)

دوکتور ارگین آوشار

قدیسی است که در فرهنگ ترک‌ها، در سرمای زمستان به کمک بی‌کسان، فقرا و گرسنگان می‌آید. در اسطوره شناسی ترک‌ها خصوصا در میان قزاق‌ها و قرقیزها خدای سرما به حساب می‌آید. همسان آن در فرهنگ آذربایجانی‌ها «شاختا بابا» هست که تقریبا همان معنای مشخص پدر سرما را می‌رساند.

به عنوان «آیاز خان» نیز شناخته می‌شود،

از نور ماه آفریده شده است ؛

علت سرما در زمستان می‌باشد ؛

تقریبا همسان با بابا نوئل می‌باشد ؛

و از اسامی دیگرش «آک آياس» نیز می‌باشد ؛

بر اساس اسطوره‌های ترک سوراخ و حفره‌ی زمین جایی در زیر ۷ ستاره‌ی خوشه پروین قرار داشته است و سرما از آن حفره وارد زمین شده و زمستان می‌آید.

«آیاز» در تمامی جغرافیای ترک‌ها به معنای سرمای شدید هست. زمانی که ماه در هوای

صاف آسمان به آسانی دیده می‌شود، آیاز (سرمای شدید) توسط خدای ماه (و یا «آیاز خان» که وابسته به اوست) به زمین فرستاده می‌شود.

در میان ترک‌های قزاق «آیاز آتا» تقریبا با بابا نوئل یکسان پنداشته می‌شود. گرچه همسان

بابا نوئل می‌باشد اما از نظر ایتیمولوژی و ریشه‌شناسی وجود چنین شخصی در فرهنگ ترک‌ها قطعی و اثبات شده است.

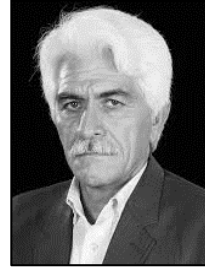
در میان ترک‌های قزاق جشنی به نام "سوغومباسی" وجود دارد که به خاطر پیشوازی از سرما و زمستان برگزار می‌شود ؛ جشنی که با بارش اولین برف و آمدن اولین سرما برگزار

می‌شود. احتمال اینکه آمدن «آیاز آتا» با این جشن و عید در ارتباط باشد وجود دارد.

آیاز در عین حال یاز به معنای نور ماه نیز می‌باشد، در ترکی آلتایی قدیم «آياس/ هاجاس»

به معنای "آسمان صاف" نیز به کار رفته است.

آغاچ توتماق (بیر دب و بیر دئییم) اکبر آزاد

قدیم زامانلاردان محرم‌لیکده حضرت امام حسین(ع) عزا ساخلاماق یاییلمیشدیر. محرم آیینین اونوندا (عاشورا گونو) جماعت دسته- دسته اولوب عزادارلیق ائدردیله. او جمله دن بیر دسته بو گونده باشلارینی قیرخیب، کفن گئییب، گون اورتاچاگی قمه ایله باشلارینی یاراردیلار. بو حالدا بعضی قمه وورانیق قانی جوشه گلیب قیزیشیردی و شدتله دال بادال قمه‌نی باشلارینا ووراردی. ائله بونا گؤره ده باش یارانلارین دال طرفینده آغاچ توتان اولاردی ایشی ده بو ایدی کی، قمه وورولاندا بیر مناسب آغاچی قمه‌نین قاباغینا توتوب اونون ضربی‌نین شدتینی آلاردی و... ایندی هاجان بیر شخص آیریسینا کؤمک ائده و صدمه‌دن قورویا، دئیرلر:

«فیلانکس اونا آغاچ توتور»

بیر ده ائل آراسیندا بو مثل واردیر کی دئیرلر:

«آغاچ توتان باش یارانندان چوخودور» یعنی آرا لیکدا دولانان چوخودور ایش قاباغا آپاران آزدیر.

قاراقاندا ياغيشا باغلى ايناملار حسين قاراقانلى

قاراقاندا ياغيشا باغلى چئشىدلى ايناملار وار. بو ايناملار باغلى بعضى مراسيملرده گرگلى اولان چاغلار يئرینه يئتيريلر. اينديسه بو ايناملار و اونا باغلى مراسيملر نه قدر اونودولماق اوزه رينده اولسادا ياخين گئچميش ايللرده، بيزيم اوشاقلىق چاغيميزدا داهادا طمطيراقلى گئچيريلردى. تورک ائللى و اؤزلىكله آذربايجانلىلار، ان اسكى زامانلاردان ياغيشا، قوتسال و سيرلى بير باخيش لا ياناشيبلار. تأسفله بو مراسيملر اونودولماق اوزريندهدى اما هله بو مسئلهلره باغلى گئنىش و بيليمسل آراشديرمالار آپاريلىب، چئشىدلى يۇنلرى و اونلارين هاردان و نمه په گۆره تۇرندىكلرى آچيقلانمىيىب. بو يازيدا آنجاق چاليشيلير قاراقان بؤلگه سينده ياغيشا باغلى اولان ايناملار و گئچيرلن مراسيملرى توصيف حالتينده گۆرسه ديلسين و اونون آيين دونوشجه ايله ايلگى سين آچيقلاماسين بو زمينه ده ايشله ينلره تاپشيريرام.

◆ ياغيش اystemك و ياغيش ماهنىسى:

نچه ايللر بوندان قانشار قاراقان كندلرينده، باهار چاغلارى كندين كۆرپه اوشاقلارى (اؤزلىكله قيزلار) ييغيشيب هرهسى، الهنه ايكي دنه داش بالاجا آليپ، كندين بير طرفيندن يولا دوشرديلر. اوشاقلار داشلارى بير- بيرينه چالاركن، بو ماهنين اوخويارقا كندى قاپى- قاپى گزررديلر:

چۆمچە خاتون چۆم اوسته
 çömçə xatun çöm üstə
 آلاهدان ياغوش ايسته
 Allahdan yağuş istə
 اليم قالوب خميرده
 əlim qalub xəmirde
 بير قاشوقدا سو ايسته
 Bir qaşuqda su istə

اوشاقلار قاپىلارى، بير- بير چاليب ماهينى
 اوخوياراق ائو ييه سىنى گۆزلىدیلر. ائو ييه سى قاپى يا
 چىخيب اوشاقلارا نخوددان، له پەدن، اون دان،
 اريشته دن، دوگودن و باشقا بيرزادلاردان پاى وئردى.

اوشاقلار پاى آلاندا سورا بيرليكه ياغيش ماهنى سىنى اوخوياراق او بيرى قاپىنى
 چالارديلار و بئله سينه بوتون كندى گزيب هر كسدن بير پاى آلارديلار. اوندان سورا هامى
 بيرليكه مچيده گنديب آلدىقى پايلارى پيشيريب، اونو مچيدىن نوودانين آغزىندا سوزرديلر.
 البته يثمك پيشيرن، كندىن آغ بيرچك آروادلاريندان بيرى اولار. اوشاقلار ناهارى بيرليكه
 مچيده يئيب، آرتيق گلن پايلارى آرالاريندا بۇلوب داغيلارديلار.

◆ درويش ماهنىسى:

درويش ماهنى سى ياغيش ياغان زامانلار اوخوناردى. بو ماهنىنى اوشاقلار كچه ده
 ياغيشين دييينده اوخوردولار. بو ماهنى نين آنجاق هاممى سى يادىما گلدير، اما كسين ليكله
 ياخين گله جكه اونو تكميل لشديرجه يم.

ياغدو ياغوشلار
 Yağdu yağuşlar
 باننادو قوشلار
 Bannadu quşlar
 قالدو ياغوشدا
 Qaldu yağuşda
 بئناوا درويش لر
 Benava dərvişlər

◆ دولو كسمه:

دولو هممه شه باهار چاغلاری قاراقاندا، کندلرین اکینه جه گینه چوخلو ضررلری اولار و اولاری آرادان آپارار. آغاچلارین مئیوه لرین سالیب، آریا بوغدانی یئره سورتر؛ سورا سئل اولوب هر زادی یونوب داغیدار. بوناگوره هممه شه دولو، آلاهیین بلاسی ساییلیب، بلا گوزو ایله باخیلار. دولو گلن زامانلار هرکیم حیتده اولسا تندیر باشیندان ارسینی گؤتوروب گؤیه آتار. بئله بیر اینام وار کی، دولو یاغاندا نه زامان گؤیه ارسین آتسان دولو کسیر.

◆ قرآن کورپوسو:

بعضی واختلار اولار کی نئچه گونلر یا نئچه واختلار آرا- سیرا دولو یاغیب و اکینجه گی یئره یاخار. بو زامان کندین سیدی، قرآن کورپوسو قورار، بیر دعا یازیب بیر قازان سویا سالیب کندلی گئدیپ کؤرپودن گئچیب، او سودان ایچر. اونون قارشیندا کنده بیر گون مال- داوارین سودون سیده نذیرگه وئرلر.

◆ قورد دوغان:

بعضی زامانلار اؤزلیکله باهار چاغلاری یاغیش یاغارکن گون چیخار. یانی بولود بیر طرفدن آچیلیر اما یاغیشین یاغماغی داوام ائدیر. بو چاغلار قورد دوغوب بالالیر دئیهرک بو اولایی، اوغورلو بیر دئیشیکلیگ بیلیب قوتلارلا.

پيله چايدا گلين گتيرمه و دوغوم ايله باغلي عادت و عنعنه لري سولماز پورنعمت

قايناق شخصلر:

روخساره خدادى ۶۵ ياشيندا

روح انگيز جاويد ۵۲ ياشيندا

◆ گليني نئجه گتيرديلر؟

اوغلان آدمى گليني گتيرمك اوچون ائل - طايفا ايله بيرليكه نئچه آغ ساققال و آغ بيرچك ده چاغيراردى. بيرليكه قيز ائوينه گنديب و اورادا بى ين بؤيوك قارداشى گلينين بئلينى قيرميزى بير شال ايله باغلار و بى ين آتاسى و يا گلن آغ ساققالارين بيرى بؤركونو گلين و گلينين قاينى باشينا قويوب، گؤتورمكله خئير دوعا وئريب، بى اوغلانا و گلينه باشى اوجاليق و خوشبختليك آرزو اندردى.

رسم بئله ايدى گلين كؤچنده قوجاغينا بالاجا بير اوغلان اوشاغى وئرديلر و بعضاً ده ايلك اوشاغى اوغلان اولسون دئيه، گلين مينن آتين تركينه اوغلان اوشاغى مينديرديلر. هم ده بو باياتى اوخوناردى:

آنام - باجيم قيز گلين

ال - آياغى دوز گلين

يئددى اوغول ايستم

بيرجه دنه قيز گلين

◆ «گلین چيله يه دوشوب» نه دئمكدير؟

اگر توى گونو كنده بىرى آلاھين رحمتينه گتسهيدى و يا بىر گونده ايكي گلين كؤچسهيدى ايكي سينه ده چيله لى دئيردير، بىر ده اگر قيرخى چيخماميش زاهى، گلين اولان اوتاغا گيرسهيدى- گلين چيله لى اولوب- دئيردير.

◆ گليني نئجه چيله دن چيخارماق اولوردو؟

عيني گونده گلين گندن هر ايكي گليني بىر زاماندا كنددن چيخارديب و بىر زاماندا دا كنده قايتارارديلار و بىر ده الده اولن بىر كيمسه نين قبرى نين تورپاغيندان گتيريب اوشاغى اولمايان آروادين باشينا توكندن سونرا گلينين باشينا الردير بئله ليكله گليني چيله دن چيخاراريلار.

◆ ماما نئجه اوشاغين جينسيتين آنلارميشلار؟

كنچميشده بويلو خانيملار بؤيوكلرين حؤرمتينى قازانماق اوچون نئجه آى بويلاريني (بطنده كى اوشاغى) ائل طاي فادان گيزلدرميشلر. سونرالار ياواش- ياواش خبر ائل- طاي فا ايچينده ياييلارميش كى، مثلاً «فلانكسين اوشاغى وار». اوشاق آنا بطنى نين سول طرفينده اولسايدى، دئيردير اوشاق قيزدير. بئله بىر سؤز ده وار كى، دئيردير آنانين بويو (بطنى) معمولى حالتدن بؤيوك اولسايدى اوندا دا دئيردير دونيا يا گلن اوشاق قيز اولاجاقدير. بعضاً ده كند ماملارى قيرخ گونده قادينين قارنيدا اولان اوشاغين قيز يا اوغلان اولماسيني «الرينى ياغلاييب و زاهى نين قارنينا سورتمكله» بيلرميش و ادعا اندرميشلر كى بو بيليم و علم آلاھ وئرگيسيدير و هر كس بو علمى بيله بيلمز.

◆ دوغوم زامانى مامانين گوردوگو ايشلر

قادينين دوغماق واختى يئتيشنده قونوم- قونشو و ياخين آداملارى كندين ماماسينا خبر وئرديلر، ماما گليب، نئجه ساعات اول ياغدا بيشميش يومورتانى- دوغاركن بدننى آرتيق ضعيفله مه سين- دئيه خانيم وئردى. سونرا ايكي «كرمه» نين آراسينا بابات كول تؤكوب اوستونه پارچا آتاردى زاهى چوخ اذيتله قيچى اوسته اوتوروب اوشاغين دونيا يه گلمه سيني گؤزله يردى اوشاق دونيا يا گلندن سونرا ماما گوبگين اولگوجله كسردى.

◆ گۆبک کسدى

گۆبگى بىر چوخ واخت- اوشاق مسجد اهلى اولسون دئيه- مسجد قاباغينا آتاردىلار و اوردا حاضير اولانلار هر كس اؤز قوهسى قدر مامايا انعام وئردى. بو پولا «گۆبگ كسدى» دئيردiler. بورادا قادينلار گوبگين نازيك- قالين اولماسينا دا فيكي وئردiler. اگر گوبگ نازيك اولسايدى سونرا كى اوشاق قيز، قالين اولسايدى اوغلان اولاجاغيني ايناناردiler.

◆ دوغومدان سونرا

اوشاغى- گوبگين كسندن سونرا- قاباقجا حاضير اولدوغو ايلمانقى (ملايم) سو ايله تميزله ييب و پالتارين گئيىنديردiler و زاهيىنى دا يورقان- دؤشك طرفه هدايت اندردiler. قادين اون گون يورقان- دؤشكده ياتاندان سونرا حماما گئردى كى بونا «اون سو» يون تؤكمك دئيريردiler. البته اگر بىر واخت چؤله گئتمك احتياج اولسايدى «آل» دان و شيطاندان آماندا قالماق اوچون اليه بىر دمير شيش و بىر سوغان دا گؤتورمهلى ايدى، بئله بىر گونده قبرستان و خارابا كيمي يئرله سارى گئتمههلى ايدى.

قئيد ائتمك لازيمدير كى دوغان قادينين يئيمي بو اون گونده عموميتله ياغدا قيزاريلميش ايستى اوت يئميش، خشيل، قويماق و ايچگيسى ده كهليك اوتو چايى اولوردو.

◆ اوشاغى اولمايان قادينلار نه اندرميشلر؟

اوشاغى اولمايان قادينلار دا نذير- نياز اندردiler كى اوشاقلارى اولسون و بعضاً دوعا يازان يانينا دا گندرميشلر. آنجاق ماملارين اعتقادلارى بو بارده بئله ايدى كى، اوشاغى اولمايان قادينلارين «ضاميني» ايرى اولماسينداندير و بو مسئلهنى حل ائتمك اولار بئله كى بىر پارچانى خانيمين آياغى آراسيندان چيىنلرى طرفينه آپاريب، باغلاماقلا خانيمي قارنى اوسته ياتيرديب و وردنه و يا بو كيمي بىر اودونلا اوچ دفعه خانيمي قالديريپ و بوشلاماقلا «ضامين» ي يئرینه قايتارماق اولار.

اسن قالدى اكينلر

محمد عابدين پور

* آچىقلاما:

بىز بىر زمانەدە ياشايرىق كى، اونا چوخلو شئىلر تئز- تئز دئدىشەرك، يئنى لىشیر..وگون كى، تزه شئىلر آز چكىمىر گوزدن دوشوب اونوتولور. اسكى ياشام طرزى يئرینی سورعتله يئنى اوسلوبلارلا وئیر.

زمانه اوشاق لاری اورنك اولاراق داهابىلمیرلر كئچمیشده بىر بوغدا نه تهر اكییلیب، بیچیلیب، دویولوردو، و نه تهر اویودولونوب، پیشرله نیب، چورك اولوردو. بوشعده من چالیشمیشام بىر بوغدانین دىلیجه گئچمیشده آذربایجاندا بوغدانین و بیئوولوكله تاخیل لارین نئجه اكیپ یئتیرمكلرینی و اونا باغلی عنعنهلری و ایناملاری یادا سالیب اوشاق لاری اونلارلا تانیش ائدیم.

اسكى ایناملارلا گوره كاینات دورد عنصردان یارانیلیبدیر: سو، اود، یئل، تورپاق. بو دورد عنصرون آذربایجان خالقینین یانیندا اؤزل و اؤنملی یئرلری واریدیر. اونا گوره ده ایلین سون دورد چرشنه سینی بونلارین آدینان آدلاندیریپ او گونلری اؤزل مراسیم لرله عزیزله بیردیلر: «سو چرشنه سی، اود چرشنه سی، یئل چرشنه سی، تورپاق چرشنه سی» بو دورد عنصری آذربایجانین تقویمینده هفته گونلرینده ده گورمك اولار: یئل گونو (شنبه)، اود گونو (چهارشنبه)، سو گونو (پنجشنبه)، یئر گونو.

اوخودوغونوز شعرده بوغدامیز، گونشی، یئلی، تورپاغی اونوتما یاراق چوخراق سو- یاغیشدان دانیشیر. سواذربایجانلی لارین یانیندا آیدینلیق، وغورلوق، یئنیلیک، ساغلاملیق و دورولوق

علامتیدیر.

۱- (نئيسان) ئئيسان ياغيشى: بوياغيش يازين اورتالاريندا ياغار (يازدان ۲۵ گون گئدن باشلايىب بير آي ياغار). چول- بايىرين ياشىللىغى ايله تاخيلين ياخشى اولماغيندا ئئيسان ياغيشين اوئللى رولو وار. اينام لارا گوره هر كيم سه بوياغيشين سويندان ايچيب هر نه ديله سه اونا چاتار و بير پارا آيرى اينام لار....

۲- يادا داشى: يادا داشى افسانه لره گوْره توركلرين اينده اولان مقدس بير داش ايميش كى تانرى طرفيندن توركلره ياغيش، قار ياغديرماق اوچون پاى وئريلميشدير. بو داش لار اينانچ لارا گوره، سو قوش لارين قورساغيندا، ايلان لاردا، اؤكوزلرين قارنندا تاپيلار. اونون بوياسى مور، اوستونده دامار- دامار جيزيق لارى اولار. نئجه كى بيليرسيز يئرين ياشىللىغى ايله جانلى لارين ياشام دورومو سودان آسيليدير. يئر كوره سينين اوزه رى، يوزده يئتميش بير سو ايله اشغال اولسادا سوسوزلوق اوندايا شايان جانلى لارى دونه لرله سينسидيب هله ياشام لارنى تهلوكه يه سالييدير. اؤزلىكله قوراق و ياريم قوراق چول لر ده ياشايان انسان لار داها آرتيق ياغيشين ياغماماسيندان و سويون آزليغيندان چتىنلىكلر چكىرلر. بونا گوْره بو انسان لارين يانيندا ياغيشين ياغماغى هميشه بير مهم مسئله اولراق اونا باغلى چوخلو اينانچ لار و عنعنه لر واردير.

خيدير (خضر) باهار و ياشىل ليق سيمگه سى (سمبول) اولراق سو- ياغيش لا دا ايلگيسى وار. آذربايجان ناغيل لاريندا آتين سو ايله ايلگيسى وار. قوراقلىق ايلرده بير آتى آخارسويون قيراغينا گتيريب، اونون اوستونه سو سپر كن بئله ها خويارديلار:

خيضر بابا سو گتيرى وخسا وئرمم آتى

اسكى اينام لارا گوره آت خيدير اوچون اولراق او زامانا جان كى، آت خالقين اينده دى و ياغيش سويونون يئرینه آيرى بير سوا يله ايسلانير خيدير ائلييه بيلمه يه جك اؤز آتينا مينسين. بئله ليكله خيدير ياغيش گوْندرمك له آتينى ياغيش ايله ايسلاديب اونا صاحب دورار.

آذربايجانين بير پارا كندلرينده نئچه دنه آغداشى ايسلاديب، آيرى داش لارين يانيندا قويارديلار. اونلار بو ايش ايله او بيرى داش لارين ايسلانماغىنى- ياغيش سويو ايله، ديله بيرديلر. خالقين اينام لارينا گوْره بيردول آروادين اوجاق داشىنى اوغورلايىب، سويلا آتسان، يا بير توسباغانين قيچ لاريندان آسلاسان، يا دا بير بالتانى اوزو اوسته يئره قويسان، ياغيشى آوسونلايىب تارلالارينا، كوشن لرينه چكىب گتيره جكلر. بعضى يئرلرده قوراقلىق ايل لرده ياغيشين ياغماق اوچون بير جيندير پالاز بير نفرين اوستونه ساليب اوستونه سوسپر كر.

۳- **یادا نغمه لری:** یادام یاداما گلدی/ یادام آداما گلدی/ یادام گلدی سئل اولدو/ یادام گلدی یئل اولدو/ یادام هر یئر ده باشدی/ یادام داغلاری آشدی/ یادام دونیانی گزدی/ یادام یاغی نیازدی/ یادام نوباتدا گلدی / یادام آغ آتدا گلدی/ های وئردی هایما یادام/ هوی وئردی هویوما یادام/ آدا، آدا گل/ یادا، یادا گل/ یادام گلدی باش اولدو/ اوستوم باشیم یاش اولدو/ آدا، آدا هئی/ یادا، یادا هئی.

۴- **چومچه گلین (چومچه خاتین) مراسیمی:** تورک لرین یاغیش یاغدیрмаق دبلرینین بیری ده چومچه گلین دبی دیر. بوتورهن (مراسیم) ده چوخ یاغین بیر تورهن ایمیش. اوشاق لار بیر بؤیوک تاختا چومچه نی بزه ییب گلین شکلینه سالارلار، بوقولچاغا «دودو» دئیرلر. اوشاق لارین بیری اونو گوٚتوروب بیرلیکده ائولری قاپی- قاپی دولاشیب بیر چوخ سایا سوزو اوخویارقا ائوییه لریندن پای آلارلار.

۵- **چومچه گلین تورهنینده اوخونان سایلاردان:** چ ومچه گلین نه ایستر/ شیر ها شیر ی اغیش ایستر/ الی قولو خمیرده/ بیرجه قاشیق سو ایستر/ چاخ داشی چاخماق داشی/ یاندیا وریم باشی/ بیچین لرین یولداشی/ اکین لرین یولداشی/ قلاق- قلاق خرمن لر/ هانیچ ایینم داشی/ یاندی آلمارباشی/ یاندی حیوالار باشی/.....

۶- **موصاللا (مصلا):** بو عنعنه ده کند اهلی بیر گه، بیر یئرده توپلاشیب یاغیش یاغدیрмаق اوچونت انرییا دعا ائدر دیلر. بو ییغینجاق داغین اوستون ده موصاللا آدیلا تانیمنیش بیر یئرده اولاردی (اسکی تورک لر آراسیندا داغ مقدس بیر یئر سایلییردی. اونلارین ایناملاریندا داغلارین زیرهوسی تانرییا ان یاخین یئرلر ایدی.) بوتون کند اهلی، قوجادان، کورپه اوشاق لارا جان بو تورهنه قاتیلاردیلار..هامی سحر تئزدن دوروب موصاللا یا گلردیلر. او گون سورولری ده اورا آپاراردیلار. قوربان لار کسلیب قازان لار آسیلاردی. آنجاق هئچ کیسه یاغیش یاغمایینجا بیر زاد یئمزدی. قوزولار- قویونلاردان اوزاق ساخلاناردی، کورپه اوشاقلاری آنالاریندان آیراردیلار. بالا- بالا قوزولارلا، کورپه لره آجلیق اوز گتیریب، اونلار مله شیب بونلار آغلایاردیلار. غریبه بیر محشر اولاردی قویون- قوزو مله مه گی، ایله اوشاق- آنا آغلایشی موصاللاتی بورویردی. بیر سیرا یئرلرده بیر سید دی آغا جا باغلاردیلار. دئدیک لره گوٚره آز چکمزدی یاغیش یاغاردی. یاغیش یاغماق همن قوزولاری بورا خاردیلار، آنالار دا بالالارینی دوشلرینه آلاردیلار. خالقا تانری یا شکر نامازی قیلیب احسان ییئردیلر.

۷- قوش سویو: اینام لارا گۆره بیر سیراب ولاق لار ایله سولار قوتسال ایمیش لار. بو سولار حاققیندا اؤزل اینانج لار واریمیش. بو سولارین بیرى ده زونوزدا سولطان زنجیر داغیندا "قوش سویو" دو. زونوزون هندورینده اولانک ندرده اؤزلیکله چای هرزن ده بو سودان چکیرتگه نی اکین لردن دفع ائتمکده یارارلاندیلار. ایکى نفر آياق یالین بیر قاب گۆتوروب سولطان زنجی رداغیندان قوش سویو گتیرمه یه گنردیلر. قاباقداکى لال اولاردی (دانیشمازدی) هر کیم یولدا بیر زاد سوروشاردی دالداکی جاواب وئردی. سویو گتیریپ اوچ- دؤرد چاناغا تۆکوب، زمی ده نچه یئره قویاردیلار. چای سویونودا آرخا آچاردیلار. آز چکمزدی «چکیرتگه قوش لاری» سورو ایله تاپیلیب گلردیلر. انله اولاردی کی، گۆیو بولود کیمی توتاردیلار، قوش لار هالای لا چکیرتگه لرین اوستونه شیغیب بیر گۆز قیرپیمیندا اولاری قیراردیلار. قیراندان سونرا او هالای (دسته) اوزونو آرخدا کی، سویا ووراردی، باشقا بیر دسته یوروش گنیرددی. بئله لیکله آز چکمزدی بوتون چکیرتگه لر قیریلاردی. قوش لار چکیرتگه یه شیغیاندا انله بیر حیققا چکردیلر کی، چکیرتگه لر قورخودان سیچان یوواسینا تپیلردیلر. بو چکیرتگه لر سترچه بویدا اولاردی، بوغانی ائله ی ئیردیلر کی، سسلری گلردی. چکیرتگه قوشو، «قیلانقوشو» (قارانقوش) دان بیر آز یئکه اولار و اونا اوخشیار آما قویروغو اونون کیمی هاچالی دئییل.

قایناقلار:

- اسگی اینام لار و عنعنه لر ساحه سینده اؤزتوپلادیق لاریم. (چایهرزن و مرندین یاشلی لاریندان ائشیتدیکلریم).
- تورکلرده یاغیش یاغدیрма دبلری/ یازاری: علی برازنده خلیلی/ آذری درگیسی ۷ جی سایى (ائل دیلی وادیاتی ۱۴ جوسایى)
- کوراوغلو حماسه سی (حماسه کورغلو: بازار: بهروز حقى)
- چهارشنبه سوری در آذربایجان/ یازاری: آزاد مولود- اوغلو/ نشر اختر

*** اسن قالدی: ساغلام قالدی، سالامات قالدی

باشقا يازىلار

قدیم ماهنی لاریمیزدان علیرضا صرافی

آشاغیدا ایکی قدیم ماهنی ایله تانیش اولاجاقسینیز، بونلاردان بیرنجیسی قاجار دوورونون سون ایل لری تخمینا ۱۰۰-۱۲۰ ایل بوندان اوله، ایکینجیسی ایسه تخمینا ۱۳۴۰-لی ایللر، یعنی ۵۰-۶۰ ایل بوندان اوله عاییددیر.

♦ منی مرخصت ائلییون

قدیم زامانلار بیر چوخلاری آرازین بوتاییندان گندیب اوتایدا نفت معدنلرینده ایشله یرمیش، بعضا ده قیزلارین اداخلیسی او تایا گندیب قایتمازمیشلار. آشاغیداکی ماهنی شعرلری همین چتین دورومدان بتریکن قیز-گلینلرین دیلیندن دئییلیمیشدیر. بو ماهنی نین بعضی پارچالارینی ایلك دفعه بؤیوک آنام ستاره خانیم صرافی دن ائشیتیمیشم. سونرالار اونون بیر واریانتی ۱۳۲۴-جو ایل اسفندین ۲۳-و آذربایجان روزنامه سینین فتحی خشکنابی نین کند حیاتیندان یازدیغی "زینب" آدلی بیر یازیسیندا گؤزومه دگدی، هر ایکی واریانت بیر-بیريله توتوشدورولاراق بورادا گتیریرم:

اوجادی بوروغون اوستی
بوروخدان چیخیری توستی
سنه قوربان ماهی^۱ عم دوستی^۲
پالتاریمی دست ائلییون
سیزدن منه فایدا یوخدو
منی مرخصت ائلییون

^۱- ماهی: قدیم آذربایجان قادین آدلاریندان.

^۲- آذربایجانین بعضی یئرلرینده عمی آروادینا "عمی دوستو" و دایی آروادینا دا "دایی دوستو" دئییرلر.

باکیدا ییبلله ناری
 جیبینده ساری دسمالی
 قالمادی اورگیمین یاغی
 فهله اوغلان چایی نان گه
 قارنیم دولدو آخ وایی نان گه
 .
 باش داشیما یازین سۆزی
 دییون یولدا قالدی گوۆزی
 یاد دییلم عمین قیزی
 ساعات سایشقالی^۱ اوغلان^۲
 آی باشی سئودالی اوغلان

♦ پسوه‌نین یوللاری^۳

بو ماهنی قدیم تبریز ماهنیلاریندان ساییلیر، شعرلر هر هانسی نظامی عسکر گئدن بیر
 اوغلانین دیلیندن دئییلیمیش سونرا دا دیل لره دوشموشدور.

پسوه‌نین یولونا قویو قازارام
 آناما، باجیما کاغاذ یازارام
 باش آلیب چۆلرده غریب گزرم
 هانی منیم پادگانیم؟
 گئجه‌نی هاردا قالیم؟
 تبریزده قالانمیرام،
 پسوه‌ده نجه قالیم؟

^۱- سایشقا: (روسجادا زاپیشقا) چاخماق یا فندک
 قدیم اوغلانلار بعضا ده پوز وئرمک اوچون جیب‌لرینه آینا- داراق، دستمال، ساعات- سایشقا قویوب کوچه-
 بازارا چیخاردیلار. بو قیزلارین دیلیندن دئییلن بعضی ماهنیلاریمیزا دا یانسیمیشدیر، مثلا مشهور "قارا گیله"
 ماهنیسیندا بئله بیر مصراعلار وار:
 یئری- یئری من ده گلیم دالینجا
 دسمال ائله منی ده آپار یانینجا
^۲- بئله آنلاشیلیر کی بو سون بندده بیر مصراع اسگیکیدیر.
^۳- پسوه: غربی آذربایجاندا خانانین (بو گونکو پیرانشهر)- ین یاخینلیغیندا بیر کند آدیدیر. پسوه ایران- عراق
 سرحدینه یاخیندیر و اورادا ایران اوردوسونون بیر قرارگاهی و پادگانی وار.

پسوه‌نین یولو شهردی، کتدی
پسوه‌نین پوستی بیر نامه گتدی
آن‌ام یازمیشدی، پول برکتدی

هانی منیم پادگانیم؟
گئجه‌نی هاردا قالیم؟
تبریزده قالانمیرام،
پسوه‌ده نجه قالیم؟

آلوده^۱ سن آلاه پیره^۲ دابانما
پسوه‌نین یوللارین مایوس دولانما
من سننیم، سن منیم نیاران اولما
هانی منیم پادگانیم؟
گئجه‌نی هاردا قالیم؟
تبریزده قالانمیرام،
پسوه‌ده نجه قالیم؟

۱- آلوده: آذربایجان ایضاحلی لغتینده "آلوده" لغتینه بو معنالار وثریلیب‌دیر: مبتلا، توتولموش، مفتون، فارسجا آلودن فعلیندن آیینمیشدیر.

مثال: بیز اول آلوده‌ی دردیک کی، جام مئی دوامیزدیر - (سیدعظیم شیروانی)،
۱- آلوده اولماق: قاپیلماق، باشی قیزیشماق. مثال: اوغلان اویونا بیر مرتبه‌ده آلوده اولموشدو کی،...
(حق‌وثردیتف)

۲- وورولماق، مفتون اولماق. مثال: اوزاقدان اوزاغا بو قیزا ائله آلوده اولدو کی، پنجره گونلر ایله اؤرتولمه‌دی. (میرجلال)

گؤرونور بو کلمه‌نین آذربایجانداکی معناسی ایله فارس دیلینده کی معناسیندا معین فرقلی لیک وار. بوگون فارسجادا بو کلمه کیرلی، کثیف، میکروبلو و غیرشرعی مناسبتده اولان کیمسه‌یه دئییلیر.
۲- پیر: فارسجا قوجا آنلامیندا گلن پیر سؤزونو، تصوف فرقه‌لرینین رهبری و مرشدینه دئیرلر. بعضا بابا، شیخ سؤزلری ده عینی آنلامیندا ایشلنمیشدیر. پیرلرین مزاری مقدس یئر ساییلیر و خلق طرفیندن زیارت اولونور، اینانجلارا گؤره حاجتی اولان کیمسلر پیره گن‌دیب، مرادلارین اوندان آلازلار.

سُحیرلی سۆزلر

اکبر آزاد

اوشاقلیق دورانیندا بیر شئی ایتیریپ، سونرا اونو آختاراندا هر دن تکلیکده، هر دن ده باشقا اوشاقلارلا بیرگه اوخوردوق:

تاپیل - تاپیل گول وئرم!

تاپیلماسان کول وئرم!

بیز بئله اینانیردیک کی بو سۆزلری اوخوساق، ایتیردیگیمیز شئی حتماً تنز تاپیلاجاقدیر! فولکلور ساحه سینده بئلنچی سۆزلره، سُحیرلی سۆزلر دئییرلر یوخاریدا دئدیگیم سۆزلر بیر ساده سُحیرلی سوزدور کی، اوشاقلار اوخویارلار. قدیم - قدیم دورلردن هر زامان خلق اؤز ایشینده چتینلیگه راست گلیب، بو چتینلیکلری طبیعی و منطقی یوللارلا حل ائتمکده عاجیز قالدیقدان، سحر و جادییا پناه آپاریب سیغینیبارلار! سحر - جادی نین بیر بؤلومو سُحیرلی سۆزلر اولوبدور. چاراسیز انسانلار علاجسیزلیقدان معجزه ائدن سۆزلره پناه آپاریب و بئله اینانیبدیر کی، بو سۆزلرین تکرار ائتمه سی ایله اؤز مشکونو حل ائده جک و باغلی دویونلر آپیلاجاقدیر.

سُحیرلی سۆزلر خالقین اینام و اعتقادیندان تاثیر آلمیشدیر. اگر بیز ائله یه بیلک اونلاری گئنیش مقیاسدا توپلایاق اؤزونه گؤره ائلیمیزین تاریخ بویو اینام و اعتقادینین گوزگوسو اولاییلر. مثال اولاراق آشاغیداکى، تورکلشمیش تات سُحیرلی سۆزلرینه دقت ائدین:

کیک، کیک کرملیک

مادر کیک کرملیک

به حقّی عیسا مسیح

میش مازان تا صاباح

بو سۆزلىرى ارشه و موغان ماحاللارينا كۆچورولموش تاتلار ايشلهديرميش كى، ايندى ليكده توركلشميشدير، ائله بونا گۆره ده ائل آراسيندا يايلىبيدير و گنجه ياتماق واختى اولاندا اوخورلار.

بئله دوشونورلر كى، اونو اوخوماقلا بيره لر ائودن چيخيپ كرمه ليگه گنده جكلر و صاباحاجان بيرىنى سانجما ياققلار. گۆردوگۆنوز كيمى بو معجزه لى سۆزلر فارسجا و توركجه كلمه لرى ايله دئيىليبيدير. اورادا ايشله نن كلمه لر ين معناسى بئله دير:

كيك: كك = بيره.

كرمه ليك = مال - حيوانين تسى - تىزگى تۆكولن يئر، كى اونو يانديرماق اوچون آياقلايىپ بركيديرلر.
ميش مازان: نيش مزن = سانجما.

البتة نئجه كى بو سئحيرلى سۆزلرين متنيندن بللى دير، اورادا بيره، حضرت عيسا مسيحين حقينه آند وئريلير. گۆستريپ بو سۆزلر او زامان يارانيدير كى خلق مسيحيت دينينده ايميش. بيز تاريخه ده باخاندا گۆروروك اسلامدان قاباق ارشه - موغان ماحاللاريندا مسيحي دينى معين درجه ده يايلىميش ايميش.

بئله سئحيرلى سۆزلر سايسيز - حسابسيز اولاراق ائل آراسيندا يايلىبيدير. هره سينده ده مختلف موضوعلار ين ايزى گۆرونور و هر بيرى اۆز يئر ينده دقته لايقدير. ائله همان ارشه - موغان ماحاللاريندا قيز - گلين اودون ييغماق اوچون، جاوان اوغلانلار مال - حيوان اوتارماق اوچون يا اكين - بيچين ايشلرينى گۆرمك اوچون يا ساده گزمك اوچون اؤروشه گئندنه، هاچان قورخسايديلار، بئله اوخوردولار:

منده باغا يارپاغى وار

امامزاده تورپاغى وار

ايلان - چايان قو - كيش

ايلان - چايان قو - كيش

اونلار بئله دوشونوردولر كى، بو سئحيرلى سۆزلرى اوخوماقلا قورد - قوش و ايلان - چايانين خطرلريندن اماندا قالاچاقلار. بيز بيليريك امامزاده تورپاغينا و اساساً محترم شخصلرين قبرلرينين تربه سينه (تورپاغينا) ائل آراسيندا حرمتله ياناشيرلار، باغا يارپاغى بير بيتگى آدى دير گۆرونور بو بيتگى ده ائل آراسيندا حُرمته ماليك دير.

فولکلور و موزدا تات فولکلورو^۱

ایز لریندن بیر نچه نمونه

علیرضا صراف

آشاغیدا اوخویاجاغینیز نمونهلرده شیفاهی ادبیاتیمیزدا تات دیلی و فولکلورونون، تاثیرینی گؤرمک اولار. بو تاثیرلر احتمالا اوچ یولدان اوز وئریلیر:

۱- اولا بیلر بو نمونهلر قدیم آذربایجان جمعیتی ترکیبینه اولان و سونرالار تورکلشن تاتلارین فولکلورو ایتمیش، سونرا دا اونلارین تورکلشن اولادلارینین یادیندا قالاراق، معناسینی بیلمه‌سه‌لر بئله سینه دن سینه‌یه اسرارانگیز ویردلر کیمی کئچمیشدیر.

۲- اولا بیلر بو نمونهلر تورکلرین قونشولوغوندا یاشایان طالیشلار، گیلکلر، تاتلارین فولکلورو ایتمیش، کی معین بیر زاماندا اونو هر هانسی بیر کولتورل آلیش- وئریشده آلیب، اؤز فولکلورلاریندا یاشادا بیلیمیشلر.

۳- اولا بیلر زامان- زامان تجارت اوچون آذربایجانا گلیمیش تات منشالی تاجیر عائیله‌لری اؤز فولکلورلارینی آذربایجان تورک عائیله‌لرینه‌ده دانیشیب، اونلار دا اؤیرنیب، اؤز فولکلورلارینا قاتمیش، یاشاتمیشلار.

اؤنملی مسئله بودور کی بو نمونهلر اکثرا قالیبلاشمیش بیر ترکیبده اکثرا، دئییم، یا شعر فورموندادیر، مثلا بو ایکی قالیبلاشمیش سؤز تاتجادیر:

هسس منه به‌گیر	عسس منی توت
دور اچ جناب	(جنابینیزدان ایراق اولسون) دور از جناب

^۱- تات سؤزونون عمومی آنلامی بونلاردیر: ۱- تورک اولمایان ایران دیللی، ۲- اکینچی (کۆچری اولمایان)، آنجاق من بورادا آذربایجانین بعضی اوجقار یئرلرینده یاشایان تاتلاری و ایرانین شمال شرقی، جنوب و مرکزی شهرلرینده یاشایان فارس‌لاری نظرده توتموشام.

عینی قارشیلیغلی تاثیرى ده تورک فولکلوروندان فارس فولکلورونا گؤرمک اولار مثلاً بو قالیبلاشمیش سؤزلرده:

دئییم	تورو سنه نه؟
دئییم	ایله دیگ، ایله چغندر
حره زوربا	ایلدروم، بلدروم

بو او دئمکدیر کی همین فولکلور نمونه لرینین یاشاماسی نین اساس سببی اونون برکیمیش فورمو و قالیبیندان آسیلیدیر. قالیبلاشمیش نثر نمونه لریمیزده بئله بیر نمونه لره راست گلمک اولماز.

ایکینجی اؤنملی مسئله ده بو کی همین نمونه لرده آز اولسا دا بعضی تورکجه سؤزلره راست گلینیر، کی بو دا معنائین آنلاشیلما سیندا اؤز تاثیرینی قویور.

کیک - کیک کرملیک

اکبر بی آزادین یازیب همین نومره میزده یایینلادیغی "سحیرلی سؤزلر" یازیسیندا آشاغیداکی شعر وار.

شعر بودور:

کیک، کیک، کرملیک

مادری کیک کرملیک

به حق عیسی مسیح

میش مازان تا صاباح

ترجمه سی:

بیره، بیره کرملیگه

بیره نین ننه سی کرملیگه

عیسی مسیح حاقی اوچون

سحره کیمی سانجما

گؤروندوگو کیمی بو شعریده آنجاق "کرملیک" تورکجه ترکیب دیر، باشقا سؤز جوکله تات و عریجه دیر. جمله قورولوشو دا تات دیلی اساسیندادیر.

بو شعیر عینی حالدا وقتیلہ آذربایجاندا مسیحیت دینی نین یایغین اولدوغونو گؤستریر. بوگون اورمو اطرافیندا مسیحی تورکلرین وار اولدوقلارینی باشقا مقاله ده ایضاح وئرلمیش دیر.^۱

بوگون ارشه محالیندا تات دیلینده دانیشان یا دا مسیحیته اینان بیر نفر بئله یوخدور، دئمک اونلار تامامیله مسلمان تورکلرین آراسیندا ارییب ایتیمیشلر. اونلاردان قالان دیلیمیزده بعضی تات منشالی سؤزلر و فولکلوردا یاشایان بو شعرلر و دئییملردیر.

بو چیچیلی مجوله

قایناق شخص: رحمتلیک بؤیوک آنام ستاره خانیم صرافی (۱۲۸۰ تبریز - ۱۳۶۳ تهران)

اوشاقلیقدا اووجوموزون ایچینده حووضو تداعی ائدن بیر دایره چکیب، اوخوردولار:

لولو لولو حوضه

دؤرد بیر یانی سبزه

بیر قوش گلدی سو ایچماغا

سونرا بارماقلاریمیزی بیر- بیر جیری بارماقدان تا اشاره بارماغینا کیمی توتوب، بو میصراعلاری اوخوردولار:

بو گؤردو

بو ووردو

بو پیشیردی

بو یئدی

باش بارماغین دا باشیندا چالیب بئله اوخوردولار:

بونا دئدیلم:

کوله قالاسان، بؤیومیه سن،

کوله قالاسان بؤیومیه سن

^۱ - <https://www.facebook.com/groups/1415600832051761/search/?query=m%C9%99sihi>

آما بونا بنزر بير اويونو دا بۇيوك آنام ستاره خانيم صرافى بيزيمله اويناردى، سۇزلىرىن آنلاماسايدىق دا بيزه خوش گلردى. بۇيوك آنام بيزيم بئش بارماغىمىزى بير- بير توتوب بونلارى اوخوردو:

	تاتجا اصيل شعر	شعرين تور كچه يه ترجمه سى
جورو بارماق	بو چيچىلى مچوله	بو چيچىلى مچوله
اوزوك بارماغى	بو مادار مچوله	بو مچوله نين آناسى
اورتا بارماق	بو عبا بولنده	بو اوزون عباليدى
اشاره بارماغى	بو سپوس پوسنده	بو... ؟
باش بارماق	بو دوعا كوننده	بو آلاها دوعا ائندى

سونرالار آنلادىم كى بۇيوك آنام بو اوشاق شعرىنى اؤز آنالاريندان اؤيرنمىش و او دا بونلارين معناسىنى بيلمىردى.
بوردا تكجه تورك سۆزو مصراعلارين اولينده گلن "بو" سۆزودور.

قوناخ يىك سال دوساله

نىگار خانيم خياوى مئشكىن شهرده ائشيتىدىكى بير لطيفه نى بئله نقل ائدير:
"قوناخ بير نئچه گون قالدقدان سونرا ائو يىيه سى گۇرور كى قوناخ بو تئزلىكده گنده سى دئىيل، باشلاير ننى ده كى اوشاغىنا لايلاى چالماغا:
لايلاى، لايلاى فيروزه
قوناخ يىك روز، دو روزه
قوناخ دئير:

- يوخ خانيم سن باشارمادين قوى من لايلاى چاليم:
لايلاى لايلاى روخساره
قوناخ يىك سال، دو ساله"^۱

^۱ - خياوى نىگار، قوناقچى ايله بير قوناخ، آذرى شماره ۳ سال اول بهار ۱۳۸۷ ائل دىلى و ادبىياتى نومره ۱۰ - ص. ۱۵۱

ترجمه‌سی:

لايلاي لايلاي فيروزه
قوناخ بير گون يا ايكي گون اولار
لايلاي لايلاي روخساره
قوناخ بير ايل يا ايكي ايل اولار

بورادا تکه "قوناخ" سۆزو تورکجه و قالان کلمه‌لر تاتجادير.

الحمدی تيسينا

قايناق شخص: انام قمرخانيم نقشينه (تبريز- ۱۳۰۶).

لطيفه: دئير بير ائوده اوچ قيز وار ايميش، اوچونون ده ديلي پلتک ايميش، بونلارا ائلچي گلير، اناسي قيزلارا دئير كي سيزي ائلچي يانينا چاغيراجاغيق، اما گۆزله يين اصلا آغيزي آچيب، دانيشمياسيز.
ئلچيلر گلير، قوناخ اوتاغيندا دوزولوب اوتوروب، قيزلار دا آشاغي باشدا دينمز- سۆله‌مز اوتوروب باخيرلار.

بيردن كيچيك قيزين حوصله‌سي قاجير، آغزين آچير بير سۆز دئسين، دئير:

تيس تيس تيسينا ؟	تيس تيس تيس تيسينا
------------------	--------------------

اور تانجي قيز در حال دئير:

ننهم دئمهميشدي دانيشما؟	ننهم نگوف حف نه تيسينا؟
-------------------------	-------------------------

بالا قيز دا سئوينجک دئير:

الحمدی تيسينا کی من هئش حف نه تيسينا	الحمداله کی من هئچ دانيشماديم
--------------------------------------	-------------------------------

نتيجه‌ده ائلچيلر هر اوچ قيزين دا پلتک اولدوقلاريني آنلايب، چيخيپ گئدير.
بورادا تيسينا tis tiseyna, tis.tis سۆزلري معنا‌سيز و آنجاق پلتکلري يانسيلاماقدان اوچون دئييلن سس ترکيبيدير، قالان کلمه‌لر تاتجا يا دا تات ديلينه کنچميش عرب کؤکنلي کلمه‌لردير.

منی بیچارا کردی

بعضی ناغیلارین نظم حیصه‌لرینده ده تاتجا عباره‌لره راست گلمک اولار مثلاً: ائل بیلیمی نین همین بو نومره‌سینده موسی بی موسوی نین زنجان هجری بؤلگه‌سیندن اولان خالاسیندان ائشیدیب یازیا آلدیغی "چیرکین- گۆیچک بولاقلارین ناغیلی" - ندا آشاغیداکی مصراع‌لار وار:

ختیر نبینی سیتاره،	سیتاره خئییر گۆرمه‌یه‌سن،
زیوره آواره کردی،	زیوری آواره ائتدین،
منی بیچاره کردی،	منی چاره‌سیز قویدون،
زیوره آواره کردی.	زیوری آواره ائتدین.

بورادا "منی" تورکجه، قالان کلمه‌لر ایسه عموماً تاتجا یا تاتجایا گیرمیش عرب و تورک کؤکنلی کلمه‌لردیر، جمله قورولوشو ایسه تاتجادیر.

سونوج: یوخاریداکی میثاللاردا بیر نئچه شعر یا قایبلاشمیش سؤز ترکیبینده تات دیلی و فولکلوروندان آلیب یاشاتدیغیمیز نمونه‌لرین وار اولدوغونو گۆسترдіک، عینیله یونا بنزر مثاللاری فولکلوروموزدا عربجه قایبلاشمیش سؤز ترکیب‌لریندن گتیرمک اولار. بونلار تورک، عرب، فارس و... خلقلرینین کئچن عصیرلرده چوخ یاخین مناسبت‌لرینین وار اولدوغونو گۆستریر.

کتاب تانیتمی

داستان سلیم جواهر فروش تور کجه ال یازما نسخه

یئنیدن دوزنلین: علی برازنده
نشر ایللی و ناشر: ۱۳۹۵، یاشار قلم تبریز

آذربایجان خالقینین زنگین معنوی ثروتین بویوک بولومو اولان فولکلور ادبیاتی گونوموزه هم سؤزلو، هم ده یازیلی شکیلده گلیب چاتمیشدیر. «سلیم جواهری» و یا «سلیم جواهر فروش» تانیتمیش قدیمی فولکلور داستانلاردان بیریدیر، عجایب المخلوقات داستانلاریندا طبقه‌بندی اولوب، دینی و اسطوره قاریشیق بیر تئم داشیماقدادیر. داستانین یارانما تاریخی تیمور و یا صفویه دونمینه نسبت وئریلیر. بو داستانان بو گونه کیمی اون لار واریانت ایستر فارسجا؛ ایستر عربجه ایستر سه ده تور کجه تاسفله تور کجه‌میزده بو گونه قدر یالیز بیر الیازما نسخه تاپیلیمیشدیر تانیتمیش؛ یا تانیماقدادیر. تانیتمیش مین بیر گئجه ناغیلین کولگه‌سی بو داستاندا گورونمکده دیر. دوغروسو ۱۰۹۱ ایل بوندان اول- هجری ۵۴۲۱ ینجی ایل حاج زین العابدین قاضی جهانی‌نین قلمی ایله ۹۷ صحیفه‌دن یازیلان بو الیازما اوزلویونده چوخ دیر داشییان بیر نسخه‌دیر.

محبت داستانلاری (آذربایجان افسانلری)

حاضر لایان: عبدالکریم منظوری خامنه

نشر ایلی و ناشر: ۱۳۶۹، یاران تبریز

داستانلار و ناغیللار بیزیم اولو بابالاریمیز، چوخ قدیم زامانلاردا هله یازی اولمایان واخت لاردا یارانیبیدیر. بو داستانلار و ناغیللار، خالقیمیزین فیکری، آرزولارینی، اجتماعی و ساده معیشتی، حماسه، سئوگی و محبتینی بیلدیریر. "محبت داستانلاری" کیتابی، یئددی ناغیلا شامل اولور کی بؤیوک ادیب و فولکلور شوناسیمیز، رحمتلیک عبدالکریم منظوری خامنه جنابلارینین چالیشماسی ایله نئچه ایل بوندان قاباق توپلانیب و او چتین شرایطده یاران نشریاتینین توسطی ایله ۱۳۶۴ ایله نشر ائدیلیبیدیر. ناغیللار مختلف موضوع لاردا یازیلیبیدیر او جمله دن: معیشت، سئوگی، حماسی و نصیحت. بو دیرلی کیتابین اوخوماقینی بوتون فولکلور سئونلره توصیه ائدیریک و اورک سؤزو بو کی، بو گؤزل ناغیللاری بالالاریمیزا اوخوماق ایلا، بو دیرلی ائل میراثین اوشاقلاریمیزا چاتدیرمالیق.

فولکلور ساحه سینده یئنی کتابلاری تانیتماق ایسته یین دوستلار،
لطفا ایکی نسخه کتابدان، ائل بیلمی دفترینه گوندرسینلر.

اٹل سلسلے

۸۶

موسسه غیرانتفاعی آذربایجان اٹل بیلیمی
اسفند (بایرام) آبی ۱۳۹۵

باش يازى

سوسن نوادەرضى

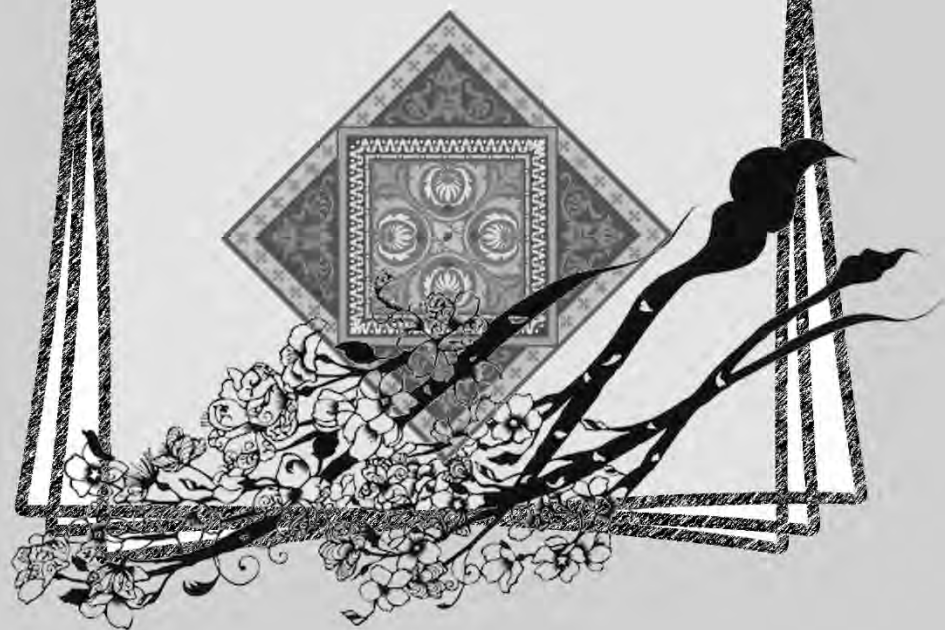
باھار بايرامى، نوروز، خالقىمىزىن ان قديم، ان اۋنملى، ان چوخ منىمسەنن و دىرلندىرىلن مىلى بايرام دىر. نوروز، دىرچەلىش، يىنىدىن جانلانما، چتىنلىكلرى سوووب آيدىنلىقلارا قاووشما، ساختالارلا ساواشىب گونشلى گونلرە چاتماق بايرامى دىر.

الحق كى، ائلىمىز بو بايرامى يوز ايللر، مىن ايللرچە جانلى و ھىجانلى ياشاتماقدا نە قدر حاقللى، نە قدر عاغللى دىرلار. طبعىتىن يىنىدىن جوجرىب، جانلانىپ، چىچكلەنىپ بارا بېرەيە اوتورماسى، حياتىن گرچك فلسفەسىنىن ترنمو اولان نوروز، كولتور و ائلبىلىمىمىزدە ائلە درىن، ائلە سىلىنمىز، ائلە اۋتكم كۆكلرى وار كى، سانىرام دونيا دوردوقچا نوروز دوراجاق...

ائلبىلىمى تاخىمى آدىنا و اۋز آدىما باھارىن گلىشىنىن موشتولوقچوسو اولان بو شن بايرامى بوتون ائلە، ائلبىلىمچىلرە، بىزدن اولان و بىزدن اولمايانلار، بوتون انسانلار و انسالىغا تبرىك ائدىر، "گلن گونلرىنىز خىرلى اوغورلو اولسون!" دئىيرم.

اورەيىنىزدن سئوينچ، وجودونوزدان ساغلاملىق، اوجاغىنزدان سعادت، دوداغىنيزدا گولوش.... و البتە جىبلرىنىزدن پول اكسىك اولماسىن! آمىن يا رب العالمىن!

ناغیلار

چيركىن-كويچك بولاقلارین ناغیلی

موسى موسى

قايناق شخص: معصومه داداشى، زنگان، هجرى (هجروء)، چاييرلى كنديندن. ياشى: تقريبا ۶۵.

- بیر دنه قیزین نه نه لیگی واریمیش، بیر تومچ یون وئرر بیر دنه اینئک (اینک) وئرر، دئیر:
- آپار بو اینئگی یای، بو یونو ده ائیرر گینن آخشام اولاندا گئت گه گینن اینئگین سوتون ساغاق.
- بو بیر گون گندر اینئگی قئیتره گتیره، بونون یونو یئل آپارار. یونو یئل آپارار، آپاریب سالار قرینین پاجاسینا. قرینین پاجاسینا یونو سالدی، یون دوشدو، قری دئیر:
- گل گینن باشیما باخ گینان... من سنین یونون وئیرم.
- گندر قرینین باشیما باخاندا، قری دئیر:
- منیم باشیم یاخشیدی، یا نه نه لیگین باشی یاخشیدی؟
- قیز دئیر:
- خئیرر سنین باشین یاخشیدی
- قری دئیر:
- منیم ائویم یاخشیدی، یا نه نه لیگین ائوی یاخشیدی؟
- قیز دئیر:
- خئیرر سنین ائوین یاخشیدی
- گئت بولاغین ایکیسینی سای، اوچونجونده ال-اؤزون یو، گئت گینن ائویزه!

بو گندەر ايکيني سايار، اوچو گنچنده ال - اوزونو يويار، بو قيز بئله اولار آي ايشيغي کيمين.
گندر اوييه (اٲوه) ننه ليک گؤرر بو بئله گؤيچک لشيپ، دئير:
- نمه اولوب سنه؟ نئيه بوجور گؤيچکلشميش؟

قيز دئير:

- واللاه قضيه بوجورودو.

بو قيزي سالار تنديره... قويار تنديرين آغزينا، اؤز قيزينا... يون وئرر دئير، آپار سن ده
اينکلري ياي قوي سن ده اوجور گؤيچکلش گينن. پاديشاهين اوغلو بو نهنه سيز قيزا
عاشيغميش. بو دا گندر آپارار يونو بيله- بيله سالار قرينين پاجاسينا.
دئير:

- قيزيم گه (گل) باشيما باخ گينان!

گلر باشينا باخ، دئير:

- منيم باشيم ياخشيدى، يا سنين نهن باشى ياخشيدى؟

قيز دئير:

- منيم نهنه مين باشى ياخشيدى.

- منيم ائويم ياخشيدى، يا سنين نهن ائوى ياخشيدى؟

- خئير بيزيم ائويميز ياخشيدى

قري دئير:

- گئت گينن بولاغين بيريني ساي، ايکي سينده ال - اؤزون يوگينان، گئت ائويزه
بو گندر بولاغين بيريني قويار، ايکي سينده ال - اوزونو يوياندا، اوزوندن بير دنه ائششک
تزگي چيخار.

ننه دوشر گلر:

- وئى آلاه بوينان قويدو سیتاره بئس (بس) نئيه ائله اولاجاق؟ "گؤيچک قيزين آدى
سیتارا ايميش". بئس او نييه ائله اولدو، بو نييه بئله اولدو؟

بو يول سیتارهنى سالدی تنديره.

پاديشاهين اوغلو گلر بو قيزا ائلچى، بو قيز اوزونو توتار قئييم- قئييم، بونو وئرر پاديشاهين
اوغلو گؤتورر گندر. پاديشاهين اوغلو گندر، اوزون آچاندا گؤرر خئير بو گؤردوگي قيز دؤيور
(دئيل)... آننان (آندان) بو پاديشاهين اوغلو دئيرميش:

- آچ اوزون، گؤروم اوزونده نمه وار؟

دئيرميش:

- نهنه قوروت وئريب يئييم.

آخیردا اوزون آچار، پادشاهین اوغلو چیخار قاچار. بو یول بو قیزی گتیریب، تحویل وئرلر،
آرواد دئیر:

"خئیر نبینی ستاره،

زیوره آواره کردی،

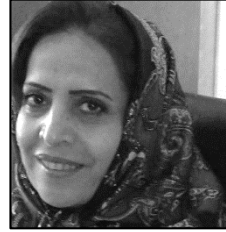
منی بیچاره کردی،

زیوره آواره کردی".

"او قیزین آدی زیور ایمیش". پادشاهین اوغلو اونو گتیریر وئره، گندر ویرار (وورار)
تندیرین آغزی آچیلیر، ستاره‌نی چیخاردار، اونان (اونلا) یئددی گون، یئددی گنجه توی
ائر، اونو گوؤتورر گندر.

ایضاحات:

بو ناغیلی فولکلور اولدوغونا ائشیتدیگیم کیمی یازیب معیار دیلدن واز کئچدیم آما او یئرلر
کی سانیردیم دئییمیز یولداشلارا غریب‌دیر، دیرناق آراسیندا استاندارد تورکجه‌سین گتیردیم.
هم ده بو ناغیلدا تکجه بیر یئرده فارسجا سؤزجوکلر گلیر. فارس دانیشانلار بوردا پیس و
خودخواه گوږونور. تورک اوستانلاریندا زنگان تکجه یئر‌دیر اهالیسی‌نین هامیسی تورک‌دور.
باشقا تورک اوستانلاردا دا فارس دئییل، تات و کورد بیز ایله قونوشودور.

ظالم قايانا

ذکيه ذوالفقاری

قايناق شخص: رحمتليک آتام اشرف خانيم علی حسيني، (۱۳۰۵- جی ایل ورزقانيں شرفه کندی- ۱۳۸۵ مړند)، سوادسيز ایدی.

ذکر خیر: رحمتليک آتام آنامدان دورد ياش کيچيک ایدی. دایي اوغلو بیبي قیزی دیلار، چوخ دا محبتلی. آتام ۱۳۸۴- ده آلههين رحمته گتدی. اوندان سونرا آتام سولماغا باشلادی، بير ایل کتچمه دی، او دا گتدی دایي اوغلو سونون يانينا... اوغوللاری یوخ ایمیش. او زامانيں رسمينه گوره هامی آتاما نصيحت ائديرمیش- ائولن اوغولون اولسون- دئيرمیش، آما آتام اونلارين جوايیندا- من اونون بير توکون مين اوغلانا وئرم- دئمیش دير. ايندی هانی بئله عشقلر؟ آشاغيدا اوندان ائشيتديگيم بير ناغیلی سيزينله پایلاشيرام.

ذکيه ذوالفقاری

قدیم زمانلار بير قاری اوچ اوغلو، ايکی گلينی یله بير ائوده ياشايردی. بو قايانا چوخ انصافسيز و ظالم ایدی، يازيق گلينلره گون وئريب، ايشيق وئرمیردی. ياغی، دويونو، قايماغی هر بير شئي قویردو صاندينیغا... قيفيلين دا بوينوندان آسليردی. يازيق گلينلر سحردين آخشاما چؤلده، پيه ده، ائوده ايشلييرديلر، آما بير دويون قارين يئميرديلر. يئديکلری ده ياولان

چۆرك اولوردو. هله بو بس اولموردو قاينانا بونلارى اوغلانلارينا چوغوللوردو! كيشى لر ده
آنالارينا اينانيب و اونلارى دۇيور، سۇيوردولر. ائوى جهنمه چئويميش بونلارا ظاليم قاينانا...
بىر گون بختسىز گلينلرى، حامامدا بىر دوستلارى گۇرور سوروشور:

- آى بالا بو نه حالدى، نيهه بو گونه قالميسىز؟

بونلار باشلارينا گلنلرى آچىب بو قىزا تعريف ائديرلر...

دئيرلر دونيادا ان خوشبخت قادىن حضرت حوا اولوب، چونكى قايناناسى اولمايىپ!
قىز دئير:

- ائوده سوباي قاينىز وار؟

گلينلر دئير:

- بلى وار...

قىز دئير:

- سىز بىر يول تايىب، منى آلىن قاينىزا.

گلينلر گليب ائوده بو قىزىن گۆزلىگىندن تعريف ائديپ، قاينلارىن هوسلنديرلر... او دا
آنانى زورا قويوب، خلاصه گئديپ، بو قىزى آليب گتيريرلر...

بو كيچيك گلين چوخ هوشلو- باشلى و زيرنگ بىر قىز ايدى قاين خاتىنلارا سۇز وئير
كى سىزىن ده انتقامىزى بو آرواددان آلاجاغام.

ايلك گوندن قاينانايا ياخينلاشير، محبتله دئير:

- آى خانيم نه چكميسن بو گلينلرين اليندن، من عۇمروم بويو سنىن قوللوغوندا
اولاجاغام... سن گئد گز دولان. بىز هر ايشى گۇرريق. سن بو بئل آغرىسى، قيچ آغرىسى يله
نيهه پيدا دولانيرسان آخى! سنى گونده من داليمآ آليب آپاريپ دولانديررام.

بالا گلين صاباحدان بو قاينانانى دالينا آليب قوهوملارنىن بيرينه آپارندا صانديغىن كليدين
بوينوندان آچىب، قاينانانى يئتيريب قايديردى، قاين خاتىلار يلا صانديغى آچىب، هر نه وار
گۇتوروب پيشيريب يئييب، ايچيرديلر. آخشام قاينانى قايتارندا كليدى ياواش اونون بوينونا
ساليردى... هر گون بو ايشى تكرر گۇروردو... گلينلرين اوزونه ياواش- ياواش سو گليردى و
توراليرديلار. بىر نئچه گون كئچدى. بالا جا گلين قاينانين اورگين اله آلميشدى، قاينانا دا
گلينه گؤنوب، اؤز عالمينده كئف ائليردى، دئيردى:

- آلايه سنى منى يئتيردى، يوخسا بو گلينلر منى اؤلدوره جك ايدى...

بىرگون بالا جا گلين بۇيوك گينه دئير:

- من قاينانانى داليمآ آليب ائودن چىخاندا گل منه دئنه- آى قىز تئز اول گل ددهن

اؤلوب- دئير.

سحر تاپیشیردیغی کیمی بۇیوک گلین گلیب اونا دئییر:

- آی قیز نه دورموسان کی یازیق ددهن اۇلدى... گلین قیشقیریر... ایوای دده دئییه-
دئییه اۇزون چیرپیر او دیوارا بو دیوارا... قاینانا نه قدر یالواریر- منی قوی یئر- دئییر، او دئییر:
- دینمه خانیم اییی، ددهم اۇلوب.. بو آروادی قیشقیرا- قیشقیرا چیرپیر قاپییا دیوارا،
هر یان گلدی وورور... آخیرده دا قاینانا شیل- کوت اولور.. دالیندان قویور یئر دئییر:
- ایوای آنا باغیشلا سن نییه بئله اولدون؟ ایندی سنین بوغازیوا حوررا پیشیریب،
تؤکرم دوزلرسن یارالارین ساغالار..

گئدیر یاغی داغلادیر قاینایا- قاینایا تۆکور قاینانانین بوغازینا.. آروادین باغیرساقلارینا جان
یانیر.. اوغلانلاری گلیر سوروشور:

- آنامیزا نوولوب، نییه بو حالا گلیب؟

گلینلر سس- سسه وئریب، دئییر:

- بیردن بیره بو حالا دوشوب...

ظالیم قاینانا ها ائلیر باشینا گلنی دئسین دئینمیر... نچه گون یورقان دؤشکده قالاندان
سونرا اۇلور... اوغلانلار دا هئچ بیلیمیر ائوده اولوب کئچنلری...

گلینلر آغ گونه چیخیب، راحت هرهسی اؤز عایله لرله یئدیله، ایچدیله، شاد یاشادیلار،
سبز ده یئییب، ایچیب، مطلبیزه چاتاسیز.

نمین دن بیر ناغیل

فرزین اصغری آریاتپه‌لی

گیریش:

مصطفی رزاقی

کیم ایسته‌مز اوشاقلیقدا آناسیندان ائشیتدیگی ناغیل لاری بیر ده تزه‌دن ائشیده؟ طبیعی کی هامی ایستر. البته انا دیلینی سؤنلر داها چوخ ایسترلر. ائله بونا گۆره بیزیم یولداشیمیز آناسیندان خواهیش ائله‌ییب اوشاقلیقیندا اونا سؤیله‌دیگی ناغیل لاردان ایکیسینی یئنی‌دن اونون اوچون دانیشا. بو ناغیل لاری آشاعیدا اوخویا بیلرسینیز. بو ناغیللار چوخلاریمیزا تکراری اولسا دا یئنه شیرین لیگی یئرینده‌دیر.

ناغیلی آناسیندان دینله‌ییب یازیا آلان تهراندا یوکسک لیسانس اؤیرنجیسی «فرزین اصغری» دیر. اونون آناسی اؤزو ده قدیم دیپلم آلیب. آناسی «رقیه خانیم قربانی ننه‌کران» ۱۳۴۷ شمسی ایلینده آنادان اولوب. فرزین بی بو ناغیل لاری ۱۳۹۱ شمسی ایلینده «نمین» ه گئتدیگی فرصته یازیا آلیب. فرزین - یین آناسی نین کندینین آدی رسمی سندلرده «ننه‌کران» یازیلسا دا خالق اونو «نونه‌کران» (nünəkəran) تلفوز ائدیرلر.

ناغیل توپلاما یول - یؤنمدی: فرزین آناسی ایله بیر یئرده اوتوروب، اؤز لپ‌تاپینی دا حاضر لاییب، آناسی دئییه - دئییه او دا درحال تایپ ائله‌ییب.

ناغیلدا ایشلنن بعضی سؤزلره ایضاح لازیم‌دیر.

دیر (dir) باغلانماغا یاخین آما کیپ‌لشمه‌ین قاپی‌نین، قاپی ایله چرچویه‌سینین اورتاسیندا قالان آچیق‌لیق. میثال‌لار: «قاپینی دیرقویوبدو»، «قاپی دیردیر» (یاریم آچیق‌دیر)، «قاپی‌نین دیریندان باخیر».

پیتیل (pitil) ایچی پوکالمیش اودون پارچاسی. ایچی پوک آعاج تیکه‌سی.

◆ كئچل

قايناق شخص: رقيه خانيم قربانى ننه كران، نمين! ين نونه كران كندى

بىرى يوخ ايميش. بىرى وار ايميش. بىر كئچل وار ايميش. بىر آغاجى وار ايميش. ايلده
اوچ آلما گتيررميش. بىر گون دوروب گۇرور، آلماين بىرى يوخدو. بىر باشينا وورور، بىر گۇ...
ونه وورور. دئير:

- سحر دن گوده جگم. گۇروم منيم آلمامى كيم ييغير؟
گودور، گودور، گودور، يوخوسو آپاير. تولكو گليب آلماين بىرين ده آپاير. يئنه صاباح
دورور، گۇرور. بىر باشينا، بىر گۇ... ونه، دئير:
- داي، بو گئجه دن ياتمايا جغام.

ياتمير. گۇرور؛ هه! تولكو گلدى سو آرخيندان گيردى. آغاجا چيخان يئرده توتور تولكونو:
- كۇپئين مالى (كۇپگين مالى)، سنى اۇلدوره جگم- دئير.
تولكويه بىر دنه، ايكي دنه وورور. تولكو دئير:
- منى وورما! سنه شاهين قيزين آلام.
دئير:

- آخى، نئجه آلاسان؟

دئير:

- سنين ايشين اولماسين!
تولكو گنديب، اوتورور شاهين قايسيندا، يولچو داشى نين اوستونده. شاها خبر گندير:
- شاه! باشين ساغ اولسون! تولكو گليب اوتوروب يولچو داشى نين اوستونده.
دئير:

- پول وئرين، گئتسين!

گتيمير، دئير:

- من يولچولوغا گلمه ميشم؛ ائلچيليگه گلميشم!

گنديب، دئيرلر:

- شاه! باشين ساغ اولسون! دئير: من يولچولوغا گلمه ميشم، ائلچيليگه گلميشم.

شاه دئير:

- نئينكا! دئيين گلسين!

شاه سوروشور:

- تولكو! نيچون گليبسن؟

دئير:

- ائچىلىگە.

دئير:

- كيمە؟

دئير:

- كئچلە. نە ايسىتىرسن دى، گىتىرىم.

دئير:

- يىددى دوهىن يوكو قىزىل.

دئير:

- ياخشى.

گندىب، كئچلە دئير. كئچل دئير:

- منىم نە يىم باردى؟ سنى اۆلدورەجگم!

دئير:

- يوخ! اۆلدورمە! جورلارام.

دئير:

- آخى، نئجە؟

دئير:

- سىن ايشىن اولماسىن!

تولكو گندىرمىش. گۆرور، ديولر اۆزلىرىن گونە وئىرلر. ديولر دئيرلر:

- نە ائله يىرسن؟

دئير:

- آختارما! سىزى گىزىردىم. دالىزجا گلمىشم، بىر خبر وئرم. شاهىن دوهلرى قوتور

توتوب. سىزى گىزىر. سىزىن ائىز اونا درماندى.

دئيرلر:

- نە ائلىك؟

دئير:

- گىرىن ساماندا گىزلىن!

گندندە دە (تولكو) بىر قىران پول تاپىر. اونا نۆووت (= نفت) 'ن كىرپىت آلىر. اونلار سامانا

گىرچك اونلارى اوتلايىر. سونرا گىرىر ديولرىن ائوينە، نە قدر پوللارى، قىزىل لارى وارىمىش،

آپارىر كئچلە. يىددى دوهىن دە يوكون شاها آپارىر.

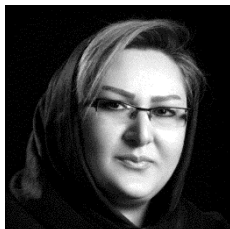
شاہ گژور کی، اُہ، ددہ'نن! بو بیر مملکتین شاہی دی، ہنچ بیر دودہنین یو کو قیزیلی یوخذو. گژورور، قیزی وئیر. قیرخ گون- قیرخ گنچہ توی ائلیر.
سونرا قیز گئدی، ایکی گوندن سونرا کئچل'نن ساواشیر، کئچینمیر. آجیق ائلییب گلیر، ددہسی نین ائوینہ. سونرا کئچل تولکونو یوللاییر. تولکو گلیر آپاریر. گینہ بیر- ایکی گوندن سونرا ساواشیرلار. کئچل گینہ گئدیر، یالواریر تولکویہ. گینہ تولکو گئدیپ گتیریر. بیر گون اوتورموش موشلار. تولکو دئییر:

- من بو قدر سیزہ پول- قیزیل وئردیم. زیندگانلیغیویزی دییشدیم. من اؤلندہ بیر قیزیل بو اَلیمہ، بیر قیزیل دا او بیر اَلیمہ قویوب باسدیراسیز!
بیر گون تولکو یالاندان اؤزون وورور اؤلموشچولوگہ. آرواد گئدیپ کئچلہ دئییر کی:
- او سووخا^۱ اؤلوب. گئت اونو گژور آپار آت کوللوگہ.

کئچل دہ گئدیپ اونو بیر کورگین اوستونہ قویور آپاریر، آتیر کوللوگہ. بیر آزدان سونرا تولکو دورور چیرپینیر گلیر.
بیر- ایکی گوندن سورا گینہ دہ بولار ساواشیرلار. آرواد آجیق ائلییب، گئدیر ددہسی ائوینہ. کئچل نہ قدر گلیر تولکویہ یالواریر. تولکو دئییر:
- گتیرمہ یہ جگم. او بئلہ قیزیلدان بیر دنہ منیم اَلیمہ قویمادین.

کئچل قوول (=سؤز) وئیر کی بو دفعہ اؤلوب- ائلہسہ اَلینہ قیزیل قویالار. سونرا تولکو گئدیپ گتیریر. بیر گون تولکو دوغرو- دوغرو اؤلور. بیر قیزیل بو اَلینہ، بیر قیزیل دا او اَلینہ قویوب، اووجلارین باغلا بیرلار. سونرا باسدیرارلار. کئچل'نن شاہین قیزی، دای، یاشاییرلر.

^۱- سووخا: دگرسیز میراث

تنبی احمد

(تبریز آغزی ایله)

یازان: رویا را

بیری واریدی بیری یوخیدی، آلاهدان سونرا هئچکس یوخیدی. بیر پادشاه واریدی، بو پادشاهین اوچ قیزی واریدی. بیر گون پادشاه قیزلارین چاغیرار یانینا خوش بش اون بنشدن سونرا قیزلاریندان سوروشار:

- دئین گوروم بیر ائی، زینگانلیغی آرواد انو ائر یا کیشی؟
بو یوک قیز دئیر:

- آتا جان کیشی اولان یئرده آرواد نه کاره دی؟ البته کیشی.
شاه دئیر برکاننا قیزیم، و قیزینا بیر خلعت وئرن.

اور تانجیل قیزدان سوروشار، او دا دئیر:

- آتا جان البتہ کیشی، آرواددا او باشاراجیق نہ قئیریر؟

شاه اونادا بیر خلعت وئریب اوزون توتار بالاجا قیزا، قیز نه آلا نه سالار دئیر:

- یوخ آتا جان! منجه بیر ائوی آرواد ائو ائولر، آرواد کیردارسیز اولسا کیشی نه قدر ده زحمت چکسه کار وئرمز.

کیچیک قیزین جوابی شاہا خوش گلمز، دئیر:

- کو...یین قیزی سنه بیر درس وئریم درس اولسون!

وزير وكيلي چاغىزار، وزير شاھين اۋز قارداشى، وكيل ده اۋز قىيىنى ايمىشلىر. حال قىيىنى اولنلا دىيىپ، تدبىر ائلمەكلەرنى ايسىتر. بىر آز فيكىرلىشىدىن سونرا قىزى ادب اولماغى اوچون بىر تىبل اوغلانلا ائولندىرماغا قارار وئرلر.

صباح سحر شاه دستور وئرر شهرده نمنه تبیل، بیئر اوغلان وار ییغیب گتیررلر، سونرا دا هامیسین ایتلرلر بیر دالانا، دالانین دورد دؤره سینده سامان قالایب اودلایارلا، توستوسونو

دولورالار دالانین ایچینه. بو حئینده قوللوچولار باجالاردان تنبللری گودرلر. تنبللر توستو چوخالاندان سونرا یاواش - یاواش باشلالار بوغولماغا، قیشقیریپ امان ایسترلر. بو آرادا اووغلانلارین بیرى تنبل لیکن یانیندا کی کیشیه دئیر: ایندی کی قیشقیرسان دئنه یولداسیم دا بوغولور!

قوللوچولار بونو گۆرمک همان دئیرلر آختاردیغیمیزی تاپدیق! اوغلانی توتوب آپارلار شاهین حضورنا، حال قضیهنی تعریفلر.

شاه اوغلاننان سوروشار: اوغلو آدون نه دی؟

اوغلان دیر: احمد.

- نه ایش گۆره سن احمد؟

- قبله عالم ساغ اولسون، بیر ایش گورمه رم، حیطیمیزده بیر تندیریم وار، ائله یاتارام اونون ایچینده.

- بس نه یئیپ ایچرسن؟

- قوربان آنام نه وئرسه یئیپ، الله شوکر ائله رم.

شاه دیر: آختاردیغیمیز آدام ائله بو دی، یوللار عاقد دالجا، کیچیک قیزی چاغیرار، سونرا دا قیزی ایله احمدین کبین کسدر، ال - اله وئریپ جهازسیز، خدمسیز، حشمسیز، یولا سالار. قیزینا دئیر: «گئت گۆروم نجه ائو ییغاقسان».

احمد قیزی گۆتورر، دوشلر یولا، گندیپ - گندیپ یئتیشلر احمد گیلین ائوینه، قیز باخار گۆرر بیر بالاجا پالچیق سوواخدان ائودی، آتاسینین قصری هارا بورا هارا؟ قاپینی دؤیرلر، احمدین آناسی گلیپ قاپینی آچار، گۆرر آی پارچاسی کیمی بیر قیز، اعیان - اشرافی بیر پالتار اینینده احمدین قاپیدا، بویورون - بویورون دئییب، گنچیردر ایچرییه، یاواشجا احمددن سوروشار:

- آی اوغل بو خانیم کیمدی؟ پادشاهین قرووللاری سنی هارا آپاردیلار؟

احمد دیر:

- آنا من چوخ یورقونام! بو قیزدان سوروش باخ!

سونرا آتیلار گندر تندی رین ایچینه، تندیرین ده آغزینی چکیپ یاتار.

قیز باشلارینین قضا و قدرین قئین آناسینا نقل ائلر، آنا - قیز دردلیشیب سونرا دا باشلارین قویوب یاتارلار.

صباح دا، بیرى گونده، او بیرى گونده، قیز گۆرر احمد او تندیردن هئج ائشیکه چیخمیر. ائله آناسی هر نه یاغلیدان - یواندان پیشیریر بیر پای دا قویور تندیرین پیه سینه، احمد ده گۆتوروب یئیپ - ایچیب قابینی اوتورور ائشیکه، اؤز - اؤزونه دئیر بوجورلوغونان اولماز گرک بیر فیکر ائلیم.

قىز بويون قولاغىنداكى لارى بىر- بىر سويوب قىن ئاناسىنا وئىر، ساتىب گونلرىن كئچىردىلەر، ھەر وقت دە احمدە دئىير: «آي احمد! دور گىت بىر ايش دالىسىجا»، احمد تىندىرىن دوواقىن چكىب اۋزون وىرار يوخويا.

بىر گون قىز گۆرر اوچ بئش شاھى دان سونرا ھىچ بىر شئى لى قالمايىب، پولو وئىر قىن ئاناسىنا دئىير: «گىت بىر ايكى كيلو قىرمىزى آلمان آل».

سونرا دا احمد يىمك ايسىتىندە آلمالارىن بىرىن وئىر، دئىير: «دا بوندان سونرا يىمك اوچون ھىچ بىر شئىمىز يوخدى».

آلمالارىن قالانىدا دانا- دانا بىر ايكى متىر فاصله ايله دوزر تىندىرىن آغزىنان حىطين او باشىناجان، سونونجوسونو دا قوبار كوچە قاپىسىنىن ئاشىگىنە. احمد آلمانى يىيىب دويماز، باشىن تىندىردىن چىخاردار ئاشىگە بىر دانادا ايسىتىيە، دوزولن آلمالارى گۆرر، تىندىردىن چىخىب بىر- بىر آلمالارى گۆتورر يىغار اتگىنە آپارا تىندىردە يىئە، ھىمىنكى قاپىنىن ئاشىگىندە اولان آلمانى گۆتورندە، قىز قاپىنى سالار ايشىگىلە، تىبل احمد قالار كوچەدە، نە قدر يالوارار آچ گلىم اىچرىيە قىز آچمايىب دئىير:

- سىن بو ئۆين كىشىسى سىن، گىت دولان اۋزوۋە ايش تاپ، آخىشام گلىندە دە الى بوش گلمە! تىبل احمد نە قدر قاپىا تىپىك، يوموروق دوشەر، قىز قاپىنى آچماز، لايد قالار دوشەر يولا، دىير قوى گىدەم گۆرۈم باشىما نە داش سالاجام؟ بىر آز يول گىدەر يورولار، بىر آغاجىن آلتىندا اوزانار ياتار، بىر اوندە گۆزون آچار گورر آخىشام اولوب، دئىر نە ئىلىم نە ئىلمىم؟ الى بوش گىتسىم آرواد مىن ئوۋە قويماز، اتگىن دولدورار داشىنان قىيىدەر ئوۋە، قاپىنى دوير، قىز دئىر كىمسىن؟ دئىر:

- آچ مىن احمد.

- الى بوش گلمىسىن؟

- يوخ، الى دولو.

قىز قاپىنى آچار گۆرر احمد كۆيىگىنىن اتگىندە بئش اون دانا داش گىتىر، بىر فىكىرلىشىپ دئىير:

- آي ساغ اولسون مىنىم عاقىللى ارىم، دووارلاردا ياۋاش- ياۋاش باخماق ايسىتىر، يوخسا يىخىلار، ھاردان عاقلىوا يىتىشىدى داش گىتەرەسن دووارلارمىزى دوزلدك؟ بويور بويور، حتما چوخدا يورولوبسان.

قىزىن بو سۆزلىرى تىبل احمدە چوخ خوش گلر، اۋز- اۋزى دئىير: بو قىزى سئويندىرىمك نە راحت ايشدى!

ساباح سحر قىز گىنە احمدى اويالدار، بو سفر احمد اۋزو دوروب سازلانىپ ئاۋدىن چىخار. گىندەر، گىندەر، يورولاندا گىنە بىر آغاجىن آلتىندا تىرلىنىپ ياتار، آخىشام دا، اتگىن دولدورار

چور- چوپ، آغاچ ماغاچينان، قئيدير ائوه. قيز چور- چوپو احمدين اتگيندن بوشالديب، ييغار دووار ديبينه دئيير:

- آي ياشا منيم فيكىرلى اريم، قيشدا يانديرماغميزا اودون ييغييسان ساغول.

بئله ليكله احمد هر گون سحر گنديب آخشام ائوه قئيدير، گلنده ده، الينده بير درده ديمين، شئي گتيرر، اما شاهين قيزى هئچ تنبل احمدين شققين سينديرماز، بركانناه- بركانناه (بارك الله) دئييب، آليب بير طرفه قوبار.

بير گون تنبل احمد الينده بير ايلان قابيغى گتيرر، قيز اونودا آليب، آي ياشا بودا بيرگون درده دير دئييب طاقچايا قوبار.

صباحيسى گون، قيز دورار، گؤرر ائوده هئچ بير شئيرلى يوخدور بير تيكه يئمك بيشيره، هر نه يى ده واريدى قاباقچان ساتيب خرجه ميشايميشلر. بير آز فيكىرلشر سونرا دئير الله كريمدى، قوى هله دوروم سيل- سوپور ائليم، باشلار ائوى سوپورماغا، پنجره لرى ده آچار توز- تورپاق چيخسين، بيردن گؤرر بير قارقا پنجره دن گيردى ائوه، ديميگينده بير شئي وار ايدى اونو آتدى، ايلان قابيغين طاقچادان گؤتوروب، اوچوب، گئتدى. قيز باخار گؤرر قارقانين سالدیغى بير جوت قيزيل بيلريكدى. آلاهيان ايشينه حئيران قالار، قئين آناسين چاغيريب، بيلريكلرى وئريب، دئير: «پار بولارى سات خيريم- خیردا آل گتير.»

بش اون گون بئله ليكله كئچر، قيز گؤرر بو جور گئچينمك اولمور، بير گون دئير: «احمد بوگون گئت بازارا هر كس نوكر آختاردى دئنن من نوكر گندرم.»

احمد بير آز نم- نوم ائلر، اما دئير ياخجى، دورار بئى گونول گندر بازارا. گؤرر بير جووقا تاجير ييغيشيلار نوكر آختاريلار، گئچر قاباغا دئيير: «آقا من نوكر گنديرم.»

تاجيرلرين بيرى دئير: اولسون، گل دانيشاق قرارلاشاق گندك، تنبل احمد دئير يوخ بئله اولمازا! من دانيشانمارام گرگ گليب منيم خانيمينان دانيشاسان. تاجيرى ساليب، يانينا آپارار ائولرينه. قيزى چاغيرار، تاجير قيزينان دانيشار، قيز دئير: «اريمين موزدونون ياريسين ايندى وئره جكسن منه، ياريسين دا گنديب مقصده چاتيب، درياني آساندان سونرا، وئرسن اوزونه». تاجير دئيير: قبول. احمدين موزدونون ياريسين ساييب، وئرر قيزا، دوشلر يولا احمدين گندلر، قوشولارلار كروانا.

نئچه گون يول گئنددن سونرا احمد يول قيراغيندا بير پيشيك بالاسى تاپار، پيشيك بالانى گؤتوروب، سالار خورجوننا، اوستاسى دئير اوغلان بونو نئينيسن؟ دئير آپاراجاغام ائويميزه، خانميم دئييب هر يئره گئتدوون الى بوش قئييمته.

بير نئچه گونده گئنددن سونرا، كروان اهلى دئييرلر: «آي بالا! سويوموز قورتولوب بير قوبو تاپاق سو گؤتوراق» بير آز گئنددن سونرا يئتيشلرلر بير قوبويا، دولچا سالارلار قويدان سو چكسينلر، دولچا دولار، اوسته چكنده، يارى يولدا گؤررلر ايپ كسيلدى، دولچا دوشدو

قویونون تکینه، بیر آیری دولچا سالارلار اونون دا ایپی کسیر، آنجاق هر نه سطیل، دولچالاری وار ایدی دوشر قویویا، کروان باشی دئییر بئله اولماز بیر دوشسون قویویا گورسون نه خبردی؟ بو کیمدی بیزیم ایپیمیزی کسیر؟ هئچ کس دووطلب اولماز. بیردن احمد دئییر: «منیم قان پولومو وئرین من دوشوم.»

هامی دئیر: «یاخجی وئرریک گل گئت». احمد دئیر: «یووووخ! بئله دیلده اولماز، بیه من قویودان ساغ چیخما دیم؟ اول پولو وئرین تاپشیریم قاصیدیمه، سونرا دوشوم.»
تاجیرلر قان پولونی ییغیب وئرلر احمده، احمد پوللاری ییغار دستمالا دوگونلر، پیشیگینن پوللارین دستمالین قاصیدینه وئریر، دئیر: «دور بوردا، من ساغ چیخماسام بولاری آپار وئر بیزیم ائوه، چیخسام دا اوندا دئیهرم.»

سونرا دا ایپی بئلینه باغلا ییب، دوشر قویویا. آیاغی سویا یئتیشمک همان، بیر او یان- بو یانا باخار گؤرر بابا نه قویوسو؟ بورا اؤزونه گؤره بیر آیری دونیادی؛ بیر بؤیوک عمارت وار، عمارتینده قاباغیندا بیر قوجا قاری اوتوروب، بوز- بوز باخیر بونا. احمد ال- آیاغین ییغیشدیریب، تئز سلام وئرر.

قاری دئیر:

- علیکم سلام اوغول، آدون نه دی؟
- احمد.

- نه ایستیرسن احمد؟ جانینان دویموسان، گلمیسن منیم ائویمه؟
احمد دئیر:

- یوخ خالا واللای، گئدیریک سفره، سویوموز قور تولدی، لابید قالدوخ، یوخسا سیزه جسارت ائله مز دیک.

قاری دئیر:

- یوخ، سن چوخ ادب- ارکانلی جوان ایمیشسان، سندن اوچ سؤز سوروشا غام، اگر دوز جواب وئرسن بوتون کروانوا سو آپار، اما اگر غلط جواب وئرسن، اوغلانلاریمینان سنی بیه جاغیق!

ال گیر احمدین اورگینه، اما دا گؤرر چاره سی یوخی، دئیر سوروش خالا.

قاری دئو دئیر: «دونیادا هر زادن گوجلونهدی؟»

احمد بیر فیکیرلشیب دئیر: «هر زادن گوجلون قووه لی ایلخی دی.»

قاری دئیر: «نئجه یانی؟»

احمد دئیر: «واللای هر وقت شاهین ایلخیسی بیزیم مثیداندان کئچنده، بیزیم ائوین در

دوواری تیتیر، اوندان دئییرم ایلخی گوجلودی.»

قاری دئیر: «هوووم، بودا بیر سؤزدی. دئنه گوروم، دونیادا هر زادن یئیین گندن نه دیر؟»

احمد دئير: «فېكىر».

قارى دئير: «نئجه؟»

احمد دئير: «ايندى من سىزىن دانىشىرام، بىر آندا فېكىرىم گىتتى شېرىمىز، ئوئىمىز، نەمىن، خانىمىمىن يانىنا، دۇندو گىلدى، نەمە فېكىردىن يىيىن گىندە بىلدى؟!»

قارى دئير: «ھووووم، گۇزىل جواب ايدى، ايندى دىنە گۇروم، دونىادا ھىزاددان گۇزىل نەدى؟»

احمد قالار نە دىسىن، اۋز-اۋزۇنە فېكىرلىش: آخى من ايندى بونا ھەرنە دىسەم، بىە بو آيرى شىيى گۇزىل بىلير، نە ائلىيىم؟ نە دىيىم، گۇزىل آلتى باخار قارى يا، گۇرر بىر قورباغا سويون قىراغىندا آتلىير اويان-بو يانا، قارى نئجە كىفەين باخىر اونا، دئير: «خالا دونىادا گۇنول سئون ھىزاددان گۇيچىك اولار.»

قارى دئير: «آي بىر كانناە اوغىلوم، چوخ گۇزىل جوابلار وئردون، ايندى كروانووا سو آپارا بىلرسن، آل بودا منن خانىمىوا بىر تىخفە» سونرا الين آتار آغاجدان اوچ دانا نار درىب، وئىر احمدە.

احمد قارى دان تىشكر ائىر، دولچانى باغلايىب ايپە دولدورار سويونان، يولداشلارينا علامت وئىر چىكرلر، مال حيوانلارينا سو وئىرلر، اۋزلىرى دە ايچىب، قابىلارن دولدورارلار، احمد قارى دان خودايفىظلىق ائلىيىب چىخاند، قارى دئير: «اوغىلوم سىزدىن مە بىر آز ساقىزىيان زىنىق گىتىرسن، گىنە دە بوردان سو گۇتورە بىلرسىز، ھەمدە سەنە بىر سىد بو نارلاردان وئىررر آپاراسان ئوئىزە.»

احمد دئير: «گۇزوم اوستە.»

احمد قويدان چىخار، نارلارى دا قاصىدىنە وئىرىب، دئير: «قان پولوينان، پىشىگىنن آپار وئىر بىزىم ئوۋە.» قاصىد گىندر احمد گىلىن شىرلىرىنە سارى، احمد گىلىن كروانىدا گىندىرلر يىتتىشلىرلر دريانن قىراغىنا؛ مال التجارەلرىن وىرارلار گىمىيە، مېنىب گىمىيە گىندىرلر يىتتىشلىرلر مقصد شىرە.

ائىلە آياقلارى تورپاقا يىتتىشمەك ھەم، تىبل احمد آسلانار اوستاسىنىن يىخەسىندىن، دئير: «ئىز اول! منىم موزدومون قالانىن وئىر.»

اوستا نە قدر دئير: «اوغول نىە تەلەسىسن؟ قوى گىندەك يىتتىشك اۋز وىلايىتىمىزە وئىرىم دا...»

احمد دئير: «بوخ كى بوخ! نئجە خانىمىما سۇز وئىرىسن بوتايىدا وئىر منىم موزدومو.»

اوستا دئير: «آخى سەن نىيىسەن بو تايىدا پولو؟ آپاراسان كورلارسان پولوۋى!»

احمد دئير: «بوخ كورلامارام، وئىر پولومو قوجا قارى يە سۇز وئىرىشمەك گىندىر ساقىزىيان زىنىق آلام.»

خلاصە اوقدر اوستاسىنىن بىنىن يىر سونوندا اوستا جانا گلر چىخاردار پوللارى آتار احمدىن اوستونە دئير: «گۇتور كو... اوغلو، گۇتور گىت زىنىق آل سورت...وۋە.»

گۆررلر دوز دئییر، دئیرلر: «هر نچچه دئسن حاضیریک»
 احمد دئیر: «بئله اولماز هاموز یازون مهرلیون، هر بیروز مال التجاره لروزون یاریسین
 گئچیردون منیم آدیما، زرنیقی وئریم»
 تاجیرلر گۆررلر چاره یوخذی اؤلوم آییه سی وار، یازارلار مهرلرلر وئرلر احمد. احمد سندی
 آلار قویار قورشاغینا، توربانی دولدورار زرنیقینان وئر آتارلار ناققانیین آغزینا، ناققا چکیلر،
 بئله لیکله احمدین مال التجاره سی هامیدان چوخ اولدوغونا گۆره احمد اولار تجار باشی.
 اما احمدی بوردا قویاق گئدک شاهین قیزینین سوراغینا، بیرده گۆرک او قاصید کی احمد
 یوللامیشدی ائولرینه نه اولدی...

بعلییی... احمدین قاصیدی دوشر یولا گئدر احمد گیلین شهلرینه ساری؛ بیر آز یول
 گئندن سونرا دا هاوا قارالار، لابید قالار گئجه نی یول اوستونده اولان بیر کئنده قالار،
 کئندلی لرین بیرنین ائوینه قوناق اولار، شام وقتی قاصید گۆر سفره سالیندان سونرا ائو
 اهلی سفره باشینا گلنده، هره سی بیر دسته چیری (آغاجین نازیک بوتاقلارینان کسيلمیش
 دسته) قویدولار دیزلرین دیبینه، سوروشدی:
 - آی قارداش بو چیرپیلار نهدن اؤتوردو؟
 ائو اییه سی دئدی:

- آخی ایندی سیچانلار تۆکولر چۆرکلری تالان ائلر، دا بیزه بیر شئی قالماز!
 قاصید بیر باخار گۆرر ائله چۆرکلر دسترخانا سالینماق همان دردن- دوواردان، باجادان
 سیچانلار هجوم گتیردی دسترخانا، ائو اهلی ده باشلادی چیرپیلارینان سیچانلاری ویریپ
 قووماغا، خلاصه هره بیر ایکه توت- قاقا قدا چۆرک یئیب باشلارین قویوب یاتدیلا،
 سحر چاغی ائو صاحب گتیریپ قئینالتی (صبحانه) سفره سین سالاندا قاصید دئدی: «آی
 قارداش چیرپیلاری قویون کنار، سیچانلارین حسابینا من یئتیشه جاغام». ائو اییه سی دئدی:
 «باخ بیر نفر بولارین عهدده سینن گلمز هاا، گۆزووی یوم آچ چۆرکلری داغیدارلار!» قاصید
 دئیر: «سن او ایشی تاپشیر منه، اوتور چۆرگیوی یی».

چۆرکلری سالماق همان، سیچانلار تۆکولماق همان قاصید ال آتار خورجونونان پیشیگی
 چیخاردار اؤتورر ائوه، پیشیک بیر آندا بوتون سیچانلاری دولاشدیرار، بوغدوغون بوغار،
 یئدیگین یییر، قالانیدا قورخوسوندان قاچار...

ائو اهلی راحتجا بیر تیکه چۆرک یئیر. ائو صاحب دئیر: «آی قوناق قارداش سن بو
 پیشیگیوی سات بیزه دا، جانیمیزی قورتاردی سیچانلاردان.» قاصید دئیر: «یوخ بو امانتدی
 ساتمامارام!»

دئیرلر: «اون تومن وئرریک، دئیر یوخ اولماز.» دئیرلر: «ییرمی تومنه سات.» دئیر: «یوخ امانتدی ساتاممارام،» سونوندا یئتیشیرلر یوز تومنه!

قاصید اؤز- اؤرونه فیکیرلش: اولسون بابا کیم بیر پیشیگه یوز تومن وئرر؟ قوی ساتیم پولون آپاریم دا! دئیر اولسون! پیشیگی وئرر یوز تومنی آلا قویار قان پولونون یانینا، خودافیظ خوش گلدون، دوشر یولا گندر احمد گیلین شهرلینه.

(او زامانلار یوز تومنین بیر بؤیوک ائو آلماق اولارمیش!)

قاصید گندر احمد گیلین قاپیلارین دؤیر، خانم گلر قاپییا، قاصید پوللارینان نارلاری وئریر شاهین قیزینا دئیر: «خانم بولاری احمد گؤندرادی، تحویل سیزه، آمما من اؤز باشیما بیر ایش گؤرموشم.»

قیز دئیر: نه ائله میسن؟

قاصید پیشیگین قضیه سین خانما نقل ائلر. قیز دئیر لاپ یاخجی ایش گؤرموسن! من پیشیگی نه ائله جاغیدیم؟

قاصید گئندن سونرا قیز دستمالی آچار گؤرر بالام بیر عالم پولدی، دئیر صاباح بو ائو ائشیگی بیر اوزه سالارام اینشاللاه. قئین آناسینا دا موشتولوق وئرر، گلین قئین آنا ایکسی اوتورارلار سئوینه- سئوینه نقشه چکرلر ائو ائشیگین دوزلتماغینا.

بیرآزدان سونرا قیز دئیر: «خانم قوی بو نارلارین بیرین سیندیریم بیباخ!»

ائله پیچاگی قویار ناری کسر، ایکیه بؤلنده بیردن نارین ایچیندن لعل جواهرلر تۆکولر یئرله! گلین قئین آنا اول تعجب ائلرلر سونرا چوخ سئوینرلر، اوچ نارین اوچو ده دولو جواهر چبخار. صاباح قیز باشلار یئددی قاپی اویان، یئددی قاپی بویان، یئددی قاپی دالی ائولردن، یئددی قاپی قاباق ائولردن آلا، معمار، بنا، فهله چاغیرار وئرر ییخیب سونرادا بیر عمارت چکرلر اوچو بوجاگی بللی اولماز.

سونرادا نارلارین جواهرلرین خیردالار باشلار عمارتی دوشه ماغا.

او یاننان احمد گیلین گمی لری گلر چبخار قورولوغا. گینه ده مال التجاره لری ویرارلار دوه لره فیلانا، دوشرلر یولا گندرلر شهرلینه طرف. یولون یاریسیندا یئتیشرلر قارینین قویوسونون باشینا، احمد اییی باغلار بئلینه دوشر قویویا یولداشلارینا دئیر صاندىقلاریدا یوللارلار قویویا، گئچر قاباغا قاری یا سلام وئرر.

«سلام خالا، من احمدم یادیا گلیر؟ الوعه وفا، ساققیزینان زرنیقی گتیرمیشم.»

قاری دئیر: «برکانناه اوغولم خوش گلیمسن، آی ساغول، دور بوردا گلیم.»

سونرا دا آپارار صاندىقلاری بوشالیدی یئرینه جواهر نارلاردان دولدوروب، گتیریب، دئیر:

«بویور اوغولم بودا منن سنین خانیمیا تحفه.»

احمد گىنە كروانا سو چكر، سونرا قارى ايله حلاللاشار خودافىظ خوش گلدون، دوشوب يولا گنديب چاتارلار شەرلرينه.

احمد مالالتجاره لرلن دوه لرلن سورر محله لرلن، گئدر ائولرينه سارى، امما نه قدر آختارار هئچ تانيان بير نشانه گورمز، باخار گورر هر يئر دئيشيلىب محله، ائولرينن يئرلنن بير باغ وار، عمارت وار، اوجو بوجاغى بللى دئيل.

گئچر قاپلنى دؤير، ائو اهليندن نم- نيشان سوروشار، نؤكر گلر قاپلنى آچار، احمد دئير: «قارداش بوردا بير ائو واريدى ايندى يوخدى من او ائوى آختاريرام.»

نوكر دئير: «كىمين ائوين آختاريسان آقا؟»

احمد دئير: «تئبل احمدين!»

نوكر دئير: «آغزوينان دانيش كيشى، بورا احمد بئى ين ائويدى، احمد بئى سفرده دى نه ايشين وار؟»

احمد قالار حئيران، بو حئينده خانم نؤكرى سسلر دئير: «كىمدى؟ نه ايستير؟»

- خانم بير نفردى آقايان ايشى وار.

- كئچيردين گلسين ايچرى يه گوروم كيمدى، نه ايشى وار.

نؤكر احمدى كئچيردر ايچرى يه، خانم گورر پيىيىيى!!! احمد اؤزودى، احمد ده گورر بابا ائله دوز گليب. خلاصه خوش گلدن، موش گلدنن سونرا، احمد دئير: «خانم آخى من

سنه گؤندرن پول بير بئله دئيلدى، هاردان بو دبدبه كبكهنى جورله ميسن؟»

قيز نارلارلن قضيه سىنى احمده نقل ائلر؛ احمد دئير: «خانم خبرون يوخدو، ايكي صانديقدا او نارلاردان يوكلرين ايچينده گتيرميشم!» سونرا دا باشينن قضا و قدرين و نه جور تجار باشى اولدوغونو خانيمينا نقل ائلر.

خانم دئير: «بركانه احمد سن چوخ عاغىللى آدام ايميش سان، ايندى گر ك ائو ائشگيميزه

لاپ چوخ يئتيشك، سونرا دا شاهى قوشونويلا قوناق چاغيراخ.»

صباحدان باشلارلار ائوى اعيانى دوشه ماغا، هر يئر ائله چيراغانلىق ائللر كى، گنجهنن گؤزى يخنن سانباق دوشسون ال آت گوتورا! سونرا دا قاصيد گؤندرلر شاهين قصرينه كى:

«قبلى عالم ساغ اولسون، احمد بئى سىزى خدمين، حشمين، قوشونوزون قوناق چاغيرير.»

شاه وزيرينن وكىلى چاغيرار حضورنا، ديير تدبير توكون گوروم، بو احمد بئى كيمدى

بىزى ائوينه قوشونون قوناق چاغيرير؟ اگر بئله بير دولتى آدام بيزيم ولايتيميزده وار بس

بىز نيه خبريميز يوخدى؟

وزير وكيل دئيرلر قبلى عالم ساغ اولسون، ايندى ائله ياخجى فرستدير، قوناق چاغيرير

گنديب ياخينان گوروشوب تانيشاريق.

صباح سحر شاه وزیرى، وکیلى، خدمى حشمى، بوتون قوشونویلا دوشرلر یولا گئدرلر احمد بین قاصیدینین نم نیشانین وئردیغی یئر.

بیر اوندان گوررلر بالام بیر بویوک باغین ایچینده بیر عمارت وار شاهین قصریندن قاباق اولماسا، دالی دئیل، قاپیدا دوران نؤکرلر قاچارلار خانیمنان احمد بییه خبر وئرلر، احمد تئز قاچار شاهین قاباغیندا قد ایر باغیر باسار، خوش گلدون ائلر، سونرا دا بوتون گئلری ایچری گئچیردیب خاطر حرمتین قوللوق ائلرلر.

گون اورتا چاغی دسترخانلار سالینار، بلور، گوموش قاپلار دوشه نر، شاه اوتورار یوخاری باشد، ساغیندا وزیر، سولوندا وکیل، وکیلینده یانیندا احمد اوتورار. سونرا دا اوبیری طنبی ده قوناقلار ترتیبینن ایله شرلر، آسیلان قازانلارین آغزی آچیلار گونلوزدن گئچن یئمکلر دوشه نر سفره یه، هرزاد بولان سولان، بوتون قوشون، خدم، حشم یئیرلر آرتیق دا قالار.

دسترخان ییغیشاندان سونرا، شاه اشاره ائلر قوللوقچو سو گتیریب تۆکسون اللرین یوسونلار، نؤکرلر آفتافا لگن لرین قوناقلارین الینه سو تۆکمک اوچون گلرلر. شاهین قیزی قاقاجادان احمده نه دییه جگینی دستورلامیشدی؛ احمد دئیر قبله ی عالم ساغ اولسون، اجازه وئرسز خانیمیم ایستیر اؤزو سیزین الوزه سو تۆکسون. شاه دئیر اولسون. خانم قیزیل آفتافا لگن الینده، گئینیب گئچینیب، آیا دئیر چیخما من چیخیم، گونہ دئیر چیخما من چیخیم، گیرر ایچری یه. شاهینان وزیر وکیل گورمک همان کی خانیم باش آچیقدی، تئز باشلارین سالارلار آشاغیا، قیز گلر دوردونون ده اللرینه سو توکر، قئییدر اتاقدان چیخا، شاه اوزون توتار احمده دئیر: «احمد بی بیزه چوخ گوزل قوللوق ائله دین، هرزاد چوخ، اما حییف دیر سنین کیمی کیشی نین خانیمسی بئله باشی آچیق چیخا نامحرم قاباغینا.»

قیز فورى دؤنر شاها ساری دئیر: «شاه! سنه قوربان اولوم کیمنن باشیمی اؤرته جک ایدیم؟ سن آتامسان، وزیر عمیم، وکیل داییم، احمد ده اریم، بوردا منه نامحرم یوخدی.» شاه بونو ائشیدر باشین قووزار گورر بعلییی... خانم ائله اؤز سون بئشیک قیزیدی، باسار باغیرنا اوزوندن اؤپر.

قیز دئیر: «آتا جان گوردون دئدیم ائوی آرواد ائو ائلر؟» شاه دئیر: «هن قیزیم گوردوم، الحق کیشی فحله دی، آرواد معمار.» سونرا دا امر ائلر بوتون مملکتده یئددی گون یئددی گنجه چیراغانلیق ائلیب شلیک توتارلار. یئدی ایچدی یئرینه گئچدی، گؤیدن اوچ آلما دوشدی، بیرین من یئدیم بیرین نغیل دیین یئدی، بیرینده رویا یئدی.

قرە خان ناغىلى

حاضىرلايان: زىور عباسى

سۆيلىەنن حمىد برادران

بىر گون وار ايدى، بىر گون يوخ ايدى. قرە خان آدلى بىر تاجر وارايدى. قرە خان ايكى گۇزوندن دە كور ايدى. اونون اوچ اوغلو وار ايدى. بىر گون اوغلانلارينا دئير:

- حكيم منە دئيب، گئتمە دىگىن يئرين توپراغىن گۇزلىرىنە چكسن، گۇزلىرىن آچىلار. بۇيوك اوغلان دئير:

- آتا جان! من گئديب، گتيررم.

اۇز دىلیمىز، گئدير بىر قونشو ماحالىنا بىر اووچ توپراق گتيرير. تاجر سوروشور:

- بو توپراغى هاردان گتيردىن؟

اوغلو دئير:

- فلان داغلان.

تاجر دئير:

- من تجارته گئندە، اورا اوتوروب، ناھار يئمىشم.

اورتانجىل اوغلان دئير:

- آتا قوربانين اولوم، من گئديب گتيررم.

اورتانجىل اوغلان گئديب، قونشو مملكتيندن بىر اووچ توپراق گتيرير. تاجر يئرين بىلندن

سونرا، دئير:

- اوغول من او مملكتدە بىر گئجە ياتمىشام.

اوچونجو اوغلان دئير:

- آتا منە بىر دنيز آتى وئر، من گئديم گتيريم.

اوغلان آتى مېنىپ، چاپار. بىر قدر يول گئىدىن سونرا، دىز قىراغىنا يىتىشىرلر. آت اوغلانا دئىر:

- سىن گۆزلىرىنى يوم، مىن سىنى دريادان گىچىر دىم، مىن دئىندە گۆزلىرىنى آچ.
اوغلان آتدان ياپىشىپ، گۆزلىرىنى يومور. آرادا اؤز- اؤزونه دئىر آت نە بېلەجك؟ قو
گۆزلىرىمى آچىم گۇروم نە وارا! گۇزون آچاندا گۇرر بىر لەلەك سويون اوزونده پارىلدىر. اونو
گۇتوروب، جىيىنە قويا. گىدىپ اوتايا يىتىشىرلر، سس- سراغ ائلىير گىجەنى بىر ياخشى
يىردە قالسىن. آپارىپ، وزىرىن ائوين گۇرسە دىرلر. وزىر اوغلانى اوز ائويندە قوناق ائلىير.
شەرىن بىر عيار كىچل گوزرىسى وارايمىش. هامى ياتاندا سونرا، گۇرر وزىرىن ائويندە
بىر چراغ يانىر. ياخىنا گىدىپ گۇرر تاخچادا بىر بالاجا زاددان چوخ ايشىق تۇروبو، هر يىرى
ايشىقلاندىرپ. تىز گىدىپ شاها خبر وئىر. شاه وزىرى چاغىرىپ قىيەنى سوروشار، اودا
قوناق اوغلاندا سوروشار. اوغلان لەلەگى گىرىپ شاها گۇرسەدر. كىچل شاھىن قولاغىنا:
- قربان! بو لەلەگىن قوشو گۇرسەن نە گۇزل دى؟!- دئى.

شاه وزىرە دئىر:

- قوناغىنا دى قوشو گىرسىن، يوخسا سىنى اۆلدورم.

اوغلان گۇرر وزىرىن جاني خطرە دىر. آتىنا دئىر:

- مىن سىن دئىن سۇزە باخمادىم، ايشە قالدىم، دى گۇروم نە ائتمەلىم؟
آت دئىر:

- پە! ائويمىز يىخىلدى! وزىرە دى قىرخ تولوخ شراب، قىرخ قويون جمدەگى، قىرخ قالىپ
دا دوز گىرىپ، دىزىن قىراغىندا بىر حوض دوزلتسىن. شرابلار تۇكسونلر حوضون ايچىنە،
دوزو جمدكلرە سەپىپ، حوضون قىراغىنا دوزسونلر. بىر يىردە سىنن اوچون دوزلتسىنلر. او
يىردە سىن گىزلن. بىر كس سىنى گۇرە بىلمەسىن، اما سىن هر نەيى گۇر. دريادان قوشلار
گلىدە، سىن لەلەگىن صاحىبى قوشو گۇرندە، تور آتىپ، قوشو توتوب، شاها وئىرسىن.
هر ايش آت دئىدىگى كىمى گۇرولور. بىر پارىلدايان قوش گىرىپ شاها وئىرندە، همان
كىچل عيار دئىر:

- قربان! او تايدا، بو قوشون يوواسىندا گۇرسەن نە وارا؟ نە اولار او يووايا گىدىپ، نىچە قوش
گىرىسىنلر!

شاه، وزىرىندىن بو قوشدان نىچەسىنى اىستر. وزىر قوناق اوغلاندا، اودا آتدان اىستر. آت
دئىر:

- بو ايش مصىبت اولدو، گل بوردان قاچاق.

تاجرىن اوغلو دئىر:

- بىز گىتساق وزىرى اۆلدورلر، چارە قىل!

آت دئير:

- اوچ گون منە يئمك وئرسينلر، گۇروم نە ائلەمەليک؟
اوچ گوندىن سونرا اوغلان آتى مينر، آت اۋزونو دنيە وىرار. اوتايا يئتيشندە، اوغلان گۇرر
جنگلگن ايچيندە بىر قاپى وار. قاپىنى آچىپ گۇرر بىر گۇزل قىز ايچرىدە اوتوروب. قىز
اوغلانى گۇرمك همان دئير:

- نامرد! سنى يازىق ائلەدىن. كاش توپراغى گۇتوروب، قاچئيدىن.
اوغلان دئير:

- يوخ! وزىرى اۋلدورلر.

اوغلان قىز ايله توپراغى گۇتوروب، آتى مينىپ، دنيزدن گئچىپ، شاهين يانينا قايىدارلار.
شاه قىزى گۇرمك همان اونا ويريلار. اما قىز دئير:

- سنى چوخ قوجاسان، امر ائلە بىر گۇلون ايچينە آت سوتو تۇكسونلر، اوردا يويون، اون
دۇرد ياشيندا كىمى اول، اوندا مىن سنىه گليم.

شاه ناراحات اولوب، وزيره دستور وئرر قىز اىستىينلر اولسون. وزير اوغلاندىن، او دا آتدان
چارە اىستىر. آت دئير:

- امر ائلە قىرخ متر تليس، قىرخ دولگە ايپ و قىرخ بوشقا قىر گتيرسينلر. مىن اونلار ايله
باغلا، دوللا و دنيە سال. اوتور باخ، اگر دنيزين اوستونه قىرمىزى كۇپوك گلدى، بىل مىن
اۋلموشم، توپراغى گۇتور قاچ. اگر آغ كۇپوك گلدى، گۇر داليسىجا نە اولاجاق.

آت دندىگىنى ائلەدىلر. بىر آزدان سونرا گۇردو قىرمىزى كۇپوك گلدى، اىستەدى قاچسين،
گۇردو آغ كۇپوك گليز. باخدى گۇردو آتيني داليسىجا، بىر سورو آت گليز. شاهين غلاملار،
بىر گۇل دوزلديب، آتلارى توتوب، ساغيب، سوتلرينى گۇلە تۇكدولر. شاه سويونوب، گۇلە
دوشدى. قىز اىلنى سوتە ويرىپ، شاها سارى توتوب دئدى:

- قورباغا اول!

شاه قورباغا اولدو و اوغلان اونو اۋلدوردو. اوغلان وزىرى شاه ائليپ، آتلارى اونا باغيشلادى.
سونرا دا قىز ايله توپراغى گۇتوروب، اۋز وطنينه سارى قاييتدى. توپراغى دەدە سيني
گۇزلرينە چكىدى، گۇزلرى آچيلدى. دەدە نين گۇزلرينى آچيلاندىن سونرا اوغلو گتيرن قىزى
گۇروب، اونو اىستەدى. اوغلان گئجە چاغى قىزى دا گۇتوروب، اوردان قاچدى. يئتيشدى
دنيز قىراغيندا بىر گمى يە. گمى چى گۇردو قىز چوخ گۇزلىدى. اىستەدى كلك وىرا، دئدى:

- منيم قاييغىمدا بىر نفرە يئر وار، يا سنى گل، يا بو قىز گلسين.

اوغلان ناچار دئدى:

- اولسون سنى قىزى آپار.

قىز قايىغا مىندى. گمى چى آپارىب، دىنيزىن اورتاسىندا قىزدان ايستەدى اونا گلسىن. قىز دىدى:

- بئله اولماز كى! سن گئت نە- باجىنى گتىر، منى اۋزلىرى ايله آپارىب، بىزە توى توتسونلار.

گمى چى اينانېب، قىزى قايىقدا قويوب، شەره سارى يولا دوشىر. قىز اۋزون قايىق ايله دىنيزە وىرار. نئچە گئە- گوندوز سرگردان گئدر، يئتیشىر بىر جنگلىن قىراغىنا.

او گون او مملكتىن شاھىنىن اوغلو شكارا چىخىمىش ايمىش. گۆزلىرى ساتاشار قىزا، دئىر: - من سنى سئودىم، گل سنى آلىم.

قىز دئىر:

- سن منى جنگل دن تاپىپسان، اولماز كى، سوروشسالار دئەسن جنگل دن گتىرمىشم، سەن پىس اولار. گئت قىرخ قىز گتىر، منى اۋزلىرى ايله سىن قىرىنە آپارسىنلار.

شاھىن اوغلو قىرخ آلى- گوللو گئىنىمىش قىزى گمى بە مىندىرىب، جىزىرە گتىر.

سەن دئە شاھىن اوغلو گئەندىن سونرا قىرخ حرامى جىزىرىە گلىب، قىزلار جىزىرىە يئتیشمك ھەمان، قىرخ حرامى اونلاردا ھەملە ائلىپ، قىزلار سىن ھامىسىنى اسىر ائدرلر. شاھىن اوغلو جانىن گۆتۈرۈپ، اۋز شەھەرلىنە قاچار.

قىرخ حرامى لرىن باشچىسى قىزا دئىر:

- ايندى سىز بىزىمكى سىز، بىز نئچە دئسك سىز ائلە اولاجاقسىز.

قىز دئىر:

- بس مەن دە سۆزۈم وار، دىستور وئ بىزە يئمك، اۋزۈزە دە شراب گتىرسىنلر!»

قىرخ حرامى باشى گئدر قىز اىستىين لرىن دالىسىجا، قىز يانىندا اولان قىزلاردا دئىر:

- اىستىيرسىز جانىمىزى قورتاراق، مەن دئەنە باخىن.

قىرخ حرامى باشىنا دا دئىر:

- شراب گتىرەندىن سونرا، مەن جاملارى دولدوراجاغام، ھامىز مەن دئىن زەمان، بىرلىكدە باشىزا

چكە جاقسىز.

ائەلە دئدىگى كىمى دە اولور. دئە بس شرابىن اىچىنە داوا تۆكۈپ. قىرخ حرامى لىر شرابى اىچەندىن سونرا ھوشدان چىخىرلار. قىرخ قىز حرامى لرىن پالتارلار سىن، گئىپ، اونلار سىن اتلار سىن مەنىپ، اوردان گئدىرلر.

بىر جار يول گئەندىن سونرا بىر مملكتە يئتیشىپ، گۆرۈرلر او مملكتىن شاھى اۋلۇب، اداملار ھامىسى يىغىشىپ، اۋزلىرىنە شاھ سئچمك اىستىيرلر. تولىنار دامىندان بىر قوش

اچوردورلار، ھەر كسىن چىيىنىدە اوتورسا، او مملكتىن شاھى اولاجاق. قوش اچوب، گلىب

بو قىز سىن چىيىنە قونار. دئىرلر:

- اولماز بو غریبه دی.

بیرداها قوشو اوچوردارلار، یئنه ده قوش کیشی پالتاریندا اولان قیزین چیینینه قونار. چاره سیز قالیب، اونو شاه ائللرلر.

قیز شاهلیق تختینه اوتوراندان سونرا، امر اندر عکسینی شهرین گیریشینده اولان آغاچا سالسینلار. آغاجین آلتیندان سو گنچرمیش، هر کس شهره گیرنده، قیزین عکسین گوررمیش، تازا شاه دئیر:

- عکسی گورنده هر کس گولدی و یا آغلادی، منیم یانیما گتیرین.

قیرخ قیزا دا امر اندر، سرباز گئییمی گئییب، کئشیکچی دورسونلار.

بیر گون شهره بیر تجارت کروانی گیردی. کروان باشی عکسی گورونجه، غش ائلییب، دوشدی. کروان باشینی گوتوروب، شاهین یانینا گتیردیلر. شاه امر ائله دی، اونا یئمک وئریب، زیندانا سالسینلار. نئچه وقتدن سونرا بیر جوان کیشی عکسی گوروب آغلایار. شاه جریانی دئینده امر اندر اونا دا یئمک وئریب، زندانا سالسینلار. بیر آز سونرا بیر گمیچی گلیب عکسی گوروب، گولر. اونو دا شاهین یانینا گتیرلر. شاه امر اندر اونا زندان یئمکلریندن ساخلا سینلار. نئچه وقت گنچندن سونرا بیر قول-چوماق شهره گیریب، قیلینجینی چکیب، عکسین صاحبینی ایستر. شاه امر اندر اونا دا یئمک وئریب، زندانا سالسینلار. بیر مدتدن سونرا، بیر قوجا کیشی شهره گلیب، عکسی گوروب، آغلایاندان سونرا، شاهین امری ایله زندانا سالدیریلیر. شاه دوشمانلارین هامیسینی توتاندان سونرا امر ائلییر، ایلک گلن جوانی گتیریب، پرده آرخاسیندا اوتوردسونلار. ایکینجی جوانی گتیردیب سوروشور:

- نه دن آغلاییرسان؟

جوان دئیر:

- اوزومه آغلایمیرام، من او قیزا خاطر، قیرخ قیزی خانواده لریندن آیدیریم، او قیزی ایسته میرم، اوز قیزلاریمی اختاریرام، آپارام اوز مملکتیمه.

شاه امر اندر او قیرخ قیز سربازلیق پالتارلارین چیخارادیب، آل-الوان گئیینب، اوز مملکت لرینه قاییتسینلار.

اوچونجو کیشیدن سوروشار:

- سن نه دن گولورسن؟

گمی چی دئیر:

- اوز سفحلیگیمه گولورم. دئییردیم بس او قیزین ارینین باشینا بؤرک قویدوم، اما قیز

اوزو منیم باشیما بؤرک قویوب، الیمدن قاچدی!

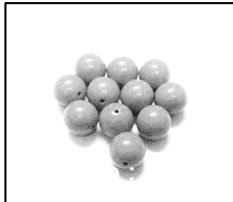
شاه امر اندر بیر سینیق قاییق کیشی یه وئریب، اونو مملکتیندن ائشیکه سالسینلار.

دوردونجو کیشی یه دئیر:

- قول - چوماق نەدن او قیزدان كين توتوبسان؟
كيشى دئير:

- من بير عؤمور، يول كسيب، چوخلاريني اؤلدورموشم، اما او قيز من ايله قيرخ قوشونومو
اؤلوم يوخوسونا وئريب، قيزلاري ايله قاچيب، ايستيرم گؤرم او نئجه بير ادام ايدى!
شاه امر ائدر او كيشى نين قولاغيني كسيب، آت و پول وئريب، شهردن ائشيگه سالسينلار.
آخيره قوجا كيشيني گتيررلر. شاه سوروشار:
- سن كورايدين، نئجه اولدو گؤزلرين آچيلدى؟
قوجا دئير:

- اوغلوم منيم گؤزلريمين آچيلماسينا توپراق گتيرمه گه گئتدى، بير قيز ايله قايتتى،
منيم گؤزوم او قيزى گؤرمك همان آچيلدى، اما قيز منيم اوغلومو اليمن آليب، قاچدى!
پردە آرخاسيندا اوتوران اوغلان هرزادى ائشيديب، بيلدى بير كس اونون سئودىگى قيزا ال
ويرا بيلمەيب، سؤز بورا چاتاندا پردە نين آرخاسيندان چيخيب، دئير:
- قوجا سن يالان سؤيلهدين! سن قيزى گؤروب اؤز اوغلونا خيانت ائلهدين.
سونرا شاهدان ايستر بو كيشيني اؤلدورسون. شاه دئير:
- سؤزلرى ائشيتدين، اگر منه ايستكلى قالميسان، قره خانى اولدورندن سونرا، يئرئنده بير
كس يوخدى. بيرليكدە، سنین مملكتينه گدك.
قيز اوزو شاه اولدوغو اؤلكە نين وزيريني شاه ائديب، آتلارينى مينيپ، ولايتلرينه قايتيب،
ايلر بويو شادليق ايله عؤمور سوررلر.

گۆى مىنجىق

يازار: نژاد محمد

بىرى وار ايدى، بىرى يوخ ايدى. اوچ قارداش وار ايدى. بولارين بىر دە بىر باجىسى وار ايدى. بو قارداشلار سۇيدىرلىك^۱ اندىردىلر. بىر گون بولار سۇيدىه گىتمىشىدىلر. قىز دا دويو ارىدىردى كى، خۇرك بىشىرسىن. گۇردو كى، دويونون ايچىندە بىر گۆى مىنجىق وار. مىنجىقى گۇتوروب آغزىنا قويدو. نه تهر اولدو، اۋزونو اونودوب، مىنجىقى اوددو. بىر مدت كىچىن سونرا بو قىز گۇردو بويلودو. او ساعت باشا دوشدو كى، هر نه اولدوسا همىن گۆى مىنجىقدان اولدو. بىلمەدى نئىنسىن.

بونو بوردا قوياق، سىزه كىمدىن خبر وئرىم، قىزىن قارداشلارىندان. بولار سۇيدالارىن قورتارىپ ائوه دۇندولر. گۇردولر كى، باجىلارىنىن قارنى شىشىب، آغزىنا دەيىر. دئدىلر:

- باجى دوزون دئنه، بو اوشاق كىمدىن دى؟
قىز نه قدر اندايدى كى، هىچ كىمىن اوزون گۇرمەيىب، قارداشلارى اينانمادىلار. دئدىلر يالان دىيىرسىن. بۇيوك قارداش كىچىك قارداشى چاغىرىپ دئدى:
- آپار بو چپەلى اۋلدور، بىزى بى ناموس ائلهدى، پاپاغىمىزى يئره سوخدو.
بالاجا قارداش قىزى گۇتوروب چىخدى بىر مئشەنىن كنارىنا، ايستەدى قىزى اۋلدورسون، قىز آغلايىب دئدى:

- قارداش! منىم گوناھىما باتىب، ناحاق قان ائلمە. من هىچ بىر كىشى خايلاغى گۇرمەمىشم. دويو ارىدىردىم، بىر گۆى مىنجىق تاپدىم. آغزىما آتمىشىدىم، بىلمەدىم اوددوم. هر نه اولدوسا، او گۆى مىنجىقدان اولدو.
اوغلانىن قىزا يازىغى گلىب، دئدى:

^۱ سۇيدىرلىك = آلىش وئرىش ايشىندە اولان

- باجی، باش گۆتور قاچ بو محل دن.

قىز آغلايىب، قارداشىندان آيرىلدى. آز گىتتى، چوخ گىتتى، گىتتى چىخدى بىر يابانا. گۆردو بوردا بىر قالاچا وار. گىردى قالاچايا. گۆردو بوردا دويو، ياغ، هر نه دئسن وار، آنچاق هئچ بىر اينسان اثرى يوخدو. قىز فيكىرلىشىدى، دئدى:

- هر نه ايسه، بو ائوين صاحى بىر يانا گىتدىب، قايداجاخ.

قىز او ساعت قول لارىنى چىرمايىب، قازانى گۆتوردو، اوجاغى قالاىب، بىر قازان خۇرك بيشىردى، وئردى دمه، اؤزو گىزلىندى. ائله كى آخشام اولدو قىز گۆردو كى، نرھانر، گور ھاگور بىر دئو گلدى. قاپىنى آچدى، گىردى ايچرى. او طرفه- بو طرفه باخدى، گۆردو نه؟! ائو سيلينىب- سوپورولوب چىچك كىمى تمىزلىنىپ. خۇرك بيشىب، حاضىرلانىپ، قازان دا دمه وئربلىپ. دئو چوخ شاد اولوب، ھاى وئردى كى:

- هر كىمسن چىخ! آند اولسون سولثيمان پىغمبرين باشينين جىققاسىناسنله ايشيم يوخدو.

قىز چىخدى دئو گۆردو پاھووو... بو بىر قىزدى كى، يئمە، ايچمە بونون خطى خالىنا، گول جامالىنا تاماشا ائله. دئدى:

- قىز، سن بوردا نه گزىرسن؟

قىز باشينا گلن احوالاتى دئوھ سؤيلهدى.

دئو دئدى:

- نئىنى، نه اىسته سن بوردا وار. سن اول منيم باجىم، من ده اولوم

سنىن قارداشىن. سن اوتور بوردا، من هر گون گئدرم اوو اولارام، قوش قوشلارام، گتيررم دولانارىخ.

قىز سوينىب، خۇربى چكدى يئدى لر، ايشدى لر. دئو بىر طرفه، قىز دا بىر طرفه ياتىب گئجهنى صاباح ائلدېلر. هر گون دئو گئدىب اولاييردى، قوشلاييردى. بولار بوردا يئىيب، ايچىب باجى- قارداش كىمى دولانيردىلار. بىر مدت بئله دولاندىلار، تا كى قىزىن وعدهسى تمام اولدو، بىر اوغلان دوغدو. اوغلانين آدين قويدولار گۆى مينجىخ. بىر ياشيننان بئش ياشينا، بئش ياشيننان اون ياشينا چاتدى. اللى ياشيندا پهلوان كىمى بىر اوغلان اولدو. قاباغينا آغاچ گلسه يئرinenن قوپارىب گئدىردى.

دئو يىنى هر گون اوزوينن آوا آپارىردى. جئىرئاننان، مارال دان اولايىب، گليردىلر ائولرينه. بولار بوردا قالسىن، سنه كىمنن خبر وئريم، بو قىزىن قارداشداريننان.

بىللار سؤيديه گئتمىشىدى، اوستلرينه حرامى دوشوب وار- يوخلارنى اللريندن آلير. قالدیلار لوت- عريان. هر قارداش بىر ايشه گىتتى، كيچىك قارداش اوز- اؤزونه دئدى:

- گئديم گوروم باجىم نئجه اولدو؟

او يئردن كى، قىزى اۆتورموشدو، اوز قويدو قىز گندن طرفه گئتمگه. گزه- گزه گليب چىخدى همن قالاچايا كى، باجيسى اوردايدى. ايچرى گيردى. گۆردو كى، باجيسى اوتوروب چۆرگه حاضريبير. باجى قارداشىنى گۆرن كىمى دوروب بوينونو قوجاخلايىب:

- آى قارداش! خوش گلدين، بئش گلدين. نه عجب بىزى ياد ائلدين! دئدى.

قارداشى احوالاتى ناغيل ائلدى. اونان سورا قىز دا باشينا گلن لرى بير- بير قارداشىنا حكايه ائلدى. بولار بو صحبتده ايدىلر، دئونن گۆى مينجيخ آودان گلدلر. گۆى مينجيخ گۆردو آناسينين يانيندا بير اوغلان اوتوروب. سوروشدو:

- آنا! بو كىمدى؟

- آناسى دئدى:

- بالا، بو همن كيچيك داييندى كى، منى اۆلدورمهدى، بيراخدى.

بولار تزه دن اۆپوشدولر، گۆروشدولر، گئجه نى شادديغان كئچيردىلر. سحر تئزدن گۆى مينجيخان دئو آوا گئتتى. باجى- قارداش قالدیلار ائوده. بير مدت بئله كئچدى. آخیردا بو اوغلان فيكىرلشدى كى، «اده نه واختا قدر من بوردا قالاچام؟ گرگ گئدم اۆزومه بير ايش تاپام.»

ايسته دى گئتسين قىز قويمادى، دئدى:

- دايان! گۆى مينجيخ دئو ائوه گلسين، گۆروش، اونان سورا گئديرسن گئت.

بلى، ائله كى آخشام اولدو، چۆله گندنلر گلدى چىخدى، قىز احوالاتى اولارا ناغيل ائلدى.

دئونن گۆى مينجيخ نه قدر ائلدى كى، گل گئتمه. اوغلان دئدى:

- خئير گئدجييم.

آخیردا گۆردولر دای علاج اولمادی، گۆى مينجيخ دئدى:

- دايى، ايندى كى گئديرسن، نبادا (مبادا) گۆى گۆز، سارى ساققال كيشييه نۇكر اولاسان!

بير ده باشينان بير توك چكيب وئردى داييسينا، دئدى:

- نه واخت دارا دوشسن، بو توكو آت اوچاغا، يانيندا حاضر اولاجام.

او گئجه نى كئچيردىلر. سحر اولاندا گۆى مينجيخان دئو گئتتى آوا. اوغلان دا اوز قويدو گون چيخان طرفه گئتميه. او قدر گئتتى كى، چىخدى بير شهرة. گۆردو بير گۆى گۆز، سارى ساققال كيشى چاغيرير:

- آى نۇكر اولان، آى نۇكر اولان!

اوغلان دئدى:

- من اولارام.

كيشى دئدى:

- بالا، اوندا گل گئدك ائوه.

گئىتىلەر ئۈمە، چۆرىدىن- زاددان يىندىلەر، ياتدىلار. سحر اولان كىمى كىشى بىنى دورقوزوب دىدى:

- دى دور، ايشە گئىدجىكسن. آنجاق سىننى بىر شىرطىم وار: گرگ ايتىم ھاردادىرسا توخومو اوردا سىپەسن، اۋكوزوم ھاردادىرسا اورانى اكەسن، قاتىغى ئالە يئەسن قايماغى تىرپىمىيە، چۆرى دە ئالە يىيەسن قىراغى تىرپىمىيە!

اوغلان دوردو، اۋكوزلرى بويىندوروخلىيىپ، توخومو، خىشى دا گۇتوروب چىخدى ايشە. اۋكوز دوز گئىدىب دوردو بىر كوللوخدا، ايت دە گئىدى دوردو بىر چايىن اورتاسىندا. اوغلان قالدى محتتل (معطل). فىكىر ائلدى كى، بو يىرى اكىمك اولماز! توخومو دا سويلا سىمىك اولماز! علاجى كىلىپ قايتىدى گىرى. كىشى گۇردو بودى اوغلان قايتىدى. دىدى:

- ھى، نىە قايتىدىن؟

اوغلان دىدى:

- مەن اكە بىلمەدىم. اۋكوز گئىدى دوردو بىر كوللوخدا، ايت دە دوردو چايىن لاپ اورتاسىندا، علاجىم كىلىدى، قايتىدىم.

كىشى دىدى:

- منىم شىرطىم شىرطى، گرگ اكئىدىن.

اوغلانى سوپورويوب ايتىدى باشىن كىسىن، اوغلان توكو آتدى اوجاغا، آنجاق توك يانىنجان اوغلاننى باشىن كىسى. گۇى مىنجىخ اوندا يىتتى، گۇردو كى، دايىسىنى كىشى اولدوروب. تا بىر سۇز دئەمدى. كىشى باشىن قالىخىزىپ گۇردو كى، بىر جاوان اوغلان دوروب. دىدى:

- بالا، نە قوللوغون وار؟

گۇى مىنجىخ دىدى:

- عمى! نۇكر اولاجىغام.

كىشى دىدى:

- نئىنك، ئالە ما (منه) نۇكر لازىمدى. آنجاق منىم بىر نئچە شىرطىم وار، گرگ قبول ائلىيەسن. يىرىنە يىتتىرمەسن سىنى اولدورجىيىم.

گۇى مىنجىخ دىدى:

- شىرطىن نە دى؟

كىشى دايىسىنا دئىن شىرطى بىنا دا دىدى. گۇى مىنجىخ راضى اولدو. اۋكوزلرى، ايتى گۇتوروب گئىدى جوت اكەمگە. اۋكوز يئە گئىدىب دوردو بىر كوللوخدا، ايتسە گئىدى دوردو چايىن اورتاسىندا. گۇى مىنجىخ بىنى گۇرن كىمى خورجونون آلتىندان توتوب توخومو تۇكدو چايا. دولامانى چىخاردىپ اۋكوزلرىن ھىرسى نىن بويىنوزونون آراسىننان بىر

دفعه ووران كىمى يىخىلدىلار اۋلدولر. گۇى مېنجىخ اۋكوزلرېن باشىن كسدى، سورا سىفرانى قويدو قاباغىنا. چىرتماينان

ويرىب بايداجانىن آلتىن دلدى، دىيىن دن بايداجانى ائله سوردو كى، قايماق گلىپ ياپىشىدى بايداجانىن دىيىنە. چۇرىن قىراغىن كسىپ قويدو بىر يانا، با شلادى اورتاسىن يئمەگە. چۇرىي يىيىپ قورتاران دان سورا دوردو يۇنلدى ائوھ. كىشى گۇردو بىدى گۇى مېنجىخ گلىر. اما اۋكوزلر يوخدو. دئدى:

- بالا، گۇى مېنجىخ، نىنەدىن؟

دئدى:

- چۇرىي يىدىم، قاتىغى دا سن دىيىن كىمى ايشىدىم.
كىشى گۇردو چۇرىن قىراغى دورور. قاتىغىن دا قايماقى تىرپىمىب.
دئدى:

- بس اوكوزلر هانى؟

گۇى مېنجىخ دئدى:

- گىتىدىلر دوردولار بىر كوللوخدا. نە قدر ائلدىم چكە بىلمەدىلر، ويردىم باشلارى چوروموش اولدولار. ايت دورموشدو چاپدا، توخومو دا تۇكدوم اورا.
كىشى دئدى:

- نە دانىشىرسان، دلى اولمامىسان كى؟!

گۇى مېنجىخ جاواب وئردى كى، من نىيە دلى اولورام، سن اوزون شرط قويوموشدون، من دە ائله دىم.

كىشى نىن علاجى كسىلىب دئدى:

- اۋكوزلر مېندار اولدو، يوخسا باشىن كسدىن؟

دئدى:

- دا نىيە مېندار ائلىدىم؟ ھىچ اولماسا، اتىن يىيرىك. اونلارېن باشىنى كسدىم.

كىشى نىن علاجى كسىلىب دئدى:

- گۇى مېنجىخ! گىتك بارى اۋكوزلرى گتىرك. آتام اۋلندە اونا احسان وئرمىشىدىم، بارى اونا احسان وئرىم.

گىتىدىلر اۋكوزلرى گتىردىلر، باشلادىلار احسان وئرمىە. كىشى نىن بالاجا بىر اوغلو وار ايدى.
بىردن بو باشدادى آغلاماغا. كىشى نە قدر ائلدى، اوغلان كىرىمدى (اوغونمادى). كىشى دئدى:

- گۇى مېنجىخ! دور مېنى چىخارت چۇلە، سسىن كسسىن.

گۆی مینجیخ اوشاغی گۆتوروب آپاردی چۆله. ایکی قیچیندان یاییشیب دارتدی، ایکی بۆلوب یاریسینی بو ایته آتدی، یاریسینی او بیرى ایته آتدی. گیردی ایچری.

ایتلر باشدادی بوغوشماغا. کیشی دئدی:

- گۆی مینجیخ! ایتلر نییه بوغوشور؟

جواب وئردی کی، اوشاخ دان کوخا ئوی نین ایتینه چاتمادی اونا گۆره.

کیشی دئدی:

- اده! نه اوشاخ دان، سن نه دانیشیرسان؟

گۆی مینجیخ دئدی:

- سن دئدین اوشاغین سسین کس، من ده کسدیم، نئینییم؟

کیشی دئدی:

- اده! بارى اوشاغین مئیتین گتیر آپارخ باسدیراخ.

گۆی مینجیخ گئدیپ اوشاغین مئیتین گتیردی، کیشینن آروادی مئیتی گۆتوروب

گئتدیلر قبریستانلیغا. دئدیلر:

- گۆی مینجیخ! سن ده بئل - کولونگ گۆتور گل.

بولار او یانا گئدن کیمی گۆی مینجیخ دا هئچ زاد گۆتورمویوب، بوش آتیلا - آتیلا دوشدو

بولارین دالیلارینجا. گلدیلر قبریستانلیغا. کیشی دئدی:

- گۆی مینجیخ! بس بئل - کولونگ نئجه اولدو؟

دئدی:

- ننه وئرمه دی.

کیشی دئدی:

- گئت باشینا بیر یومروخ وور، آل گۆتور گل.

گۆی مینجیخ ائوه قاییدیپ، آروادین باشینا ائله بیر یومروخ ویردی کی، بوینو قینینا

گیریب، او ساعت اولدو. بیر کولونگ گۆتوروب گلدی.

کیشی قبیر قازماغا باشلییادا گۆی مینجیخ دا گئتدی او بیرى طرفدن باشلادی بیر قابیر

قازماغا.

کیشی دئدی:

- گۆی مینجیخ! او ندی؟ کیمه قازیرسان؟

گۆی مینجیخ جواب وئردی:

- سن دئدین گئت ننه مین باشینان بیر یومروخ ویر، بئل، کولونگ آل گتیر. من ده ویراندا

آرواد اولدو. بو قابیریدا اونا قازیرام.

مختصر، گئدیپ، آروادی گتیریب، باسدیردیلار، سورادان قاییتدیلار ائولرینه.

يولدا آرواديينان كيشى دانىشديلار كى، گۆى مينجيخ بيزيم باشيميزا بلا آچاق، ياخشىسى بىدى كى، بىنى ياتىرداخ، يوكلهنك قاچاخ.

گۆى مينجيخ بىنى ائشيتدى. آخشام اولان كىمى كيشى دئدى:

- آى آروادا! گۆى مينجيخ يورونوخدو، يئرین سال ياتسين.

آروات يئرین سالدی. گۆى مينجيخ يئرە گيرن كىمى باشين بورويور يالاننان، باشلادی خورولداماغا. آروات كيشييه ياواشجا دئدى:

- آ كيشى! نه آپاراخ؟ نه گۆتورك؟

كيشى دئدى:

- آغیردان، يونگول دن قابلا فارماشلارا^۱، بير نئچه دست ده ياتيپ- دوراجاخ قوی، يوكلنك

قاچاخ.

گۆى مينجيخ بىنى دا ائشيتدى. بولارين باشى قاريشان كىمى خلوتجه دوردو گيردى فارماشا، پالتارلارين آراسيندا گيزلندى. گئجه نين بير عالمينده آرواتنان كيشى آغیردان، يونگول دن آتا، اؤكوزه يوكلييب، فارماشلاری دا بير آتا چاتيپ دوشدولر يولا. او قدر گئتديلر كى، گون چيخاندا چاتديلار بير دريانيق قيراغينا، يوكلری آچديلار. كيشى دئدى:

- آى آروات، بيرز چۆرى حاضيرلا يتيك.

آروات قازانى چيخارداندا دئدى:

- آ كيشى، گۆى مينجيخ بوردا اولسا ايدى، گئنه بيرز اودوننان- زاددان ييغاردى.

بىنى ائشى دن كىمى گۆى مينجيخ فارماش دان سيچراييب چيخدی:

- خالا! من بوردايام، نه قوللوعون وار؟

كيشى بىنى گۆرن كىمى اؤز- اؤزونه دئدى:

- وای ائوى ييخيلان جانيم، ايش خراب اولدو.

گۆى مينجيخ باشلادی اودون ييغماغا. گۆردو كيشى آروادينا دئيير كى:

- آخشام اولاندا گۆى مينجيغين يئرین لاپ دريانيق قيراغيننان سال، اوننان برى اوز

يئرینی، لاپ قيراغين دان دا منيم كىنى سال. گئجه من دييجيم آى آروات، بيرز او يانا يات.

سن ده دييرسن كى، گۆى مينجيخ، او يانا يات. هئله- هئله بىنى سالليخ دريايا، باشيميزدان رد اولار.

نه ايسه خۆرى- زادی يئديلر، آخشام آرايا گلن كىمى كيشى نئجه دئميشدى آرواد دا

هئلهجه يئرلری سالدی. گۆى مينجيخ او قدر گۆزدهدى كى، بولار يوخويا گئندنه آروادى

گتيردى قويدو اوز يئرینه، اوزو گيردى آروادين يئرینه ياتدى.

^۱ فارماش- دۆشجك و ياتاجاق قابلاش ديرماق اوچون بۆيوك ملفه

گنجه‌نین بیر واختی کیشی بینی دورتملییب دئدی:
 - آی آروات! او یانا یات.
 گۆی مینجیخ دا آروادی دورتملییب دئدی:
 - گۆی مینجیخ! بیرز او یانا یات.
 بئله- بئله کیشی گۆی مینجیغی، گۆی مینجیخ دا آروادی ایتلیه- ایتلیه او قدر آپاردی
 کی، بیردن آروات شاپیلتینان دوشدو سویا. تئز گۆی مینجیخ قیشقیردی:
 - آی عمی! قویما، آروات دوشدو سویا.
 های- هارای دوشدو. آرواد بوغولدو. قالدی بیر کیشی، بیر ده گۆی مینجیخ.
 کیشی آروادی- زادی دا یادینان چیخاردیب اوز هایینا قالدی.
 سحر آچیلدی. گۆی مینجیخ بؤیوک بیر قازانی سوینان دولدوروب، قویدو اوسته. شاخ‌دان-
 شوول‌دن^۱ آلتینا باسیب شاققیر- شوققیر قایناتدی. ائله کی، سو تامام قاینادی، دئدی:
 - عمی جان! بیلیرم چوخ‌دان چیممیرسن، ایندی سویون، سنی چیمدیر جییهم.
 کیشی نه قدر یالواردی، گۆی مینجیخ باخمادی. بینی لوت سویوندوروب، قازانی قاینایا-
 قاینایا تۆکدو بینین باشینا، دیری گۆزلو بیشیریپ اولدوردو.
 سورا قاییتدی آناسینین یانینا. او یئدی- ایشدی، یئرہ کئچدی، سیز ده آددییین دؤره
 کئچین. گۆی‌دن اوچ آما دوشدو. بیرى منیم، بیرى اوزومون، بیرى ده ناغیل دئیہ‌نین.

مراکز، دبیر

«صیغه باجی»

گونش امانی

گنچمیش ده قونشولار بیر- ائولی کیمی اولاردیلار. گون بویونجا بیر- بیرینین ائوینده اولوب، ایشلرینی بیرلیکده گۆرمک زومار توتماق، بایرام ایشلرینی گۆرمک، و... پیس ساییلمازدی. نسبتلرده اولدوقجا ایلگینج ایدی. گۆرردون ایکی قونشو و یا قوهوم قادین عئینی زماندا اوشاق صاحیبی اولوبلار. او ایکی قادین اوشاقلارینی بیر- بیرینه قاتیپ، بؤیودرديلر، بوآرادا گۆرردین بیرى او بیرینین اوشاغینی دا امیشدیریر. او بیر- بیرینین سوتونو امهن اوشاقلار شرعى قورالار اؤزره بیر- بیرى ایله باجی و یا باجی- قارداش اولاردیلار. بئله سوندان یارانان نسبتلردن بیرى ده صیغه باجی لیغی و یا صیغه قارداشلیغی دیر. صیغه باجی و یا قارداش اولماق ایسته یین کیمسه لر غدیر خم بایرامی گونو بیر نفر باشاران کسدن ایستردیلر، عقد اخوت اوخویارکن اونلاری بیرى- بیرى ایله باجی و یا قارداش ائله سین. سهو ائله مه سم بو ایکی نفر اؤزلری ده عقد اخوتی، **مفاتیح الجنان** کتابیندا، **اعمال روز عید غدیر خم** دان اوخویا بیلرلر. بونو دا آرتیرمالییام کی، عقد اخوت عربجه ده ایکی کیشی اوچون یازیلیب، بونو قادینلارا اوخویاندا، اوخویان گرک قادین (مؤنث) اوچون اوخوسون. ایکی نفر صیغه واسطه سی ایله باجی و یا قارداش اولسالار، اونلارین آراسیندا تکجه بیر حرمتلر یارانار و داها هئچ نه. یعنی شرعى محرم لیک یارانا بیلمز. البته سؤزومو بئله آچیقلا ییم کی، ایکی نفر قادین تکجه صیغه ایله باجی ولا بیلرلر. و ایکی نفر کیشی صیغه ایله قارداش ولا بیلرلر. یعنی بیر قادین و بیر کیشی آراسیندا باجی- قارداشلیق صیغه سی ولا بیلمز. ایکی نفر صیغه باجی سی اولدوقدا دوغما باجی یاساق لیقلاری یارانماز، بئله کی، ایکی صیغه باجی بیر کیشینین عقدینده ولا بیلرلر! تکی صیغه باجیلیغین حرمتینی

ساخلاماق چوخ- چوخ چتین اولدوغونا باخراق، ایکی قادین، گونو اولدوقدا، هر نه اولسا بیر- بیرینه حرمت ایله یاناشا بیلمه دیکلری اوچون بو قونو دا اشکال یارانیب.

بیزلر صیغه باجیلیغی داها چوخ گۆردوگوموز اوچون، سانیردیم صیغه قارداشلیغی اولما بیلیمز. یعنی ائله پیامبر زمانی غدیرخم بایرامیندا کیشی لر، پیامبرین بویوردوغونا گۆره ال-اله وئریب قارداش اولوبلار، همن گون حضرت علی (ع) دا پیامبر ایله قارداش اولوب. بو قارداشلیقدا محرم لیک یارانمادیغی اوچون، پیامبرین قیزی حضرت زهرا (س) دا حضرت علی (ع) ین عقدینه گلیب. بلی دئدیم کی، من بئله سانیردیم صیغه قارداشلیغی چوخ دئییل، اما بیر دین آدامیندان سوروشدوغومدا بیلدیم ایله چوخ کیشی لر بو گونو قارداشلیق ایلکاری باغلارلار. اما ائل ایچینده داها چوخ صیغه باجیلیغی یایغین اولدوغو اوچون بو قونودا داها آرتیق دانیشماق اولار.

صیغه باجیلیغی دا غدیر بایرامی گونو اوخونار. بو باجیلیغی ساخلاماق چوخ چتین دیر، دئییلن لره گۆره بو باجیلیغی باشارمایان گرک اونا گیریشمه سین. اگر آدامین دوغما باجیسی صیغه باجیسینین آرخاسیندا دانیشسا، آدام دوغما باجیسینی اویاریب، صیغه باجیسینین طرفینی توتمالی دیر. اگر آدام دوغما باجیسینین آرخاسیندا دانیشیرسا- بو اؤزو ده پیس ایش دی- صیغه باجیسینین آرخاسیندا دانیشیب، اونون پیسلیگینی دئییه بیلیمز. صیغه باجیلیغیندا یاش نظرده توتولماز، یعنی یاشلی بیر آدام، چوخ گنج بیرسی ایله باجیلیق ائده بیلر، آنجاق بو ائل ایچینده اویغون گۆروشمور. او زمان دئیرلر: «آخی به نییه او کیچیک اوشاق ایله باجی اولوب؟ او باجی لیق ساخلیا بیلیمز کی!» صیغه باجیلیقدا بوتون عائله وی ایلشگی لر، دوغمالیق کیمی دیر. دوغمالیق کیمی، نه دوغما! اوشاقلار خالا اوغلو، خالا قیزی کیمی داورانیلار. حتی هر باجینین دوغما باجیلاری دا او بیرینه باجی گۆزونده باخار. منیم اؤز رحمتلیک خالام چوخ جوان ایکن دونیاسینی دئییشدی، آنجاق اونون صیغه باجیسی، عؤمرونون سونونا کیمی بیزیم خالامیز ایدی. من دوغما خالامی گۆرمه میشدیم، اما اونون صیغه باجیسی افروز خالانین یاشام و تعزیه سینده عئینی دوغما خالام کیمی حضوروم اولدو. صیغه باجی لار بیر- بیرینین توپلاریندا شن لیک اندیب، یاسلاریندا خاطرلی اولارلار. دئییلن لره گۆره قیامت گونو دوغما باجی بیر- بیرینی گۆره بیلمه سه ده، صیغه باجیلار بیر- بیرین گۆره بیله جک لر.

خانم پرنیان نین دئدیگینه گۆره صیغه باجیلار صیغه لرینی اوخوداندا بیر- بیرلرینه بیر هدیه آلامیشلار چادرا، روسری یا... هر ایل قدیر یا نوروز بایرامیندا دا حتما بیر- بیرلرینه هدیه آلامیشلار. بو قونونو فولکلورچو خانیملار ایله دانیشاندا ماراقلی قونولارا توخوندوق. جمیله خانم صیغه باجیلیغیندان بئله دانیشدیلار:

منیم بیر صیغه باجم واردی اون بئش یاشیمیزدان باجی ییق. بیر نفر قرآن اوخویان بیزیم صیغه میزی اوخویوب. اونو اؤز باجلاریمدان دا چوخ سئورم. گاهدان گورسن بعضی سؤزی یا ایشی اونان دانیشارام اما اؤز باجلاریمما دئمهرم البته صیغه دن ده قاباخ بیز ۵ یاشیمیزدان همسایا و یولداش ایدوخ. و زکیه خانیم ذوالفقاری سؤزلریمیزه بئله سون قویدولار:

یاشیتلاریمین یادیندادی یقین. اوشاقلیق چاغلاریمیزدا، سئودیگیمیز یولداشلارلا صیغه باجی اولماق اوچون قوم قه دیر (غدیرخم) گونوآخوندون (قرآن درسی وئرن قادین) یانینا گئدیپ، جولو بارماقلاریمیزی حلقه لیدیپ، آخیت (آخوند) صیغه آیه سینی اوخویپ، اوزوموزه پوفله مک له عؤمورلوک باجی اولوردوق.

سونرا بوسؤزلری بیر- بیریمیزه دئییب باجیلیغیمیزی، تکمیلله دردیک:

- باجی! باجی!
- جان باجی!
- ائویزده، نه وار؟
- صاندیق.
- ایچینده نه وار؟
- پامبیق.
- دده ن آدی نه دی؟
- حاجی.
- سنله اولدوق قیامته جان، باجی...

بو، باجیلیقلار نئجه ده گؤزل و گئرچک اولوردی... بیلیمیرم بوزاماندا، بئله شئی لره اینانان وارمی یا یوخ؟

دایستی

هایده مرادی ایله دانیشیق

دانیشیغی آپاران: سوسن نواده رضی

منه گۆره بیر یاخشى صنعتکار هم ائلبیلیمچی اولمالی دیر،
هم ده توپلوم بیلیمچی (مردم شناس و جامعه شناس)

منیم ایشلریمین بیر چوخوندا آذربایجانین وارلی و
دولغون کولتورو تصویره چکیلیبدیر.

من بیر صنعتچی اولراق، هر نه واریمدیر، باشقا شهرلردن دئییل،
اؤز چؤوره مدن و شهریمدن آلمیشام.

هایده مرادی ۱۳۵۳ گونش ایلی، اردبیل شهرینده آنادان اولوب. او، تهرانی سوره بیلیم یوردوندا سینما رشته سینده یؤنتمن لیک اییلملی (گرایش) یوکسک تحصیلاتینی بیتیرمیش دیر. ۱۳۷۶ ایلیندن اردبیلین گنج لر سینماسی انجمنیندن (انجمن سینمای جوانان) هنری فعالیت لرینی باشلامیش دیر. اونون رتئومه سینده، اردبیلین گنج لر سینماسی انجمنی نین یاپیمجیلیغی ایله «منیمله اوخو (با من بخوان)»، «سون (نهایت)»، «قورما ساعات (ساعت کوکی)» و «لچک» آدلی قیسا فیلم لر واردیر.

او اردبیل تلویزیون مرکزی اوچون ۲۶ بؤلوملوک «درزی خانه» آدلی سریالی، اوستانلار سیماسی کانالی اوچون ۳۸ بؤلوملوک «نیشانه لر شهری (شهر نشانه ها)» سریالی و شرقی آذربایجان تلویزیون مرکزی اوچون ده ۱۳ بؤلوملوک «سارای» سریالینی یازارلیغینی عهده سینه آلمیش دیر. «سینما رویا یوخسا گئرجک (سینما رویا یا واقعیت)» آدلی یاریم بوی

بلگه‌سل فیلم ایسه، عبدالله شکری و هایدی مرادی‌نین یاپیمچیلیگی ایله، اونون قورغو (تدوین) آشاماسیندا اولان ان سون اثری سایلماقدادیر.

آلتون‌کپنک (پروانه زرین) جایزه‌سی اصفهانین اولوسال اوشاق فستیوال‌نین قیسا و یاریم بوی بؤلومونده «لچک» فیلمی اوچون، بیرنجی‌لیک جایزه، ملی گنج‌لر فستیوالیندا «ناغیل» فیلمی اوچون، تهرانین حوزه هنری‌سینین فستیوالیندا سناریو یازمادا بیرینجیلیگی قازانان «لچک» فیلمی، بام ایران فستیوالیندا بیرینجیلیگی قازانان «لچک» فیلمی، اوستانی فستیوالدا بیرنجی فیلم و بیرنجی سناریو جایزه‌سینی قازانان «لچک» فیلمی، تهرانین اولوسال قیسا فیلم فستیوالیندا، ان یاخشی آراشدیرما بلگه‌سلی تانینان «قارلی داملار» فیلمی، سینما حقیقتدن ان یاخشی یونتمن جایزه‌سی «قارلی داملار» آدلی قیسا بلگه‌سل فیلمی اوچون ها بئله اولکده و اولوسال فستیوال لاردا مختلف بؤلوملرده جایزه ادایی اولماق، هایدی خانم مرادی‌نین افتخارلاریندان سالییر. او همچنین ایتالیانین دینلر فستیوالینین جایزه‌سینه لایق گؤرونوبدور.

هایدی مرادی‌نین قیسا جا رزومه‌سی

* قیسا فیلملر یازارلیغی و یونتمن‌لیگی

منیمله اوخو (با من بخوان)، قورما ساعات (ساعت کوکی)، ناغیل لچک، قارلی داملار، آیریلیق کلیپی، تومورجوق (جوانه)، کند ناغیل لاری (قصه‌های روستا).

* یازیچیلیق

۳۸ بؤلوملو «نشانلر شهری (شهر نشانه‌ها)» انیمیشن دیزیسی‌نین یازارلیغی

۱۳ بؤلوملو «سارای» انیمیشن دیزیسی‌نین یازارلیغی

۲۶ بؤلوملو «درزی خانه» تاماشا دیزیسی‌نین یازارلیغی

«آدسیز (گمنام)» تله فلمی‌نین یازارلیغی

«برش ایله ننه خدیجه (برش و ننه خدیجه)» نین یازارلیغی

* ملی و اولوسال فستیوال لاردا اشتراک ائتمک

لوطفن اۇزوزو اوخوجولاريميزا تانيتديرين.

- هايده مرادىم، ۱۳۵۳- ده اردبيل شھرىندە آنانان اولموشام. تھرانين سورە بېلىم يوردوندا سينما يۇنتمن ليگى رشتەسىندە يوكسك تحصيلات آلميشام.

ھنرى چاليشمالاريزدان بير آز دانىشىپ، بىلگى وئره بىلرسىزمى؟

۱۳۷۵- جى ايلده، بير ايل ليك فيليمچى ليك اۋيرنجىسى كىمى گنجلر سينماسى انجمنىن اردبيل دفترينه گىردىم. بير ايل ليك بير دۋره گئچىردندى سونرا، سورەكلى يازىچىلىق، قىسا فيلم و دىزى (سريال) يونتمن ليگىندە چاليشمالاريم اولموشدور. بو چاليشمالار ائناسىندا، فيليمچى ليك و يازىچى ليقدى بير چوخ تجربلر قازاندىم.

نە حىسلر و آماجدارلا ھنرى چاليشمالار و ايشلرە باشلادىز؟

اوشاقلقدان يازىچىلىغا اينانيلماز و دىلە گلمز قدر ماراقلاندىم، دوغروسو سادەجە يازىچى اولماق اوچون انجمنە گىردىم. حىس ائلىردىم دئىەجك بير چوخ سۆزوم وار. منە ائلە گليردىكى، سۆزلىرىم فرهنگى چنورەمىزدە، آز دا اولسا دەيشىكلىكلر و اولوملولوقلار يارادا بىلر. بير ايل ليك فيليمچى ليك دۋرەسىندە، سوركلى يازىچىلىق تكنىكلرىنى اۋيرنمك فيكرىندە اولاراق، كلاسلىرى چوخ جدى توتموردوم! انجاق دۋرەنىن سورەجىندە باشا دوشدوم كى، فيلم چكمك لە ذھنىمدن گئچنلرە عىنيت باغىشلايىپ، خياللاريمى گرچەيە دونوشدورە بىلرم. اۋىرنىدىمكى، فيلم ايلە سۆزلىرىمى تصويرە چكەبىلرم، يازماقدا بو امكانسىزدىر. بئلەلىكلە يازماقلا بىرلىكدە، يۇنتمن ليگى دە جدى توتماغا باشلادىم.

ھنرى ايشلىرىزدە، داھا دوغروسو

ھنرى اورونلريزدە (توليدات ھنرى) الە آلدیغیز ژانرلاری بیر آز آچىقلايا بىلرسىزمى؟

من داھا چوخ اجتماعى موضوعلاردا ايشلەمىشيم. منىم ايشلرىمىن چوخو اۋز زمانەمىزىن چتىنلىكلرى و آغريلارنى تصوير ائتمكدەدير. من فولكلور ايشلەمىشيم. منە گۈرە بير ياخشى صنعتكار هم ائلبىلىمچى اولمالىدير، هم دە توپلوم بىلىمچى (مردم شناس و جامعه شناس). بو ايسە، داھا دا گۈزل اولاي

بیلر او واخت کی، اؤز شهرین کولتورونه، سورونلاری و آغریلارینا ساری یؤنه‌لیب، اؤز چئوره‌سینه داها اینجه‌لیکلی باخسین. منیم ایشلریمین بیر چوخوندا آذربایجانین وارلی و

دولغون کولتورو تصویره چکیلیبدیر.

مثال اولاراق، لچک آدلی حیکایه فیلمینده، ناغیل اردبیل کندلرینین باغریندا کئچیر، عین حالدا آذربایجانین گله‌نکسل یئرلی توپونون حیکایه‌سی‌دیر. «سارای» آدلی انیمیشن دیزسی‌نین

هر بیر بؤلومونده آذربایجان و اردبیل بؤلگه‌سینین تۆره‌لریندن بیر، اؤرنه‌یین تکمچی‌لیک، شال ساللاماق و بو کیمی گله‌نکلر فیلمه چکیلهرک جانلاندیریلیب. «قارلی داملار» آدلی اجتماعی بلگه‌سلده (مستنده) اردبیلین کندلرینده ائولی اولمایان خانیملارین یاشادیقلاری چتینلیکلر تصویره چکیلیب. من بیر صنعتچی اولاراق، هر نه کی واریمدیر،

باشقا شهرلردن دئییل، اؤز چئوره‌مدن و شهریمدن آلمیشام و بئله دوشونورم کی، بیر هنرین یارانماسی اوچون صنعتچی‌نین الینده اولان ان کسرلی و ان یئترلی آراج، اونون اؤز چئوره‌سیندن اولان تانیما (شناخت) دیر.

اؤز هنری گله‌جه‌ییزه نه دوشونجه‌لریز وار؟

بیر چوخ ایده‌لریم، طرح‌لریم و سناریولاریم واردیر. اونلاری گرچکشدیرمه‌یه چالیشاجام. داها- داها تجربه‌لر اله گتیریب، داها چوخ اؤیرنمکله فیلملر چکمک ایستیرم. شهریمین و اؤلکه‌مین دبلرینی، تۆره‌لرینی، یاشام طرزى و یاشام چتینلیکلرینی موضوع اولاراق ایشلمک ایستیرم. فیلم چکمک اوچون چوخ اوزون یول واردیر اؤنومه.

مسئوللاردان اومدوغونوز نهدير؟ نئجه سيزلرله امكداشليق ائده بيلرلر؟

فيلم دوزلتمك اوچون اختصاص تاپان بودجه چوخ محدود دور. تأسفله مسئوللار دا، فيلم دوزهلدنلر صنعتكارلار قارشيسيندا يئترينجه سوروملولوق حيس ائتمه بيلرلر. اؤلكهده هنر و اينجه صنعت دورومونون ياخشىلاشماسى اوچون دولت يؤنه تيم جيلرى گرک هم هنرمند هم ده هنر تانييان اولالار. محترم مديرلر بير ياندان توپلومون احتياجيني هنر و هنرمنده آرتيريب گوجلنديرمه لي، بير ياندان دا صنعتچيلرى مالى و فکرى باخيمدان حمايت ائتمه لي ديرلر.

پئشه و هنرينيزين چتينلکلرينى نه ده گؤروسونوز؟

حال حاضيردا منيم و بلکه ده بير چوخ فيلم دوزهلدنلرين هنرى چتينليکلىرى قيسا هنرى فيلم دوزلتمك اوچون بودجه نين آزليغي، يا داها دوغروسو بودجه نين اولماديغي دير. منيم ايندى توليد ائتمه يه بير نئجه سناريو و بير نئجه طرح اليمده وار، من بونلارى ايلگيلى اورگانلارا وئرميشم اما بودجه آزليغينا گوره هاميسى دايانيبلار. معمولاً الده اولان نقد بوجهنى ده خاص سفارشلرين توليدى اوچون خرچلرلر. منيم کيمي فيلم ياپيميندا جامعه نين مشکلاتى و دغدغه لر نين سوراغينا گئدن فيلم دوزهلدنلر ده قيراغا ايتهلنرلر. البته بو اورگانلارين آراسيندا من سينماى جوان انجمنيني، فيلم دوزهلده نين شخصى سليقه و قاغييلارينا اهميت وئرن بير مرکز کيمي تانيرام کى، اذن وئريز فيلم دوزهلدن اؤز شخصى

فیلمینی دوزهلتنسین. آنجاق بو اورگانین دا بودجه‌سی پروفیسونال فیلم یاپیمی اوچون چوخ قیستیلی دیر.

بلگه‌سل (مستند) فیلملر سفارش اوزره دوزهلیر یوخسا فیلم دوزهلده‌نین اؤز ایسته‌یی و ماراغی اساسیندا؟

هر ایکسی ده اولایلییر. آنجاق فیلم دوزهلده‌نین اؤز دوشونجه‌سی و قایغیلاری اساسیندا اولاندا البته کی داها یاخجی نتیجه وئرر. چونکی سوژه‌یه گؤره بیلگیسی و اؤزل باخیشی واردیر، و او سوژه مدت‌لر اؤنجه‌دن فیلم دوزهلده‌نی اذیت ائله‌ییب، ایندیه اونا گؤره دانیشماق و او سورونو گندرمک ایسته‌ییر. فیلم دوزهلده‌ن لر اغلب سئچدیکلری سوژه‌نی سئورلر و بو اونملی بیر نکته‌دیر. آما بیر چوخ سفارش اوزره بلگه‌سل‌لر ده چکیلیدیر و چوخ دا اوغورلو اولوبدور، یاخجی سودان چیخیب. بونون سببی ده فیلمچی‌نین سوژه ایله باغلانتی قوروب، موضوعنو آراشدیراراق اونا مشرف اولماقدان آسیلی‌دیر.

بیر آز دا «قارلی داملار» دان دانیشین. ایران و خصوصیه آذربایجانین مستند سینماسیندا قادنیلارین موقعیینی بیزلره آچیقلایین.

قارلی داملاری بیر جمله‌ده یا دا بیر کلمه‌ده تانیتماق ایسته‌سک، کوچ دئمک اولار.

قارلی داملار بلگه‌سلی اردبیل کندلریندن کوچ ائلمک‌لر حاققیندادیر. اؤلکه‌نین رسمی آمارلارینا دایاناراق، اردبیل ایرانین بیرینجی مهاجر شهر ساییلر و بو کوچ ائتمک اولایی اردبیلین کندلرینده داها چوخدور. ارککلر، اؤزلیک‌له ده یئنی یئتمه و گنج اوغلانلار ایش آختارماغا بؤیوک شهرلره گئتمیش و اورالاردا قالمیش اولوبلار. سونرا اولدوقلاری و یاشادیقلاری یئرلرده ائولنوب قالارغی اولوبلار. بو اولای او کندلرده یاشایان، و کندلریندن باشقا یئر تانیمایان آرساودالی یا دا ساوادیسیر قیزلارینین طبیعی حیاتینی زده‌له‌ییب، کورلاییدیر. اوغلانلار گئدینجه، چوخلو قیز کندلرده اره گئتمه‌دن قوجالیب، یالنیزلیقدا چتین بیر یاشام سورمکده‌دیرلر. قارلی داملار، بو قیزلاردان نچه‌سینین یاشامیندان بیر گوشه‌لرینی گؤسترملکه کؤچ سورونونو مطرح ائلیر، فرقلی بر آچیدان کؤچ مسئله‌سینه باخیر.

من «قارلی داملار»ی دوزلتمکله، گۆردویوم ان کیچیک ایش بو اولدوکی، مسئوللارین قولاغینا چاتدیردیم کی، شهریمین بئله بیر بؤیوک مشکل - و واردیر و اونا چاره قیلینمالی دیر. بو شهرده، کۆچ ائتمه‌نین قاباغینی آلاق اوچون پئشه‌لر یارانماسی گرک، چونکی بوتون کیشیلر ایش - پئشه دالییسینجا گئدیرکن، بونون یاراسینی و آغریسینی قادینلار چکیرلر.

آذربایجاندا قادین یؤنتمن لرین یئرینی مستند فیلمچیلیکده نئجه عیارلاییر سیز؟
آذربایجان سینماسیندا بلگه‌سل فیلم دوزلدن پروفسیونال قادین یؤنتمن یوخدور، ساده‌جه آماتورجا تجربه‌لری اولان نئجه نفر واردیر. امید ائدیرم آذربایجاندا بلگه‌سل فیلم

لاییقینجه اؤز یئرینی تاپسا، گوجلو بلگه‌سل فیلمچی خانیملارمیز دا اولاجاق. یا دا همان آماتور فیلمچی خانیملاریمیز دوغرو ائیتیملر آلاقلا، دوزگون بلگه‌سی فیلم دوزلتمک یولونا دوشه‌رک اؤز باشاریلارینی داها دا گوجلو سرگیله‌سینلر.

بلگه‌سل سینما فیلمینده شخصا سیزین اوچون تجاری بویوت اؤنملی دیر یوخسا مضمون و وئردیگی پیام؟

منیم اوچون مضمون، یا دا بلگه‌سل فیلم ایله دئمک و یئتیرمک ایسته‌دیگم سؤز، تجاری بویوتلاردان داها چوخ اؤنملی دیر. البته من ده بوتون فیلمچی‌لر کیملی ایشیمین تجاری بویوتلارینین دا گوجلو اولماسینی آرزو ائدرم، بئله‌جه معاشیم تأمین اولوب یاشامیمی گئچیندیره بیلرم آنجاق تأسفله نه منیم اوچون، نه ده باشقا فیلمچی‌لر اوچون بو ایش گرچکلشمیر و چوخوموز مارق، سئوگی و شخصی دغدغه‌لریمیز اوچون بو رشته‌ده چالیشیریق. البته ایراندا مستند سینما فیلمی اوچون هئج بیر تجاری بویوت یوخدور.

تولید اولان فیلملرین مالی گلیری او قدر آزدیر کی، ایشی داها چاتینلشدیریر. من اؤزوم قارلی داملاری بیتیرمک اوچون جیییمدن ده ایکی میلیون خرجه‌دیم (البته بو پول سونرالار انجمن طرفیندن منه قایتاریلدی). حال بوکی، گله‌جک ایشلریم اوچون حاضیرلانماغیم اوچون من مالی باخیمدان تامین اولمالی‌ام، نه اینکی، ایکی ایل ایشسیز قالاندان سونرا، بوش ال ایله او بیرری ایشلریمه حاضیرلانام.

سینماچیلارین، خصوصیه ده خانم سینماچیلارین اساس چتینلیگینی نه ده
گؤرورسوز؟

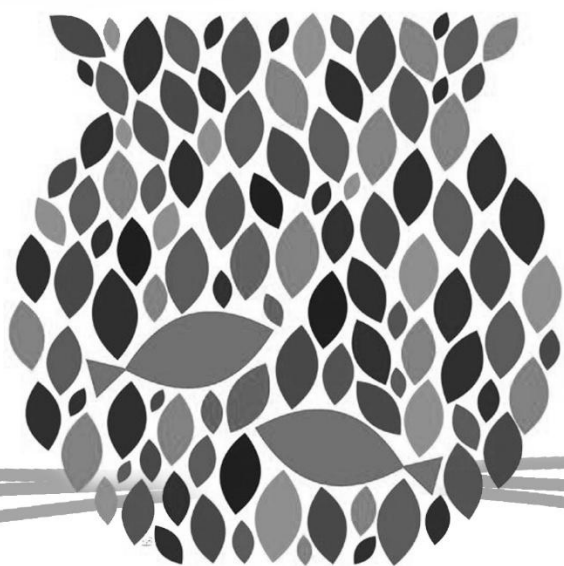
مستند سینما ایشینین چتینلکلی چوخدور. بو ایشه گیریشمک اوچون بؤیوک مارق و
سیمتین اولماق گرکدیر، بو اوزدن ده خانملارین بو یؤنه چکیلمله لی آز اولور، اولاندا دا داوام
گتیرمه لی چتین اولور. آما گوجلو و باشاراجاقلی مستند دوزه لدن خانملاریمیز دا وار دیر
کی ایلر پروفسیونال اولراق بو ساحه ده چالیشیب، دیرلی اثرلر ده یاراتمیشدیرلار.

سیزی چوخ یوردوم هایده خانم مرادی! اؤزوم و ائلبیلیمی طرفیندن سیزه تشکر
ائلیرم کی، دیرلی واختیزی بیزه وئریب، بیزلری چالیشدیغیز ساحه لرده
بیلگیلندیردیز. سیزه اوغورلو چالیشمالار دیله بیریک.

من ده سیزدن تشکر ائلیرم و قارشیلیقلی امکداشلیقلاریمیزین اولماسینی ایستیرم. چوخ
ساغ اولون.

نوروز بايرامی

توركلردە چرشنبە فلسفەسى

سوسن نوادەرضى

توركلردە ايلين دۇرد آخير چرشنبەسى وار؛ سو، اود، يئل و تورپاق (يا دا يئر). چوخ اوزاق زامانلاردان برى انسانلار، طبيعتى اويالدان دۇرد عنصره اينانارميشلار: سو، اود، يئل و تورپاق (آب و آتش باد و خاك). آذربايجان توركلرى ده ايل بايراميندان اۇنجه كى دۇرد چرشنبەنى همين دۇرد عنصر آدينا آدلانديريب، هرەسینه اۇزل تۇرنلر توتارلار. آماجسا، طبيعتە سايقى دويماق، احترام بسلەمكدير.

(۱) سوچرشنبەسى Su Çərşənbəsi

(۲) آد چرشنبەسى Od Çərşənbəsi

(۳) يئل چرشنبەسى Yel Çərşənbəsi

(۴) توپراق چرشنبەسى Topraq Çərşənbəsi

بو دۇرد ايلكه، طبيعتين اويانماسى اوچون گركلى ديرلر، بيرى اولمازسا، طبيعت گۇيرمز، ياشاما دولماز.

بيرينجى چرشنبە، سو چرشنبەسى

بو چرشنبەيه «چيلله قاچدى»، «اول چرشنبە» يا «بالانچى چرشنبە» ده دئيرلر. قديمكيلرلين اينانچينا گۇره خضرين ياشام سويوندان ايچديگى گون، و كوراوغلونون قوشابولاق (قوشاچاي) سويوندان كۇپوكلو سو گۇتوردويو گون ايلك چرشنبەدير. سو چرشنبەسينده سولار قايناقلائيپ آخار، چايلار-چشمه لر تازالانار.

بو گونده هله گون چيخماميش، جماعت چايلارلين، چشمه لرلين قيراغينا گئديپ، ال-اوزلرinni يويار، بيرى-بيرينه سو چيلرلر! سويو مقدس ليك و تميز ليك سيمگه سى بيليپ، كهنه كوزه لرلى سينديريب، تازا كوزه لره سو دولدورارلار. سونوندا دا ديرناقلاريني توتوبف

سوېون اوزرىندن آتيلاراق بئله دئيرلر:

اوغورلوغوم دوشسون سو اوستونه
يا:

سئل چارپار، سوچارپار
بیرگونه ایشلتدیم
گل اونو توت آپار
سئل چارپار، سوچارپار
گل آپار، گل آپار

بئله بیر اینانچ وار کی، بو گون هر کیم سودان آتیلسا (چشمه سویندان)، بوتون جسم و روح یورغونلوقلاری اوندان اوزاقلاشار.

اولو بابالاریمیز ایکینجی چرشنه‌نی «اود چرشنه‌سی» آدلانديرلار. اود ایستیلیک، ایشیق و آیدینلیق سیمگه‌سیدیر. اود، ایشیق و آیدینلیق طبیعته یئنی بیر روح باغیشلار، یئری ایسیندیرر. بو گونده، انسان وجودوندان ناپاکلیغی یوخ ائتمک اوچون اود قالاییب، اوزرىندن آتیلارلار.

بلکه بیر نوع خسته‌لیکلی توختاتماق یا دا هاوانی ضدغوفنی ائلمک ده سایلا بیلر بو ایش. البته قدیم زامانلار اوجاق (اوداق) عایله سیمگه‌سی ایدی. یعنی عایله اود دؤوره‌سینه بیغیشارمیشلار.

بو چرشنه‌نین آخشامی، جوان اوغلانلار- قیزلار اوددان آتیلیب بئله دئیرلر:

آتیل باتیل چرشنه/
آینا کیمی بختیم آچیل چرشنه...

قیشین سون آیینین اوچونجو چرشنه‌سینی آتا- آنالاریمیز «یئل چرشنه‌سی» آدلانديرلار و بئله اینانیرلار کی، بو هفته‌ده یئل اسیب، یئر و طبیعته جان باغیشلایاراق، اویناماق و یاشاماق موشتولوغو وئرر. یئل قیسا سوره ایچینده بوتون یئرده دولاشار، توپراغی و یئری اویناماغا چاغیرار.

بو چرشنه‌یه بو آدلاری دا وئریلر:

یئل چرشنه‌سی، یئللی چرشنه، کولکلی چرشنه، هاوا چرشنه‌سی، کولک اویدان چرشنه.

yel çərşənbəsi. yelli çərşənbə. küləkli çərşənbə. hava çərşənbəsi. külək
oyadan çərşənbə

آراشدیرمالارا گۆره بو گونده اسن ایستی و سویوق یئلر باهار و نوروزون گلمه سیندن خبر وئرد. بو گون جماعت ائو- ائشگی تۆکر، خصوصا خانیملار ائوی و چئوره نی سیلیب، سوپوروب، تمیزلمه یه باشلارلار. یورغان- دۆشکلری چیرپیب هاوا وئردلر، فرشلری یووب یا دا نوروز یئلینده سیلکه لرلر...

هم ده بوگون آرزو دیله یی اولان سؤیود آغاجینین آلتینا گندی، یئل بابانی سسلر. اگر یئل اسسه، سؤیودون قول بوداقلاری یئره سورتوشسه، دئمک حاجتی برآورده اولوب، نیتی گرچکله شک.

بو گونده بو شعر ی اوخویارلار:

آ یئل بابا، یئل بابا
تئز گل بابا، گل بابا
ساوور بیزم خیرمانی
آتینا وئر سامانی
دن داغیلیب داغ اولسون
منیم جانیم ساغ اولسون
آیئل بابا، یئل بابا
قوربان سنه، گل بابا

کئچمیشلرده، قارلی قیروولو، ساختا قیشلار گۆره نئچه آی ائولرده قالان آذربایجانلی اوشاقلار بو گونلرده چیخیب بیرلیکده آذربایجانین ملی اویونلارین اوینار «یئل» اوچون بئله شعرلر اوخواریشلار:

قاش- قاباقلی بیر بولوت
آل گونشی بورویور
یئل پوفله یرکن فلوت
داغین قارین کوروویور.

ویا؛

گؤی گورلاییر،

یئل اسیر

شیمشک شاخیر،

گون چیخیر/

یاز گلمه یه تله سیر/

سئوینجدن کارخییر.

ایلیین سون چرشنه‌سی «تورپاق چرشنه‌سی» آدلانیر. بو پرشنه‌ده طبیعت ایستینی و ایشیغی جذب ائله‌ییب، آییلار. جماعت ایچینده «سون چرشنه» معروف‌دور. تورپاق ایلین سون چرشنه‌سینده، سو، اود و یئلین گوجو و یاردیمی ایله جانلانا. ایلین سون چرشنه آخسامی (سه‌شنبه)، تورپاق چرشنه‌سی‌دیر، یعنی طبیعتین آییلما‌سینین سون آخسامی. بو چرشنه بی ائویندن تازا‌گلین ائوینه خونچا گئتمک بیر گله‌نک‌دیر. ائولی قیزلار اوچون ده آتا یا بؤیوک قارداش طرفیندن چرشنه‌لیک گؤندریلر. ها بئله بو گئجه شمع یاندیرارلار. بو گوندن سونرا اکینجیلر ایشه باشلارلار.

حال حاضریدا جماعتین مدرن یاشام دئییلن بیر یاشام طرزینی قبوللان‌دیقلاری اوچون، آذربایجاندا سو، اود و یئل چرشنه‌لری گئچمیش حال‌هاواسینی ایتیری‌دیدر. آنجاق سون چرشنه (آخر چرشنه) داها طنطنه‌لی، بوتون چرشنه‌لرین خصوصیتلرینی ایچهرن بیر شکیده شنلیک تۇرنلره گئچیری‌لیر.

تازا بى - گلین اوچون بايراملىق آپارماق

گونش امانى

يئنى ايلين يئتيشمهسى، بير تك ايلين يئنىلشمهسى دئمك دئييل. بو يئنى ليك چوخ اؤنملى اولدوغو اوچون هامى چاليشار اؤزونو دوغانين بو اولايى ايله آرتيق اويغونلاشديرسين. ائو تعميراتى، ائوى تميزلهييب، سلقه- سهمانا سالماق، فرش لرى يوغوب، دامدا سرمك، عائله عضولرينه تازا پالتار و باشماق آلماق، گۆى گۆيرتمك، شېچره، آجيل، ميوه آلماق، سمنى پيشيرمك و...

بونلاردان علاوه بعضى عائله لرده ايل بايرامى داها فرقلى گنجيريلر. او دا اؤتن ايل بويونجا عائله عضولريندن بيرى دونياسىنى دئييشسه و يا بير ائولى ليك اولسا. دونياسىنى دئييشن كيمسه نين عائله سينده بارام دبلرى فرقلى دير. بلكه باشقا بير يازى دا بو قونونو آچا بيلسك. آنجاق تازا گلين و تازا بى اولان عائله لرين ده بايرام دبلرى ماراقللى دير. بو يازيدا داها چوخ اؤز عائله ميزده گۆردوگوم دبلرى، آذربايجانين تبريز، اورمو و سراسكند قاريشىمى كيمى يازيرام. اما داها دوغروسو هر كسден سوروشدوم، عائله ايچينده گۆروب، اؤيرنديگيمدن آرتيق بير سؤزلر دئين اولمادى. بلكه بو مقاله نى اوخويانلار داها كامل اولماسينا بيلديكلرينى آرتيرديلار.

چيلله لر چيخانندان سونرا، بايرام هاواسى حس اولونار. ائولرينده آداخلى قيز و يا اوغلانلار اولانلار دا، يئنى ايلده گلين و كوره كن اوچون بايراملىق خونچاسى دوزوب، يئنى ايلي قوتلاماق ايستلر.

تبریزده ایلک- اؤنجه اوغلان آدامی، گلینه بایراملیق آپارماغا اقدام ائدر. قیزین خونچاسی آخیر چرشنه آخشامی آپاریلار. بوگون یئتیشمه‌میش، قیزا بایرام خریدی ائدرلر. بیزیم یئرلرده قیز خونچاسیندا، مئیوه، شیرینی، چرشنه یئمیشی (قوورولمامیش، خام آجیل)، گۆی (سبزه)، یئتدی لوین (هفت سین)، بالیق، آینا، اوزرلیک، سوپورگه، سوفره، بیر گلدان دا گول اولار. مئیوه، شیرینی و آجیلی هر کس اؤز سلفه‌سی ایله دوزر. بعضی لری بؤیوک مئیوه سبدی بزدیرر، شبچرنی ده دؤروده توتدورار. چوخ عائله‌لرده گلین اوچون کسین لیکله قیزیل چکدیرلر. (آلینار) بیرده کت- دامن اولار. بو خونچادا گلین اوچون کیف و باشماق، بایرام دا گئیسین دئی، آلینار. بونلاردان سونرا هر نه هدییه اولاراق آینا بیلر. چادرا، لئچک، بلوز و... اما قارا پالتار و چرشاب کسین لیکله آلمازلار. اوغلانین قوهوم- اقرباسی دا دبلری اولورسا، گلین اوچون مالی دورومونا باخاراق هدییه‌لر آلابیر: قیزیل، دونلوق، چادریق، شالوار، جوراب و...

اوغلان ائوی قیزین عائله عضولرینه ده خلعت آدی ایله پارچا، کۆینک و... نظرده توتمالی دیرلار. البته ایندی بعضی عائله‌لرده بو دب ییغیشیلیر، بعضی عائله‌لرین ده خلعت آلمایا مایل اولمادیقلارینا راغمن، «خلعت قویماساق پیس اولار» دئی، خلعت آلیرلار. آذربایجانین چوخلو یئرلرینده قیزین چرشنه خونچاسیندا قیز ائوینه باشقا شی‌لرده آپاریلار، اودا پیشیریلمه‌میش یئمک ملزمه‌لری، یعنی یاغ، دوگو و ات (تویوق و یا آیری مال اتلری) دن عبارت دیر. اوغلان ائوی اؤز مالی دورومونا باخاراق، بونلاردان آلیب، قیز ائوینه گئیرر.

خونچا گلمه‌میش، قیز ائوی قوهوم- اقربانی، «بو گنجه قیزیمیزا چرشنه‌لیک گله‌جک دئی» قوناق چاغیرار. اوغلان آدامی گلیب، یئتیشیب، بیر آز خوسانلاشاندان سونرا، بیر نفر باشا-راجاقلی آدام دوروب، خونچانی دوزر. گلینه

آلینانلاری بیر به بیر آچیب گۆرسه‌در و خلعت‌لری ده خلعت صاحب‌لرینین آدین آپارماقلا بلیرلی ائدر. سونرا دا قوهوم‌لارین وریندن آلینان هدییه‌لری، قیز و اونون آنا، باجی، بی‌بی و خالاسینا تحویل وئرر. هر کس اؤز دبلرینه باخاراق، دوروب، مئیوه، شیرینی توتار. بعضی عائله‌لرده چالیب، اوینارلار. گلین چرشنه‌لیگینده پیس سؤزلر دانیشیلماز دئی، بعضی لری ده ایاققلاری آلتینا آچار ساخلایب، بیر لیرنین آغزیندان چیخان سؤزه نیت ائدر. آخی او گنجه: «آلاه موبارک ائله‌سین، بختور اولسون لار، ایستی جانیندا داغیداسان، آغزی شیرین-

گۆيلو خوش اولاسيز، بونو چىخارديب، گلين دونونو گئيه-سن و...» دن باشقا بير سۆز دئيىلمز كى!

يئيىب، ايچمك، دانىشيب- گولمك ييتديكدن سونرا هر كس دوروب، اۆز ائوينه گئدر و قالار بايرام آخشامى اوغلان اوچون بايراملىق آپارماق مراسمى...

بايرام آخشامى اولماميش قىز ائوينده چابالار باشلار. اوغلان اوچون بير شئ لر بايراملىق اولاراق آلىنار. قىز ائوينده هم قىزىن سلقه-سىن گۆرستمك اوچون، هم ده اوغلان ائويندن دالى قالماسىن لار دئيه، داها طمطراقلى خونچالار بزه-نر. اوغلان اوچون كۆينك، شالوار، باشماق و قوللاريندان قوپان نه اولسا آلىنار. ائو اعضالارى، اۆزلىك له اوغلانين آتا و آناسينا خلعت آلىنار. والدين اولمسا، بۆيوك قارداش و يا باجى اونون يئرینه گئچر. قىز ائويندن بير قاب سيمنى چكىب، بزه-يىب، خونچايا قويبارلار. اوغلان ائويندن گلن پيشيريلمه-ميش دوگو و ات ايله دادلى، دوزلو خورح لر پيشيرىلىپ، خونچايا دوزرلر. هله اوغلان ائوى دئمه-سىن: «تك بىز آپارانلارى پيشيرىبلر» اوسته-ليك پخله پيلوو، بالىق، سوپ، سالاد و... ده قويبارلار. داها دوغروسو بو پيشير- دوشور قىزىن الى دادلى و پيشير- دوشورده قابىل بيريسى اولماغى اثبات لاماق دير. قىز ائوى ده چاليشار، مئوه سبدرلى اولدوقچا اوغلان گتيرن دن گۆزل دوزولسون. اوغلانين بايراملىغىندا قوورولو (شور) آجيل قويولار.

اوغلانين طايفا و عائله-سىندن چاغيرلان آداملار او گئجه اوغلان گيله ييغىشار. قىز آدامى گلندن سونرا بير نفر الى سولو آدام خونچانى دوزوب، هديه-لرين هامىسىن تحويل وئرر. سونرا سوفره لر آچىلار، يئمكلر دوزولر و اوغلان آدامى، قىز آدامى بيرلىكده ييغىشيب، سوفره باشىندا شام يئىرلر...

ايندى-لىكده بو دبلرين چوخو ييغىشيلماق حالدا دير. داها بو قوناقلقلار. بو بير آرايا گليب، دئيىب، دانىشيب، گۆلمكلر يوخ سايىلير دئمك اولار. البته يئنى- يئنى ايشلىرى چوخ تشريفاتلى و آغير توتاركن، آتا- بابالاردان قالان دبلرى دئيىشديرىب، دئفورم لاشديرىرلار. اؤرنك اوچون آخىر چرشنه قىزا چرشنه پايى گلنده قىز آدامى هامىنى رئستورانا آپارىب، بايرام آخشامىنى شامىنى اوردا وئرىر. اوغلان ائوى ده يا پيشيريلمه-ميش ملزمه-لرى آلماير و يا آلسادا قىز آدامى بايرام آخشامى پيشيرىب، آپارماير. ايندى داها قىزىن چرشنه-ليگينده سوپورگه، اوزرلىك و سوفره آلىنماير. ايندى آرتىق هر نه-يىن داها چوخ برك- دوزكلى اولماغى اؤنملى دير و دبلريمىز آداق- آداق اونودولماغا ياخين لاشير.

قىرمىزى بايرام باشماغىم لىلا آفتاب آذرى

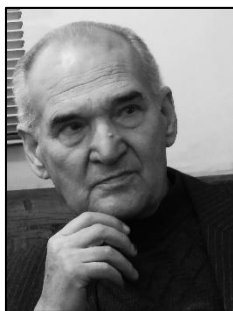

بايرام يىتىشمەمىش بىزىم مامان ئۈيىن ھىسسىن آلاردى. ھەرەمىز بىر دىستىمال چۆككەننى باشىنا سالىپ، ئۈيىن دىۋارلارنى سىلدىك. بىلمىرم نىيە ھامىمىزىن بو ايشىدە اشتراك ائتمەمىزە اصرار ائىردى. يورقان- دۆشكلىرىن اوز- آستارىنى يوغوب تىمىزلىدىك. مامان چاللىشاردى حتما بىزە بىر تازا شالۋاردان زاتدان توخوسون. البتە بۆيۈك اوشاقلارنى پالتارىنى تىمىر ائلىيىپ، كىچىكلەر گىدىدىردى. سونرا دا آغاچان بىزى تازا پالتار آلمانغا تىرىتە آپارادى. تىرىتە تىرىز دە بىر خىيابان دىر. بىر تىرىتەن فىردوسى خىيابانىنا، بىر تىرىتەن بازارا، بىر تىرىتەن دە ساعات قاباغىنا چىقىر. رىمىتلىك آغاچاننى تانىشى آقاي نوروزىنىن باشماقچى بازاردا توكانى وار ايدى، باشماقچىمىزى دا اوردان آلاردىق. مەن ھەمىشە قىرمىزى باشماق آلاردىم. او بىرى باجى- قارداشلارمىز دا اۈز سۈيۈملىكلىرىنى. او زمان تىرىتە دە بۆيۈك تاباخدا بويانمىش يۈمۈرتا قىيۇب، ساتاردىلار. بىز اوردان يۈمۈرتا آلماندىق. مامان اۈزۈ قىرمىزى سوغان قابىقلىرىنى ساخلايىپ، بايراما بىر گۈن قالان اونولارى يوغوب، بۆيۈك بىر قابدا قاينادىپ، يۈمۈرتالارى اچىندە بوياردى. سوغان سۈيۈندا چۈخ قالان يۈمۈرتالار توخ قىرمىزى اولاردى. تىز چىخاردانلار آچىق قىرمىزى. بىزىن يۈمۈرتالارى تور اچىندە باغلاماق و يا بىزىن يىرلىرىنە ياپراق ياپىشىدىرىپ، سوغان قابىغىنىن سۈيۈندا قاينىدماق ايلە، اوستۈندە گۈزىل تىرىتە دە سالماق اولاردى. بىز چاللىشاردىق يۈمۈرتالارنى ان گۈزىلىنى گۈتۈرك. البتە ھامىسى دا گۈزىل اولاردى. مامان بايرام سۈفەرەمىزە يۈمۈرتالاردان قىياردى.

گۆرۈشە گلن قوناقلارین اوشاقلارینا دا یومورتا وئوردی. بیز یومورتالاری توققوشدوراردیق، هر کیم اوتستیدی یومورتا اونا چاتاردی.

بایراما یاخین همسایالار ییغیشیب، سیمنی پیشیردیلر. سیمنی هم برکت گتیردی، همده سوفرهیه قویاردیلار. او سیمنی لرین بوغдалارینی ایسلاتماق، اونلار پیشیریلن گونه کیمی باخماق و سونرا دا پیشیرمک چوخ گۆزل خاطیرهلی گونلریمدن ایدی. بایرامدا بیز اوشاقلار حتما بیر قیرانلیق و یا ایکی قیرانلیق پول وئردیلر. عائله نین کیچیک لری ییغیشیب، بۆیوک لرین ائوینه گۆرۈشه گئدردیلر. البته او زمان بیرینین ائوینده ناھار- شام وعده سینه قالمازدیلار. دئمیرم ائو صاحیبی اۆزو قوناق چاغیرایدی.

منه بایرامین ائو تۆکمەسی، سیمنی پیشیرمەسی، گۆی گۆیرتمەسی، بایرام گۆرۈشونه گئتمەسی چوخ ماراقلی ایدی. بایرام دا اولان تازالیق، آتیلیب- دوشوب، آزادلیق حسی ائتمک چوخ- چوخ خوش گلردی. بیز ادب سیز اوشاق دئییلدیک، قوناقلیقلاردا مامانین اجازەسی ایله بیرزاد یئیردیک، اما بایرامدا بیزین ایشلری اولمازدی. ایل بویونجا تربیه ائتدیکلرینه آرخایین اولدوقلارینا گۆره بایرامدا راحت ایدیق. او گۆرۈشلرین، او بایراملیق بیر قیرانلیق سکەلرین و او گۆزل گونلرین یادى هر زمان منیم کونلومده دیر و اوزوم ده بایرام گونلرینده دونیا یا گلدیگیم اوچون بایرامی چوخ سئوهرم.

باياتىلار

توپلايان: على خالط آبادى

من عاشيقام ياز باغدا
بلبل اوتر ياز باغدا
يارا قوناق اولايديم
قىش اوتاقد، ياز باغدا

عزىزىم بوداقد
ئىل اولماز، بوداماقد
ساخلاسىن خدام سنى
هميشه بو داماقد

عزىزم ياز آراندا
يى داغدا، ياز آراندا
بىرجه كلمه سۆزوم وار
يارىنان اوز آرامدا

آرى بال سالى شاندا
بالدان كام الى شاندا
چتىن اولور آيرىلىق
گۆز- گۆزه اليشاندا

گۆزوم قالدى او قاشدا
او كيپرىكده، او قاشدا
مجنون تىك دلى گونلوم
گىزىرى داغدا- داشدا

عزىزىم گول باغدا
بلبل باغدا، گول باغدا
سنىسىز باغا گىرمه رم
خىل اولسا گول باغدا

گون چكىلىب باتاندا
گوندوزه شر قاتاندا
اووچى الين قوروسون
مارالا اوخ آتاندا

عزىزىم قىز آراندا
دان يئرى قىزاراندا
قالسادا اوغلان قالسىن
قالماسىن قىز آراندا

عزیزیم گول آلاندا
ساچا سنبل آلاندا
یازیم یادیمما دوشمزم
الیمه گول آلاندا

گول اکدیم گول مکاندا
یئرین بیل گول مکاندا
سن گولدون منده گولدوم
من هاندا، گولمک هاندا؟

آلا داغین باشیندا
سر وار هر بیر داشیندا
سن اوزونه دوست قازان
دشمن اوجاق باشیندا

گئجه نین اوجاغیندا
شمع یانیر بوجاغیندا
آلاه مرادین وئرسین
مرد اوغلان قوجاغیندا

عزیزیم یانار اودا
پروانه یانار اودا
دردیمی داغا دئسم
اود توتار یانار اودا

بیچارایام، بیچارا
بیچارایا نه چارا؟
قاپیم حقدن باغلانیب
کیمه گئدیم آچارا؟

عزیزیم باغدا دارا
آج زلفون باغدا دارا
بلبلی گؤلدن اوتورو
چکدیلر باغدا دارا

داغدا پاییز اولاندا
ساری سنبل سولاندا
یارا ائلچی گونده ررم
اون بئش یاشا دولاندا

آغدامین یوللاریندا
بند اولدوم کوللاریندا
بیر جوت قولباغ اولایدیم
یاریمین قوللاریندا

عاشیق باغ آراسیندا
دومان داغ آراسیندا
شمع کیمی آلوولاندیم
یاندیم یاغ آراسیندا

دورما قاپی دالیندا
گؤزوم قالدی خالیندا
کئدیم آناما دئییم
گلیم قالیم یانیندا

من عاشیق باغدا آرا
بلبلی باغدا آرا
باغبانین گویلی اولسا
نه گلیب باغدا نارا؟

من عاشیق گولی خارا
یایلغین گولی خارا
دئدیلر بلبل اولوب
وئردیلر گولی خارا

عزیزیم گونده دارا
زلفونو گونده دارا
ایم سندن اوزمه رم
چکسه لر گونده دارا

عزیزیم داغدا قارا
گون دوشوب داغدا قارا
لیللی سی ایتن مجنون
چوللری داغ- داغ آرا

عزیزیم آلمان قارا
گئیمه یه آلمان قارا
گیزلینده بیر یار سئودیم
سالادیلار قالماقلا

عزیزیم اوزو قارا
قارانین اوزو قارا
گئدیرم یاری یانینا
الی بوش اوزو قارا

داغلارین باشی قارا
دیبینین داشی قارا
بوردا بیر قیز گورموشم
گۆزی شوخ، قاشی قارا

بولدو یندی داغلارا
خزان گلدی باغلارا
فلکین گردیشیندن
عمر- گون گئچیر قارا

قوهوم هارا، یاد هارا
بئل باغلاما اغیارا
قونشون حیاسیز چیخسا
تئز کوچ، جانین قورتارا

گولی تاخدیم دیوارا
بلبل گلّه سووارا
اوخو بلبلّم اوخو
بلکه یاریم اویانا

شالینی آلمان قارا
باشینا سالما قارا
گئدیرم یار سئومه یه
توش گلدیم قالماقلا

داغلار باتیبدی قارا
اووچی دوشوبدی دارا
دیل ایلّه دوست اولانین
قلبینی داردا آرا

ایلّه می باغری قارا
بیر قوش وار باغری قارا
لاله کیمی گول اولماز
اونو ندا باغری قارا

سؤزون دئمه آشکارا
درده تاپیلماز چارا
دیندیرمه قان آغلارام
اوره ییمده وار یارا

من عاشیق ایشیقلارا
زلفی دولاشیقلارا
ایمه بیر ساز آلام
قوشوللام عاشیقلارا

چیخدیم اوجا یوارا
باخدیم او نازلی یارا
من باخدیم، او باخمادی
قلبیمه ووردو یارا

گولی ساچارام دیوارا
ائلچی گوندردم یارا
ائلچیّه زوال یوخدی
اوزوم ائلچیّه م یارا

يار گلدی بو دیارا
گویلومه ائتدی چارا
بیر گۆزل قیز سئومیشم
اوزی آغ، گۆزی قارا

ایله می قارقامیشا
قار یاغیب قار قامیشا
یوز دیل آغیز نیله سین
بیر فلک قارغامیشا؟

گل گنده ک بیزیم باغا
قویاق دوداق- دوداغا
بلبل اولاق اوخویاق
قوناق بوداق- بوداغا

بلبل گیریبدی باغا
قونوب گوللی بوداغا
سایانا قول اولگیله ن
سایمایانا اول آغا

عزیزیم قارا داغا
گون دوغار قارا داغا
من قارا داغ اهلیم
یار منی قارا داغا

تبریز اوستی مراغا
زلفون گلمیر داراغا
آختاریرام یاریمی
.....

ای دولانیر باتماغا
یوخوم گلمیر یاتماغا
الیریم ئویرده نیبدی
شوخ ممه اویناتماغا

عزیزیم گوله ن اولسا
گۆز یاشین سیلن اولسا
جوانلیق یاخشى شئیدیر
قدرینی بیله ن اولسا

عزیزیم آی آغا
سالما منی آیغا
دوست باخسا باشا باخار
دوشمن باخار آیغا

طرلان گلیب بو باغا
قونور بوداق- بوداغا
ئولموش اولسام دیریللم
دگسه دوداق- دوداغا

عزیزیم، بوباغا
بوباغچایا، بو باغا
دنیا دا بیر جانیم وار
اودا یارا صداغا

عزیزیم، بوداغا
ائلرر گوچر بوداغا
ایله کی من دوزدوم
کیمسه دوزمز بوداغا

گل گئدک باش بولاغا
سویی سرخوش بولاغا
بیرین سن ده بیرین من
توکک قان یاش بولاغا

اولدوز سلطان آی آغا
ظلم ایلمه آی آغا
دولتیم یوخ مالیم یوخ
گلدیم دوشم ایغا

داغین باشیندا قالا
حیرانام اوزده خالا
بیر نازلی یار گورموشم
بوخاخ بلور، گؤز قارا

اوجادیر بیزیم قالا
درد گئتمه زیوز ایل قالا
بد اکیل، اکیل اولماز
بویونجا قیزیل قالا

اودون گتیر قوی قالا
دولدور قلیلن قوی قالا
سؤزون اؤتمه یین یئرده
اوره یینده قوی قالا

عزیزیم داغدا لالا
بنزه ر گول اوزده خالا
عاشقدا همت اولسا
چوخ تئز یئتر وصالا

من عاشیق آی جمالا
یارالدن ای جام آلا
گوتور اوزدن اورتویون
باخیم بیر آی جمالا

او تای بو تایا باخار
آرساینان چای آخار
کور اولسون منیم گوزوم
سنسیز دنیا یا باخار

داغ باشینا قوندی سار
اکدیم آغاج وئردی بار
سرینی دوستا دئمه
دوستون دا دوستی وار

عزیزیم آلمای قالا
بشقابا آلمای قالا
من سنی گیزلین سئودیم
سالیدیلار قالما قالا

اوجاگی یاخشی قالا
اودون قوی یاخشی قالا
نه اولار بو دنیا دا
پیس ئوله یاخشی قالا

داغلارا اکدیم لالا
اله الیم پیالا
هئچ گورونوب دونیادا
ظلم ائوی آباد قالا؟

آی دونویدی هلالا
حرام دوشمز زحلالا
نامردین باغچاسیندا
نه گول بیتسین نه لالا

کمال بلا، اوخ بلا
ائل گله لی یوخ بلا
نامردله دوست اولانین
باشی چکر چوخ بلا

من عاشق اودا یاخار
قلیانین اودا یاخار
دوست- دوستون یولوندا
جانینی اودا یاخار

داغ باشینان یاراشار
یار دولانار، یاراشار
عشوه، غمزه، بیرده ناز
بیرجه سنه یاراشار

آی اوردان تک- تک دوغار
گون بوردان تک- تک دوغار
سنین کیمی اوغلانی
آنالار تک- تک دوغار

عزیزیم بادام چالار
بار وئرمز بادام چالار
زلفنی قوی قویونونا
قاییدار آدم چالار

داغین باشیندا قالا
حیرانام اوزده خالا
بیر نازلی یار گورموشم
بوخاخ بولر، گؤز قارا

اوجاغی یاخشی قالا
اودون قوی یاخشی قالا
نه اولار بو دنیادا
پیس اوله یاخشی قالا

یاشیلدی باشین اوردک
قلم دی قاشین اوردک
همیشه جوت گزه ردین
هانی یولداشین اوردک؟

قرنفیل بی گرک
یار- یارین بابی گرک
قطره جه عشق اولانین
دریاجا تابی گرک

گوندوز چیخدی گوندوز فلک
آغلتما، گولدور فلک
یامنی یارا یئتیر
یادا کی اولدور فلک

داغ باشینا دوشدی قار
قوندی طرلان، اوشدی سار
اورک که وار شیشه دی
سیندیرسالار کیم یامار؟

اولدوز سلطان، آی آغا
ظیم ائیلمه آی آغا
دولتیم یوخ، مالیم یوخ
گلدیم دوشم آیآغا

عزیزیم آلمما قالا
بشقابا آلمما قالا
من سنی گیزلین سئودیم
سالدیلاز قالما قالا

عزیزیم بیر بیرچک
سورمه گوتور بیر- بیرچک
اولسم اوچ زاد قانلیمدیر
بیر قاش، بیر گؤز، بیر بیرچک

عزیزیم، تن گرک
پای بولونسه تن گرک
سروانلار دوست اولانین
دروزاسی گن کرک

امان فلک، داد فلک
هئج اولمادیم شاد فلک
ایچیردیگین شربتدن
اوزونده بیر داد فلک

بستان اکدیم، تاغ با تاغ
اکدیم سیندی، شاه بوداغ
بیرسن- بیرمن اولایدیق
بیرده بیر خلوت اطاق

باشیندا ساری سانجاق
آغ سانجاق، ساری سانجاق
نه قیز اولدوم نه گلین
اودلارا یامدیم آنجاق

عزیزیم قوجاق- قوجاق
اودون ودر قوجاق- قوجاق
یوخسولون دخمه سینده
نه اود اولار، نه اوجاق

زرخارادان آرخالیق
اشرفی دن یاخالیق
بیر بوسه وئر اوخالدان
دادینا یئتسین خالیق

گوللرده وار باغالار
اورکده داغداغالار
یارین ووردوغی یارا
محشر گونی ساغالار

داغ اوسته دومان قالار
یاغیشا گمان قالار
یاغ- یاغ اوسته توکولر
یارمالار یاوان قالار

گؤیده قارا بولودلار
پارا- پارا بولودلار
منیم عرض حالیمی
آپار یارا بولودلار

اورکده یاراسیزلار
دردسیزلر، یواسیزلار
یارالیندین دردینی
نه بیلیر یاراسیزلار؟

من بیر قیزام اوتانجاق
باشیمدا واردی سنجاق
منیم نه گناهیم وار
سن تاشی، من اوتانجاق

حیطلری آغاشلیق
سئوگیمینه ن ساواسدیق
اوج گون کوسولی قالدیق
اوندا سورا باریشدیق

عزیزیه م یارالار
یار گونلونی یارا آلار
فلک قلبیمه ووروب
ساغلمایان یارالار

عزیزیه م ساج قالار
اوجاق سونر، ساج قالار
آجین قارنی دویسادا
گؤزو دویماز آج قالار

عزیزیه م دریالار
نه درین دیر دریالار
خوش او زلفون حالینا
آغ بوخاخدان، تر یالار

ایله می یار آزارلار
توختاماز، یار آزارلار
بیریاندان ائل ستمی
بیر یاندان یار آزارلار

قارداشلار، آی قارداشلار
یاغیش یاغار، قار باشلار
اولسه باجیلار اولسون
هئچ اولمه سین قارداشلار

عزیزیم، یامان قاشلار
وئرمه دی آمان قاشلار
صف چکه ن کیرپیکلره
نه کسه ر، نه باغیشلار

اولدوزلار باتماز آغلار
یاری اویاتماز آغلار
یار یاردان آیری دوشمسه
گئجه لر یاتماز آغلار

آغاجدان خزل آغلار
دیلیلنده گؤزل آغلار
یار یاردان آیری دوشمسه
سرگردان گزه ر آغلار

طوفان قوپار، یئل آغلار
چایلار داشار، سئل آغلار
قربیلیکده اوله نین
یاسین توتار ائل آغلار

خوروز دورار دان آغلار
هر گون چکه ر، بان آغلار
یار یاردان ایریلاندا
گئجه - گوندوز قان آغلار

آغلایان باشدان آغلار
کیرپیکدن، قاشدان آغلار
قارداشی اولن باجی
دورار اوباشدان آغلار

عزیزیم، قارا باغلار
ال اوستن قارا باغلار
یارامی یار باغلا سین
او یاخش یارا باغلار

آراز آشاندا آغلار
کور قووشاندا آغلار
بالالار آناسیندن
آیری دوشنده آغلار

کباب یانار گؤز آغلار
دیل آلیشار سؤز آغلار
یار یاردان آیری دوشسه
اوره ک یانار، گؤز آغلار

خار الیندن گول آغلار
گل آغلار، بلبل آغلار
باغلارا خزان گلسه
یاش توکر، سنبل آغلار

بستانیم، باغیم آغلار
غمدن، یارپاغیم آغلار
ساغام اوزوم آغلارام
اولسم، توپراغیم آغلار

گئجه آغلار، دان آغلار
بو درده هریان آغلار
یار یاریما دوشنده
دردلی گونلوم قان آغلار

کول آچماز قارا باغلار
گوی باغلار، قارا باغلار
باغدا بلبل اولنده
قیزیل گول قارا باغلار

من عاشق، نوبار باغلار
گول توکر، نوبار باغلار
گونلویم بئله کچمسه
اوره ییم غبار باغلار

ساوالانیم بوز باغلار
دورد یانی، پارپیز باغلار
گونلریم بئله کئچمسه
اوره ییم غبار باغلار

یار باغچادا باش باغلار
دارار زلفون باش باغلار
گوزلری یولدا قالان
اوره یینه داش باغلار

گول آچماز قاراباغلار
گوی باغلار، قاراباغلار
باغدا بلبل اؤلنده
قیزیل گول قاراباغلار

من عاشیق، نوبار باغلار
گول توکر، نوبار باغلار
گونلریم بئله گئچسه
اوره ییم غبار باغلار

سونام گؤلده، باش باغلار
زلفون یایار، یاش باغلار
گاه گوله ر، گاه دانیشار
گاه باغیرینا داش باغلار

عاشق گردنه باغلار
زلفون گردنه باغلار
گئدین طبیب یانینا
گؤرون درده نه باغلار

قار یاغار، دولو باغلار
یاغیلار یولو باغلار
یار یادیمما دوشنده
گؤزلریم دولوب اغلار

سونام گولده باش باغلار
زلفون یویار، یاش باغلار
گاه گوله، گاه دانیشار
گاه باغیرینا داش باغلار

عاشق گردنه باغلار
زلفون گردنه باغلار
گئدین طبیب یانینا
گؤرون درده نه باغلار

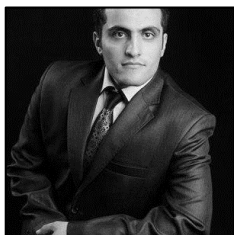
عزیزیم، قاراباغلار
آل اوستن قاراباغلار
یارامی یار باغلا سین
او یاخشیی یارا باغلار

ساوالانیم بوز باغلار
دورد یانی یارپیز باغلار
قاشین- گؤزون شاء نینه
عاشق گلر سوؤز باغلار

یارباغچادا باش باغلار
دارار زلفون، یاش باغلار
گؤزلری یولدا قالان
اوره یینه داش باغلار

دولان گل بئله باغلار
کمرین، بئله باغلار
بلبل ائوتمز، گول بیتمز
چول اولسون بئله باغلار

من عاشقمام، آی باغلار
آی باغچالار، آی باغلار
قاشین- گؤزون تهرینده
هانسی اوستا یای باغلار؟

دونه نيميزه قاييڊاق

(نوروز مراسمی)

توپلايان: آزاد نبی اف

كۇچورن: يوسف شيرين پور (رسول اوغلو)

خالقimizين بۇيوك مراسيملريندن بىرى ده نوروزدور. بو مراسيم هر ايل مارت آيى نين ۲۰-۲۱-۲۲ ده (كهنه تقويمده ۷-۸-۹-۱۰) كئچيريلير. نوروز، شرق خالقلارينين ائركن اكينچىلىك محصول بوللۇغو اعتقادلاريله باغلى بو مراسيم، ائل آراسيندا بۇيوك بايرام كيمي كئچيريلميشدير. خالق بو بايراما، نوروزا قيرخ گون قالميشدان باشلاميشدير. اول چرشنبيه قدركى اون گونده هر يئرده بۇيوك تميزلىك ايشلىرى باشلار. ساياچىلار لار ائو به ائو گزيب دۇلون باشلاماسى عرفه سينده سايدان پاى آليب پاى وئرديلر. "ساياچى" آدى ايله خالق آراسيندا مختلف واريانتلادا يايلىمىش مراسيمين بير واريانتينا گؤره ساياچىلار كندين باشيندان دوشوب، قويون- قوزوسو اولاندان پاى آلا قاپىلارى دۇيه- دۇيه بوتون كندى دولاندىلار قويون- قوزوسو اولمايانلارا ييغىلان پايدان ساياچىلار پاى وئرديلر. بئله ليكله چوخلو قويونو اولان پاى وئردى كى دۇل اوغورلو كئچسين. ساياچىلار ييغىدىقلارى پاى ايسه يوخسوللارا، كاسىيلارا قويون- قوزوسوز ائولره پايلاردىلار كى دۇل برپا اولسون، دامازليغى قوروموش قادا بنزه ين حيتلرده قويون- قوزو آرتسين چوخالسين.

اول چرشنبيه قدر كى گونلرده ياي شومونا اكينينه حاضيرلىق گؤرونر، اؤكوزلر نالانار قشولانار تميزلنردى. اؤكوزو اولمايان اؤكوز آلا، جوتو سينان جوت دوزلردى و.... اصلينده اول چرشنبيه قدر قارشىداكى اكينچىلىك ايشلىرينه حاضيرلىق گؤرولدى بو يئنى امك مۇوسومونه اصل خالق باخشى ائل حاضيرليغى ايدى. چوخ ماراقليدى كى، سپين اوچون ساخلانان بوغدا آريا قويولارى اول چرشنبيه آچىلاردى، محصول بول اولسون دئيه آريا بوغدا قويولارينين باشيندان قيشليغى قورتارانلار دن وئردى. بوغدا قويولارينين باشيندا سمنى

قويماق، حدىك آشى بيشيرمىك، قوورما قوورماق اوچون فاغير- فقرايه پاى پايلا ناردى خالقدى
 بئله اينام وارىدى كى، اول چرشنبه ده بير وئره نين يوز قات آرتىغى ايله گلردى. نوروزا قدركى
 چرشنبه لر ين هاميسى اوغور، خوشبختلىك، سعادىت، بوللوق و فراوانلىق رمزلىله بزه نردى.
 بوتون بو رمزلىر ايسه داها اثر كن تصورلىر انسانين طبيعت محصول و امكلىه باغلى ياخشىلىق،
 خئير خواهلىق اعتقادلار ايله علاقه لنديرىلدى.

نوروزا قدركى ايكنىجى چرشنبه چكر، اوچونجو چرشنبه ايسه خبر چرشنبه (و يا سو
 چرشنبه) آدلاناردى. هر چرشنبه نين اؤزونه مخصوص شنلىيى، آيينى اعتقادى اولاردى. آخىر
 چرشنبه ده ايسه نوروز شنلىكلرى داها بؤيوك طنطنه ايله قيد ائدىلميه باشلار. بير- بيريندن
 رنگارنگ نغمه لر اوخونار، آيينلار اجرا ائدىلر، تاماشالار، اويونلار گؤستىرىلدى، مختلف تارىخى
 دؤورلر و مكانلار خالقين نوروز اعتقادلارى و آيينلرى قارشىسىندا بير سيرا دينلر عاجز
 قالمىشدير، چىخىش يولونو نوروزو اؤزونونكولشديرمكده و بوتون جد- جهدلره باخمايلاق
 نوروز اؤزونون ان مهم ايلكنىلىك خصوصىتلرىنى قورويوب بو گونوموزه قدر گتيرىپ
 چاتدirmىشدير. نوروز باشدان- باشا روح يوكسكىلىيى، امك جوشقونلوقو، تورپاغا، انسانا محبت
 بايراميدىر. نوروز يازين گليشىنه، تورپاغين يئنى اكين، يئنى محصول بوللوغا، فراوان حياتا
 چاغىرىش بايراميدىر.

داها قديملىر ده طبيعتين اويانماسينا خوشبختلىك و سعادىت رمزى كيمى باخان انسانلار
 يازين گليشى، هاوالارين اىستىلىشمه سى، يئنى اكينچىلىك موسومونون باشلاماسى،
 طبيعتين يئنىدن جانلانماسى، ياشىلانماشاسى ايله باغلى مختلف نغمه لر، اويونلار، مراسىملر
 ياراتمىشلار. بوتون بو ايلكىن صنعت نمونه لرى ايسه سونرالار نوروز اطرافيندا جمع لشمىشدير.
 نوروز مراسىمىنى بعضى لرى يانلىش اولارق زردوشلويه و ديگرلرى ايسه اسلاما باغلاماغا
 جهد گؤسترمىشلر لاكين بوتون جد جهدلره باخمايلاق نوروز مراسىملرىنده دينلردن قاباقكى
 تصورلر بوتون آيدىنلىغى ايله عكس اولماقدادير. بو بايرام قديم انسانلارين بوللوق، بركت،
 قدسيت، امك، امكچىلىك و معيشت حياتى ايله باغلى ياراندىغىنى عكس ائتدين سولماز
 شفق لرى زمان كئچىدىكجه داها قدر تله شعله لنمكده دير.

بوتون دينلر اونو قبول ائدنلر آراسىندا اؤزوندن اولكى اعتقاد و تصورلرى سارسىتماغا جهد
 گؤسترمىشلر. قديم اكينچىلىك بايرامينين دا عاقبتى بئله اولموشدور. زردوشلوك بو
 مراسىمى خالقين حافظه سىندن چىخارماغين ممكن اولمادىغىنى گؤردوكده اونا آتش پرست
 رنگىنى وورموشدو؛ تونقال ياندىرماق، اوت اوستوندن آتدانماق و س. كيمى عنعنه لرله اونو
 اؤزونونكولشديرمىشدير. بو بايرامى رغبتله قارشىلايان زردوشلر بوتونلوكله اونو زردوشتون
 آدى ايله باغلى ياراندىغىنى رسمىلشديرمه يه ده جهد گؤسترمىشلر. لاكين بو بوللوق و بركت

بايرامينين سو كولتو ايله باغلى گونشي، كوله يي، ياغيشى چاغيرماق، سمنى گؤيرتمك، آخير چرشنه نين مقدس ليبي و س. ايله باغلى بير چوخ ايلكين تصورلر قورونوب ساخلانميشدير. اولو بابالاريميز بس بو بايرامى گؤرسن نه واختدان كئچيرمه يه باشلاميشلار ؟

قديم بير تورك اساطيرينده بو سوالا بله جواب تاپماق اولور: اوغوز اوغلو زاغادا ياشايندا قيشدان يامان قورخاردى. اونا گؤره ده ايلين اوچ فصلينده قيشا تدارك گؤرر دونيانين ناز- نعمتينى زاغايا ييغيب گتيرردى. بير ايل قيش اوزون كئچدى اوغوز اوغلونون آذوقه سى قورتاردى. چاره سيز قالان اوغوز اوغلو بؤيوك چيلله نين اوتوزونجو گونو زاغادان باييرا چيخدى كي، يئمه يه بير شئى تاپيب گتيرسين. نه قدر گزدى دولاندى هئچ نه تاپمادى. ساققالى بوز باغلادى، ال - آياغى دوندو، كور - پئشيمان ائوه قايداندا يولدا بير قورد بالاسينا راست گلدى.

- اوغوز اوغلو بو قادا- بوراندا هاردان گليرسن ؟
اوغوز اوغلو باشينا گلن احوالاتى دانيشدى. ايلين آيلاريندان گيلئيلندى، ائله آى وار ياخشى دولانيريق ائله آى وار آجيندان قيريليريق. آيلارى تعريفله دى آيلارى يامانلادى.
قورد بالاسى دئدى:

- ائى اوغوز اوغلو قاباقدكى يول آيريجيندا سنى بير سورو قويون، بير قوجاق سونبول، بير جهره، بيرده ال دييرمانى گؤزله يير. اونلارى آليب زاغانا آپارارسان. قويون كسيب اتين يئيرسن، يونوندن جهرده اييرر اؤزونه پالتار تيكه سن، دريسينى اينينه گئيرسن سونبولون دينى ده ال دييرمانيندا چكر اونوندان چؤرك پيشيرسن. يازا چيخارسان آنجاق سنه وئرديم امانتلردن گرک موغايات اولاسان. سونبولو و قويونو اؤزون آرتيراسان، قوزولارى الينين ايچينده ساخلايب بؤيودرسن، سونبولون دينى يئر سسيب اونو آلنين ترى ايله سوواراسان. دئديكلريمه عمل ائله يه بيلمه سن ياشاماق سنين اوچون چتين اولاجاق.

اوغوز اوغلو يول آيريجينا گليب قورد بالاسينين دئديكلرينى گؤتوروب زاغايا گتيردى. قيش كئفى كؤك دولاندى يازدا سورونو داغلارا يايدي. سونبولو تورپاغا سپدى گئجه - گوندوز سورولرين سارى سونبولون قولوغوندا دايندى اوغوز اوغلونا بير بوللوق اوز وئردى كي گل گؤرسن. او گوندن اوغوز اوغلو بوتون ايلي ايشله دى، قورد بالاسينا راست گلدییى بؤيوك چيلله نين اوتوزونجو گونوندن ايسه بايراما حاضيرلاشماغا باشلادى ايلين آخير بئش گونونو يئدى ايچدى چالدى چاغيردى قوهوم- قونشويا باراما گئتدى.

دئيرلر اوغوزلار ائله او واختدان همن گونو ان عزيز بايراملاريندان حساب ائتميشلر ائله او گوندن اوغوز اوغلونون حياتيندا يئنى گون باشلاميش. او گونه نوروز آينى وئرن اوغوز اوغلو اونو هر ياز بايرام ائتميشدير. او گوندن نوروز خالق آراسيندا فراوان ياشايشا، بوللوغا، برکته، ياراديجى امه يه چاغيريش رمزينه چئوريلميشدير.

ائله او گوندن خالق بايراما قيرخ گون قالميش حاضيرليق، تميزليك ايشلرينه باشلاميش، اوزونون نوروز قاباغى نغمه لرینی ياراتميشدير. بو نغمه لرده بايراما قدر شومون باشا چاتماسی قويون- قوزونون يازا سلامت چيخاريلماسی دؤلون اوغورلو کئچيريلمه سی دله مەنين، سودون، اتين، ياغين، پئنديرين بول اولماسی و س. آرزولانميشدير. بايرام گونلرينده قيز- گلين بايرام دونلوغو اوچون ايب ايرين جهره يه ائوده گذرانليق رمزی اولان نهريه "قونچا گولو"، "خونچا گولو" خالی لار توخويان خانایا نغمه لر قوشولموشدور. نوروز نغمه لرینده اثرکن تصورلر طبيعت وارليقلارینی اينسان جيلدينده تصور ائتمک کیمی آنیميست باخيشلار اؤز عکسینی تاپميشدير. بايرامين بوتون ائتنوگرافیک جيزگيلری نوروز نغمه لرینده اؤز عکسینی تاپميشدير "سمنی" "آيئل بابا آيئل بابا" "يلده گوپردرم سنی" "قودو- قودو"، "ياغيش گلير" و س. کیمی نمونه لر بايرامی شوخ کئچيرمک ايسته ين خالقين آرزوسونو ايفاده ائديرسه "حجه لر- حوجه لر" نغمه سينده بايرام دنتايلارينين بوتوو لوحه لری عکس اولونور.

نوروز نغمه لری ايچه ريسينده قيشين قورتارماسی، يازين گلهمه سینی آرزولايان نغمه لر خصوصی يئر توتور. "قاری ايله مارتين دئيشمه سی" نده ايسه بوتوولوکده ايکی رمز- قيش ايله ياز قارشى- قارشىيا دايانميشدير. قيش نه قدر سرت آمانسيز اولسا دا يازين اراده سی قارشيسيندا مغلوب اولور، قارينين سئوينجی يئره گويه سيغمير.

نوروز بايراميندا خالق آراسيندا بير- بيريندن رنگارنگ اويون و تماشا لار گؤستريلدی بونلارين ايچريسینده آت چاپما، اوخ آتما، قيلينج اويناتما، کمند آتما، زورخانا ايلنجه، کندير بار، سيم پلوانی، ماسخارا- قاراچی و فردی تاماشالار خصوصی يئر توتوردو همين تاماشالاردا اوخونان نغمه لر اؤزونه مخصوص اويناق وزنه ماليکدير.

خالق اؤزونون حيات، ساغلامليق، تميزليك، امک ورديشی و س. باغلی بير چوخ آيين اعتقاد و مراسيمینی نوروزلا باغلاميش، بئله ليکله ده اونلارين ائل ايچه ريسينده گئنيش ياييلماسينا و کوتله وی لشمه سینه ناييل اولموشدور. نوروز باشدان- باشا روح يوکسکلیبی، امک جوشغونلوغو، تورپاغا، اينسانا محبت بايراميدير. بو بايرامدا هامی اؤزونه تازا پالتارلار آلا، تازا پالتارلار تیکديرر، قيز- گلينه تازا چکمه، قيرمیزی دون گئيديردی.

نوروز عادتلرينده اولو بابالاريميزين ان مودريک دونيا گؤروشو هومانيست باخيشلاری، حلیم قايع کئش طبيعتی اؤزونو گؤستري. بو نمونه لرده خالق ساغليغينين (عمومی بهداشتين) اهميتی اونون طبيعی ليغی، ياخشيليق، خير خواهليق، وطن سئومک و س. کیمی يوکسک معنوی- اخلاقی کيفيتلر عکس اولونموشدور. نوروز بايرامينين داها شن و طنطنه لی کئچيريلمه سينده نوروز تاماشالاری و اويونلاری خصوصی يئر توتور. "اکنده يوخ بيچنده يوخ يئينده اورتاق قارداش" کوس- کوسا" کنديرباز" و "سيم پلوانی" تاماشالاری اونلارا خالق اويونلاری نوروز شنليکلی باره ده تصورلریمیزی داها دا گئنيشلنديري. يازين گليشینی

صبرسيزليکله گۆزلەين خالق "کوس- کوسا"دا ياراتديغي رمزلرده اؤز ايستهييني دوزلو بير گولوشله مهارتله ايفا ائدير.

نوروز ائتنوگرافيك حياتي آذربايجان خالقي اوچون سجيەوى اولان مىلى ائلات حياتيدير. او هر جور دينى ميستىك و ملكهدار دبدبه سيندن اوزاقدير. بو حيات بوتؤولوكدە م. پ. واقيفين اوبرازلى شكيلده ايفاده ائندييي:

خالق باتيب شكره نوغولا قنده
بيزيم ائوده آختا زوغال دا يوخدور.

دئين آذربايجان كندليسينين ائتيك فلسفى دونياسيدير. نوروز شئليكلىرى دبدبه دن چوخ طبعي ليبي صميمي لي ايله سجيەويدير. نوروز آذربايجان كندليسينين تورپاغا اونو سئومهيه، عزيزلەمهيه، تورپاقدان داها بول نعمت گؤتورمهيه چاغيران امكچى خالقين بايراميدير. ائله اونا گؤره ده خالق آخير چرشنبهده خونچا دوزلدر تونقال قالايار، هره باجاردىغي كيمي نوروزا حاضيرلىق گؤرردى.

ائولرده حيتلرده تميزليك ايشلىرى گؤرولر، باغلار- باغچالار ساھمانا ساليئار، آغاجلارين گول كوللارئينن آرتيق زوغلارى كسيلر، خالچا- پالاز يويولاردى، آج ديبلرى بئللەنر، سو آرخلارى تميزلەنر، باغلار سولاناردى. اوشاقلارا هئيو- فينديق آغاجيندان گؤز مونچوغو دوزلديلر، حتى مال- قارائين بويونوزندان مونچوقلار قيرمىزى اسكى آسيلاردى حيات- باجالاردا اوزريك يانديريلار اوغول- اوشاق اوزريك توستوسونه وئيرلدى آنالار ننه لر اوخويارديلار:

اوزريكسن هاواسان
جمعى درده داواسان
اوزريكلر چيرتداسين
يامان گؤزلر پيرتداسين

آخير چرشنبه داها طنطنه لي كئچيريلدى. نوروز شيرنيلرى بيشيريلر، خونچالار بزه يرديلر. نوروز بايرامينين خالق ساغليغيني (بهداشت عمومى) اؤيرنمك ائل آراسيندا سليقه- سھمان تميرليك ياراتماق باخيميندان خئيرلى رولو چوخ اولموشدور. آخير چرشنبهيه قدر ائو- ائشيين بوتون چيركلى پالاز- خالچاسى تميزلنمەلى، پال- پالتار يويولمالى، كئچەلى، دميروو، ايل ياراسى اولانلار معالجه ائديلمەلى. هامى بايرامى ساغلام قارشيلامالى ايدى. آخير چرشنبه و نوروز گونلرينه قدر آپاريلان بو تميزليك ايشلرينين ساغلامليغا بؤيوك مثبت تاثيرى اولموشدور. بازارلار قباغيئا يومورتا دؤيوشدورنلر ييغيشير، عصرين سو وار سرورى دئينلر سو بارداقلارينا

قىرمىزى باغلايىب يىننە مىداننا چىخاردىلار ئۆلۈردە، مەيدانچالاردا، بازارلاردا يازىن رمىزى اولان سمنى گۆيدىلەردى، تاخچالاراف رفلە دوزولردى. ايل همين گونلرين معين ساعتينده تحويل وئريلدى كهنه تقويمه گۆره هر ايل بير حئيوان اوستونده اولاردى. نوروز عرفه سينده ايلين هانسى حئيوان اوسته تحويل وئريلمەسى اونون شرحى اطرافيندا اوزون- اوزادى مباحثه لر اولاردى.

نوروزدا بايرام سفرهسى آچىلاردى. بورايا اساسن مىلى يىمكلر، آش، مىلى شيرنيجات، قوورغا لپه و س. قويلور سفرده شام يانديريلاردى. قورور يىميش محصوللاردان- بادام پسته و س. سفهرلرى بزه ييردى عموميتله سفرده يىددى جور مئيوه اولاردى بايرام سفرهسى نوروزون شاملارى يانديريلاندان سونرا آچىلاردى عابله نين بوتون عضولرى سفريه اوتورار بايرام خوركلريندن يئيردiler. نوروز آخشامى تفنگ آتماقدا دب ايدى. بايرام آخشامى باجالاردان توربالار ساللنار، قاپى لارا پاپاق آتيلار. اوشاقلارين شن نغمه سسلرى بير- بيرينه قاريشاردى. نوروز شنليى گنجە ياريسينا قدر اوزاناردى. جاوانلار آشيق- آشيق اوينار نونو گندر خان- خان اوينايارديلار.

نوروز گونلرينده ياخين آداملار قوهوم- قارداش بير- بيرينه قوناق گندر عزيز آداملارينا بيشيرديكلرى بايرام شيرنيلريندن آپارادييلار نيشانلى قيزلارا نوروز پاپى گۆندرمكده دبدە ايدى اوغلان ائوينه ده نوروز سفرهسى قايتاريلاردى بوتون بونلار ايسه آداملار قوهوملار آراسيندا مهربانلىق خوشلوق دوغورار ياخش اوال- روحيه ياراداردى.

نوروزون ايلك دۆرد گونو ايلين فصيل لرى ايله علاقه لندريلدى؛ بيرينجى گون گونشلى كئچسەيدى ياز ياخشى كئچە جكدى. ايکينجى گون ياغمورلو اولسايدى، ياي ياغمورلوويدو. اوچونجو و دۆردونجو گونلر قيشين و پاييزين نئجه كئچدينى بيلديردى. اگر نوروزون اوچونجو و دۆردونجو گونونده ياغيش اولسايدى آداملار قودو دوزلديب مەيدانلاردا گزر و گونشى چاغيران نغمه لر اوخويارديلار.

بايراما قيرخ گون قالميش باشلايان نوروز شنليكلرى مارتين آخيرينا (كهنه تقويمه اورتالارينا) قدر دوام ائردى.

نوروز سر حد بيلمەين چوخ گئنيش منطقه ده ياييلان يازين گلمەسینی، يىنى امك مؤوسومونون باشلاماسینی وصف ائله ين بؤيوك ائل بايراميدير بوگون او تايلی بوتایلی آذربايجانلا ياناشی اورتا آسيا، افغانستان پاکستان ايران تركيه و باشقا اۆلكه لرده ياشايان يوز ميلليونلارلا زحمتكش نوروزو اؤزونه ان عزيز بايرامى كيمي قيد ائدير.

نوروز آیین اعتقاد و عنعنەلر

سو فالى

آخیر چرشنه گونو یاخود ایلین آیین آخیریندا (نوروز بايرامیندا) یکى گون اول) بولاقدان یاخود چاپدان آخار سودان "لال سو" گتیریلیر. سو گتیرمه یه گئدن، قابى الینه گؤتوردن تا سویو گتیریب ائوده اینه سالینجاق قابا تۇکنجن دینمه مه لی دیر (همین سو شر قاریشاندان سونا گتیریلیر و بو سویو گتیرن شخص بیر نچه نفر طرفیندن مشایعت اولونا بیلر). سویو قالا تۇکندن سونا ایکى اینه نین اولدوزلو طرفیندن پامبیق دولاییر و هره سینی بیر طرفدن سو یا سالیرلار سونا اینه لرین حرکتی ایله معین ملاحظه لر سؤیله ییرلر. اوغورلو حالدا اینه لر مختلف سمت لر حرکت ائتسه ده آخیردا بیر- بیرینه یاخینلاشیب بیتیشیرلر. عکسینه اولاندا ایسه اینه لر او طرف- بوطرفه حرکت ائدیر و بیر- بیرینه قووشورلار. اینه سویون دبیینه چؤکرسه- دئمه لی سو "لال سو" دئیل.

قابى پوسما

آخیر چرشنه گونو قاش قارالاندان سونا دایانیب قونشونون قاپیسینی پوسورلار. قاپیا یاخینلاشارکن ائشیدیلن ایلک سؤزو و یا بیر نچه سؤزو یوزوب بخت حاققیندا معین ملاحظه لر سؤیله ییرلر؛ مثلا ایلک ائشیدیلن سؤزلر "ایشیغی یاندیر"، "یاخشى اولاجاق" و س. اولار سا هر شئین یاخشى اولاجاغى گمان ائدیلىر عکسینه، "سؤندو"، "ویران قالسین" و ب. کیمی سؤزلر ائشیدیلنده پیس طرفه یوزولور.

بخت خطى

آخیر چرشنه گونو طؤوله نین پنجره سنین آغزینا (قاباغینا) بیر یومورتا، ایکى کارانداش- قارا و قیرمیزی کارانداش قویورلار. سحر یومورتانین اوستونده خط اولور (گویا یومورتا یاخیدیر نى خط چکیر). اگر خط قیرمیزی کارانداشلا چکیلیسه، یومورتا کیمین بختینه قویولوسا، او، خوشبخت اولاجاق. قارا خط چکیلیسه، عکسینه اولاجاق.

قیسمتینده اولان

آخیر چرشنه آخشامی قیزلار گئچ یاتیرلار. یاتمازدان قاباق دوزلو کوکه یئییر، سو ایچمیرلر. گئجه یوخودا کوکه یئیینه سو وئیرلر. همین سو وئرن آدام یوخو گؤره نین قیسمتی دیر.

نیت یوزما

آخر چرشنه ده اوتوزلوق لامپانین آلتینا قیغیل باغلايیب قویارلار. نیت ائدیپ گۆزله ییرلر. کیم قاپینی آچیب بیرینجی ائوه گیرسه، اونون بیرنجی سۆزونو نییته گۆره یوزورلار.

نیشانلینی گۆرمه

آخر چرشنه گنجه سی اوره یینده نیت توتوب یات. گنجه یاریسی یوخودان دوروب شام یاندير. شامی گۆتوروب گوزگويه یاخینلاش گوزگوده گلهجک نیشانلینی گۆره جکسن. گوزگويه یاخینلاشندا قورخسان نییتین باش توتماز.

نچه یاشیندا گلین کۆچه جکسن؟

آخر چرشنه گنجه سی قیزلار بیر قبا سو تۆکورلر. اوزوکلری چیخاریب ساچلارینا سورتورلر. نیت توتوب اوزویو سویون اوستوندن کئچیریرلر. اوزوک فیرلانماغا باشلاییر. قاپین دیوارینا دییر. اوزوک نچه دفعه ده ییرسه، ساییرسان، دئمک او یاشدا دا گلین کۆچجکسن.

قیزر آچاردان سو تۆکمه

آخر چرشنه گونو صبح تئزدن آخار سودان گۆتوروب خسته لیكدن اوزولموش اوستونه قیرخ دوشموش خسته نین باشیندان قیرخ آچارین سویونو تۆکورلر. نظرلنمیشلرینده باشینا بئله سو تۆکورلر. خسته بلادان خلاص اولور. آخر چرشنه گونو گون دوغمامیش هئیا چوبوغونو کسپب گۆز مونجوغو دوزلدیرلر. اونو اوشاغین بوینودان آساندا "اوشاغا گۆز دیمیر" دئیرلر.

نیت توتماق

نوروزدا آخیرینجی چرشنه هره اوره یینده بیر آرزو دوتور. آخشام اوستو ائودن بیر آچار گۆتور، دانیشمادان یولا دوزه لیر. گلیب بیر ایشلک یولون آیریجیندا دورور. آچاری ساغ آیاغینین آلتینا قویوب گۆزله ییر. یانیندان کئچن آدامین سؤیله دییی ایلک سۆزو یوزور.

چيله چیخارماق

نوروزدا آخیرینجی چرشنه گونو "اینه سوزدوروب"، "چيله چیخاریرلار". هامی دئییب-گولوب، شنله نیر. هر کیم یاتدی، اونون یاتدیغی یئره تیکیرلر. سونرا دا اوستونه سو تۆکوب آییلدیرلار.

ایناج لار

پالتارا ساپ ایلیشنده اونو گۆتوروب شهادت بارماغینا دولایا- دولایا الیفبا سیراسی ایله حرفلری سادالاییرلار، هانسی حرفی دئیینده ساپ دولانیب قورتاریرسا، سئوگیلیسینین آدی او حرفله باشلاچاق.

آخیر چرشنه گئجهسی هامی یاتاندان سونرا قاریشیق ائوده، قابدا بؤیوک کاغیز یاندیریپ ائوین کونجونه توتارلار. بو زامان دیواردا سئودییین آدامین هانسی سمتده ایشله دیینی گؤرسن.

آخیر چرشنه گونو هرهنین آدینا بیر شام یاندیریپلار. کیمین شامی تئز یانیب قورتارارسا، اونون عؤمرو گۆده اولور.

بایرام گونو اوره یینده بیر آرزو دوتوب، بوتون گئجهنی یاتمیرسان. بئش ایلدن سونرا همین گئجه توتدوغون آرزویا چاتیرسان.

آخیر چرشنه گونو آلما یئیرلر، گئجه ده اولان توخوملاری ساییرسان، اون دنه سینی یاستیغینین آلتینا قویورسان و یاتیرسان، یوخودا قیسمتینی گؤرورسن.

قیزلار ساچیندان بئش تئل قوپاریپ، نیشان اوزویونه باغلاپیر و اوچ دیوین وورورلار. یاریم ایستکان سو گۆتورورلر، تئللین اوجوندان توتورلار، اوزوک سویون اوستونده دایانیر، الی ترپنمز ساخلاپیرلار، اوزوک حرکت ائدهرک ایستکانین دیوارینا توخونور. بو توخوملار معین سایا قدر دوام ائدیر. بو سایا گۆره نئچه یاشیندا عائله حیاتی قوراجاغانی بیلیرسن.

قیزلار بختینی سینماق اوچون تاسی سو ایله دولدوروب ایچینه اوزوک آتیرلار. بیرنفر الینی سویا سالیر و دئییر:

- بیر جای ایچینده،

اوخ اوینار آی ایچینده

الله مورادین وئرسین،

بو گلن آی ایچینده

کیمین اوزویو چیخسا، بیل کی، اونون بختی تئز آچیلماق.

اوره یینده بیر نیت توتورسان و نامعلوم سایدا چؤپلری دوزوب: "خئیر" - "شر" دئییه ساییرسان. اگر آخیرینچی چؤپ "خئیر" اولارسا، مقصدینه چاتیرسان. اگر "شر" اولارسا اوره یینده توتدوغون آرزویا نایل اولما بیلیمیرسن.

آخیر چرشنه گونو یاخین بیر آدامینی خاطیرلاماق، حال- احوال توتماق ایسته ینلر بئله بیر فال قورورلار: عرصه یه چاتمامیش قیز اوشاغینی چیخاریلار هر هانسی بیر هوندور یثره.

باشینا دا اۇرتوک سالیرلار کی، یوخاری طرفه باخماسین، یالنیز آشاغی باخسین. یئردە ایسه بیر قاب سو و گوزگونو ائله یئرلشدیریرلر کی، گوزگودە سویو گۆرمک مومکون اولسون. قیز اوقدر باخیر کی، همین آدام فالدا گۆرونسون. اگر اونون اوز- گۆزوندە تر دامالاری گۆرونسە دئیرلر ساغ- سالامات دیر. اۆز امهیی ایله دولانیر. یا اگر سو اوستوندە آغاچ، تاختا گۆرونسە، اوندان بیلیرلر کی، باشیندا نه ایسه بیر حادثه وار.

آخر چرشنهده ایستکانا بیر قدر سو تۆکوب، اینهنین اوجونا ساپ کئچیریب، اوچ دفعه سویون ایچینه سالیب چیخارمالی. اگر بویلو قادینین قیزی اولاجاقسا، اینه دایرهوی، اوغلو اولاجاقسا دوز حرکت ائدیر.

آخر چرشنهده گۆزه گلن آدامین فالینا باخماق اوچون خمیر یوغرولور. یئددی دنه قوزدان کیچیک کوندهلر توتوب پئچین اوستونه آتیرسان. کوندهلر گۆز- گۆز اولورسا دئمەلی، همین آدام گۆزه گلیب، یوخ اگر عادی قایدادا قیزاریرسا، اوندان بو آداما گۆز دەیمیب.

آخر چرشنهده آخسامی و یاخود نوروز گونو قیز آیاغینین ساغ باشماغینی گۆتوروب، قاپی آغزیندا باشینین اوستوندن آتیر. باشماغین پنجه حیصهسی اوزو اوسته قاپییا طرف دوشسە، همین قیز بو ایل نشانلانماق. ائو طرف دوشسە ائلچیسى چوخ اولاجاق، آنجاق نشانلانماق. آخر چرشنهده بیر اووچ اون گۆتوروب، الدە یومورولماق لازم دیر. سونرا قورخان آدامی دیوارین یانیندا ساخلایب یومورلانمیش اونو دیوارا آتماق لازم دیر. دیواردا معین شکیل آلینیر. دئمەلی همین شخص دیواردا گۆستەرلن شکیلدن قورخومشودور.

یاخین آدامین نشان مجلیسیندن بیر نچه شیرنی گۆتوروب یاتاندا باشینین آلتینا قویورسان. اوچ گون کئچندن سونرا اۆز قیسمتینی یوخودا گۆره جکسن.

آخر چرشنهده نشانلانمیش قیزین نشانلیسی طرفیندن چوخ ایستەنیلەسینی یوخلاماق اوچون ساپا بیر نچه دفعه دویون ووروب قیزا وئیرسن کی، آپسین. قیز آچا بیلدی، دئمەلی، اوغلان اونو چوخ ایستەیر. اگر آچا بیلەدی، دئمەلی عکسینە.

اگر بیر آدامدان چکینیرسنسە، ایستەمیرسن او سنین چاتیشمایان جەتلرینی دئسین، اوندان ساپی یئددی قات قویوب یئددی دویون وورورسان و دئیرسن:

گندیرم یاغی کیمی،
بی بی هیبتین داغی کیمی
دیل- آغزینی باغلاییرام
جوراب باجی نین یاغی کیمی.

قارپىزىن باش طرفىنى دايره‌وى كسىب، دۆرد حىصصه‌يه آيىرىسان. اورەيىندە نىيت ائەلەيىرسن و دئىيىرسن: "اگر آرزوم باش توتاجقسا، تەك و يا جوت گلسىن". اگر دئىيىن دوشسە، آرزون حىياتە كىچەجەك.

ائىلچىسى چوخ اولان قىز ھانسى اوغلانا قىسمت اولاجاغىنى اۇيىرنمەكەن گلەن اوغلانلارنىن آدىنى آيىرى- آيىرى كاغىذا اۇترو، قابىن اىچىنە تۇكور. اونون ياخىن رەفەقىەسى اوچ دفعە عىنى آدامىن آدىنى چىخارسا، دئەمەلى قىز اونا قىسمت اولاجاق.

اورەيىندە دوتدوغون ھەر ھانسى بىر ايشىن باش توتوب- توتمايلاجىنى يوخلاماق اوچون ۱۲ قەمبىرى بىر يىرە بوكوب آتەلى. قەمبىرلەر جوت دوشرسە، ايشىن باش توتاجاق، تەك گلسە عەكسىنە. آخىر چەرشەنبەدە نىيت ائىلىرسن: "ھە" يازىپ بىر نەچە دوز خط چەكىرسن اىكىنجى خەتە "يوخ" يازىپ بىر نەچە خط چەكىرسن. سونرا چىخ اشاره لىرىنى سايىپ يەددىنجىنىن اوستوندن خط چەكىرسن. بونون "ھە" و "يوخ" سۆزونون اوستوندن خط چەكىلەنە قەدر سايىرسان آرزونا چاتسان "ھە" دە قالىرسان چاتماسان "يوخ" اوزەرىندە قالىرسان.

آخىرىنجى چەرشەنبە گىجەسى نوروز بايرامىنىن ان عزيز دىققەلەرى حساب اولونور. بوگون اونلاردان بىرى دە بئەلەدەر: آخىر چەرشەنبە گونو بىر ساعەتلىغا چايلار دايانىر، آغاجلار بوداقلارنى ايبىب تورپاغا دەيىر و سونرادان يىنە اولكى وضعىتىنە قايدىدەر.

ايل آخىر چەرشەنبە گونو ائوين بۇيويو ھىچ كەسلە گۆرۈشمەن، دانىشمادان اللەينە اون ووروب ائوين دىوارلارنى اللەينى سورتەلىدەر. بئەلە ائىدىكە ائوين بركەتى آرتار و ائو بركەتلى اولار ھەمىن گىجە باشى پاپاقلى/ يعنى كىشى/ دىستماز آلدىقدان سونرا خوروز بانى ائىشىدىلمەيش بىر كەسلە دە دانىشمادان ائودن حىاطا چىخەمەلى، ائو اوچون، مال- قارا اوچون، عائىلە عضولەرى اوچون و باشقا قىمەتلى اشىپالار اوچون بىر عەدە ھىوا چوبوغو كەسمەلى و آرخايا چئورەلمەن ائو گەتەرمەلىدەر. سونرالار بو چوبوقدان ائو صاحىبى بدىنلەردن اوزاق اولماق اوچون گۆز مونجوغو كىمى كسىب اۋزوندە گەزەلمەلى و يا بىر يىردە آسمالىدەر.

آخىرىنجى چەرشەنبە گونو باغدا بار وئەرمەن آغاجى بالتا ايلە كەسەجەيم دئە ھەلەدىكە و بو آندا بىر نەفر شاھىد دورور و ائو صاحىبىنە دئىير كى، كەسمە، آغاج بو ايل مئىو گەتەرجەكەدەر. اوندا ھەمىن آغاج مئىو يە دوشور.

چەرشەنبە گونو آدمالار اود اوستوندن توللانەر. ائو، مال- قازايا، عائىلە عضولەرنە، ائو اوزەرىرىك توستوسو وئەرىكى، اگر بىر نەفرىن گۆزو دەيىبسە، اوندان اوزاق اولسون.

چەرشەنبە گونو سفەرە يە ھەرجور ناز- نەمت دوزورسەن كى، قولى ائويندە ھەمىشە بوللوق اولسون. چەرشەنبە گونو تەزە پالتارى گىيىپ ائودە اوتورمالىسان.

آخىر چەرشەنبە گونو قارائىلىق دوشەن كىمى ائوين بوتون ايشىقلارنى ياندەرمالىسان كى، قولى ھەمىشە ائوين ايشىقلى اولسون.

"خان" بزمه

نوروزدا اوردوباددا اوچ گون دالبادال "خان" بزمه ييرلر. بونون اوچون گئنيش بير ميدانى آل - الوان بزمه ييرلر. كنارلاردا تونقال قالاييرلار. بير نفر كيشى خايلاغينى "خان" سئچيرلر. اونو عمللى - باشلى "اصل" خان كيمى گئديرييرلر. باشينا تاج قويورلار. ميداندا هوندور بير تاخت دوزهلدېب "خانى" اوتوردورلار. ايكي نفر بالاجا اوشاق "خانى" يئلپيككه يئلله يير. كيم ايسته يير، كؤنوللو اونا "نؤكر - قوللوقچو" اولور.

قىز - گلينلر، قوناقلار ميدانين دؤوره سينه دوزولوب تاماشا ائديرلر. خانين يانينا بزمه نيميش خونچالار، سمنيلر دوزورلر. "خان" امر وئرير هامى چاليب اوينايير. كيمى گوجونو سينا يير، كيمى گوله شير. بير سؤزله، هامى شنله نير. بوردا "تلخكلر" ده اولور. اونلار "خانى" گولدورمه يه چاليشيرلار. "خان" ايسه گرەك گولمه سين. اگر گولسه، اونو سويلا سولار، تازا "خان" سئچيرلر. ميداندا بير قاب قويورلار. هامى اورا خلعت آتير. اگر "خان" ۳ گون وظيفه سينين عهدە سيندن ياخشى گلسه، بو خلعتلر اونا چاتير.

ايل آخير و يا يئددى لوين

نوروزدا آخير چارشنبه گونو، ناخچيواندا "ايل آخير" و يا "يئددى لوين" آدى آلتيندا بايرام ائديرلر "ايل آخير" ايلين آخيري، "يئددى لوين" ايسه "يئددى نوع"، "يئددى جور" دمكدير. بو بايرامدا بازاردان هر نه آليسا، يئددى نوع اولماليدير. بايرام اخشامى هر ائوده مطلق آش بيشيريلمه ليدير. حياطلاردا تونقال قالاييب، اوستوندن توللانيرلار و دئييرلر:

"آغيرليغيم - اوغورلوعوم،
بو تونقالا توكولسون."

سونرا ايسه هامى داغليشير. سحر تئزدن ساعات ۶- دا يوخودان دورورلار. چايين، آرخين، يا بولاغين اوستونه گليرلر/ آنجاق آخارسو اولماليدير/ سويون اوستوندن توللانيب دئييرلر:

"آغيرليغيم - اوغورلوعوم
بو سويون اوسته توكولسون."

بوندان سونرا سويون ايچيندن بئش - آلتى دانا خييدا داش، بيرده بير قاب سو گؤتوروب، آل - اوزلرينى يويوب گليرلر ائوه. سويو ائوه چيله ييب، داشلارى دا ائوين دؤرد طرفينه آتيرلار. بيرده دئييرلر كى، كيم سويون اوستوندن بيرينجى توللانسلا، اونون آرزوسو يئرینه يئته جك.

نوروز آیین لری و عنعنە لری

هر ائوین اؤز توی، یاس عادت لری اولدوغو کیمی، بایرام عادت لری ده واردیر. بو عادت لر بیر-بیریندن ماراقلی، شن، رنگارنگ کئچیر.

نوروز بایرامینا نظر سالاق.

نوروز بایرامی آخیرینجی چرشنبه ده کئچیریلیر. بیر قیز اوشاغی/۱۵- ۲۰ یاشیندا/ آغ شوستو سهنگی گؤتوروب دینمز- سؤیله مز آخار بولاقدان سو گتیرمه یه گئدیر. آنجاق یولدا هئچ کسله بیر کلمه ده دانیشمامالی دیر. آخشام قیزلار بیر یئره ییغیشیرلار. قیزلاردان بیر قیرمیزی دوواقلا اوزونو اؤرتور. گتیریلن سویو بیر جاما تۆکورلر. سونرا قیزلار بیر-بیر جاما تاز اینه، اوزوک، دویمه، مونجوق، سانجاق آتیرلار. هره اؤز اوره یینده بیر آرزو توتور. سونرا هره بیر بایاتی اوخویور:

چپرە چپرە اولدو، گل،
چپرە قوشلار قوندو، گل.
وعده سیز گئدن اوغلان،
وعده ن تامام اولدو، گل.

ساندیق اوسته گزهرم،
ساندیغا گول بزهرم.
آغیر ائلین قیزیام،
غریبلیکده گزهرم.

سونرا قیز الینی سالیب جامین ایچینه، اورداکی اینه نی، دویمه نی، و یا باشقا اشیالاری چیخاریر. کیمین آتدیغی اشیا بیرینجی چیخاریلسا اونون آرزوسو یئرینه یئتمیش اولور. سونرا قیزلار ییغیشیب بولاق فالینا چیخیرلار. هر قیز الینده بیر گوزگو و ایستکاندا سو توتور. کیم یاخشی بیر سؤز ائشیتسه، گوزگونو قاپیا توتور، کیم پیس سؤز ائشیتسه، سویو قاپینین اوستونه تۆکور.

سونرا اونا بیر آرز دوز قاتیب خمیر یوغورور، کؤمبه بی شیریب یئیرلر. آنجاق اوستوندن سو ایچمک اولماز. آخشام یاتیرسان، یوخودا کیم سنه سو وئرسه، دئمک اونا اره گئتمیش اولورسان. بوندان باشقا، قیزلار چای قیراغینا بویانمیش بیر یومورتا، بیر کؤمور و بیر قیرمیزی قلم قویورلار. دئییلنه گۆره، گویا آخشام سودا اولان ملک لر سودان چیخیب، یومورتالاری رنگله

يیرلر. اگر یومورتادا کۆمورله چکمیخ خط اولسا دئمک او، قیزین آرزوسو یئرینه یئتمه یه جک، اگر قیرمیز خط چکیلسه، دئمک او، قیز خوشبخت اولاجاق. ایکینجی چیلله نین قورتارماغینا بیر- ایکی گون قالمیش، بوغدانی ال ده ییرمانیندا اؤیودورلر، قابین ایچینه تۆکورلر. قابین قویولدوغو یئرده دیوارا قیرمیزی پارچا آسیرلار. اوتاغا هئچ کس کئچمه مەلی دیر. گویا گئجه خیدیر نبی گلیب بوغدا یا ال باساجاق. سحر دوروب اوستونده ال ایزی اولان بوغدانی سوت و قند ایله قاریشdırیب جماعته پایلا ییرلار.

❁ "سو چرشنه سی" آیینی.

نوروز بایرامی عرفه سینده- آخیر چرشنه ده کئچیریلن شنلیکلردن دیر. آداملار گون دوغمامیشدان چای، آرخ، سو دییرمانی اوستونه گلیر، سو اوستوندن هوپانیب بیر آغیزدان اوخویورلار:

آده، چاگیر حسنی،
سو آپاردی سوسنی.
آغیریم سویا چیللنسن،
حاجی سویا دیللنسن.
آده، چاگیر حسنی،
سو آپاردی سوسنی.

سونرا آداملار اییلیب آرخدان سو گۆتورور، بیر- بیرنین اوزونه آتیر، ایسلادیرلار. سو اولارین آزار- بزارینی آپاریر، گوناھلارینی یویور، داھا گوناھ ائلمه یه جکلرینه آداملار آند ایچیرلر.

سئل چاپار، سو چاپار،
بیر گوناھ ایشلتدیم،
گل اونو توت آپار،
سئل قوپار، سو قوپار،
گل آپار، گل آپار-

❁ "داش آتما و یا گونشی قارشیلما".

نوروزلا باغلی قدیم آیینلردن دیر. آیری- آیری رایونلاردا مختلف آدلارلا یاشاییر. بعضا مراسیم تاماشاسی حساب ائدیلیلر. آداملار هوندو تپه لره ییغیشیب تونقال قالا ییر. آخیر چرشنه ده همین تونقالین دؤوره سینه توپلاشیب گونشین دوغماسینی گۆزله ییرلر. ائله کی، گونش دوغدو، هامی اونو سلاملا یان "قودوخان" نغمه سینی اوخویور، تونقالین باشینا دؤوره

وورور، سونرا دا هرە تونقالدان اۋز مشعلینی يانديريب اوجاقلارینی آليشديرماق اوچون ائوہ
تلسيرلر. آداملار تونقالين دۋورەسینە دولانديقجا، ائەلەجە دە گليب اۋز اوجاقلارینی
يانديردیقجا بئە نغمەلر اوخويورلار:

قودوخان، قودوخان،
سۇندورمە اودو خان.
آت اوستە قاد گتير
اولوسا اود گتير،
سۇزو بال قودوخان،
اۋزو آل قودوخان
قودوخان دالداير،
آل آتی يالداير.
قودوخان يولداير،
اللى بالداير.
سۇزو بال قودوخان
اۋزو آل قودوخان

قودوخان گۇي خاندير،
قودوخان داغ خاندير.
قودوخان آغ خاندير
دون تيكك قودويا
آرخ چكك قودويا.
سۇزو بال قودوخان،
اۋزو آل قودوخان.

قودويا آت آپار،
دالينجا قات آپار
ياليندا يات آپار
قان- ترە بات آپا.
سۇزو بال قودوخان،
اۋزو آل قودوخان.
قودو آل گونوموز،

قودو سۆز، اونوموز،
قودو ياز گولودور،
قودو آل ديلي دير.
سۆزو بال قودوخان،
اؤزو آل قودوخان!

❁ "گونشه قوربان آپارما"

نوروزلا باغلی ان قديم آيينلردن بيری ده "گونشه قوربان" آيين دير.
آخير چرشنه گونو آداملار مختلف حئيوانلاری- آتی، دوهنی، کلی، قويونو گونشه قوربان
وئرمک اوچون هوندور بير تپه نين اوستونده تونقال قالايبيرلار. سونرا تپه دن آشاغی توشوب
گونش دوغماغا باشلايندا ايکی نفرله قوربانى تونقال طرفه آپايرير. گندلردن بيری قاباقدا،
اوبيريسى ايسه آرخادا گندير. قاباخدا گندن جيلووو توتور، آرخادا گندن ايسه الينده بالتا ايله
اونو مشايعت ائدير. گونشين ايلک شعالاری دوغولاندا حئيوانلار اودا آتيلير. آداملار تپه يه
يويوروب، تونقالين اطرافيندا دؤوره ووروب خورلا اوخويورلار. بو نغمه لرده اساسا گونشين
بؤبؤکلويو، رحمیلی ليیى تعريفلنير گونش دوغوب قورتارديقدان سونرا تونقالدان آداملار
کؤسؤی گؤتوروب ائولرينه گلير کؤسؤيو اؤز اتاقلارينا آتيرلار.

❁ "سمنى خونچاسی" عنعنه سی

آخير چرشنه و نوروز آخشامی کندنين بايرام کئچيرن آداملاری، ائوينده حضورو اولان،
بايرام کئچيره بيلمه ين آداملارين قاپيسيني دؤيوب اونلارا سونبول، سمنى خونچاسی
آپارارديلار. اپاريلان گؤيرديلميش سمنى، بعضا ده قورو بير سونبول اولاردی. "سونبول
خونچاسی" دئييلن بو خونچادا نوروز شيرنيلری- ايرچار، دوشاب، مئيوه، نوغول و س.
اولاردی. "سمنى خونچاسی" نى آپاران خونچانی بوشالديب ائوده، حياطدا، اوشاقلارا قاخ-
قوز، قيرميزی بويانميش يومورتا، قوورغا وئرو اوخوياردی:

من سئحیرلی سونبولم،
من خئیرلی سونبولم،
تارلارلار اويلاغيمدير،
ياماجلار يايلاغيمدير.
انسانلارا گره يم،
برکتم، چوره يم.
يولچولار يولداشيام،

اوغوزون قارداشييما.
 آغ گونلری يايانام من،
 انسانا هاپانام من.
 من دونيانی گزهرم،
 من دونيانی بزهرم.
 من خئيرلی سونبولم،
 من سئحیرلی سونبولم.

نوروز سفره‌سی

نوروز مراسمی زامانی سفره‌یه قویولان شیرنیات و بیشیریلن خوراکلار آذربایجان ملی مطبخینین اساس قولونو تشکیل ائدیر.

شیرنیات: بونا، اساسا شکر بورا، پاخلاوا، شکر چۆره‌یی، کولچه، نان، بامیه، حالوا و س. عایید ائدیلیر. بونلاردان آن چوخ نوعو اولان پاخلاوادیر. او، ۳-۴ نوع دا حاضرلانییر. اولار باکی پاخلاواسی، رشته پاخلاواسی و گنجه پاخلاواسی دیر. باکی پاخلاواسی خمیر-اون، یاغ، یومورتا و بیر چیمدیک دوزون سود ایله یوغرولامسیندان حاضرلانییر سونرا خمیر کونده‌لنیپ یاییلییر، تاوانین دیبینه یاغ سورتولور و همین قات سرلیپ اوستونه ایچ تۆکولور. ایچی حاضرلاماق اوچون بادام و یا قوز لپیه‌سینی ماشیندان کئچیریب شکر توزو ایله قاتیشدیریلر. اوزهرینه ایکی خمیر قاتی سالیییر، یاغ سورولور، یئنیدن ایچ تۆکولور و بو قایدا ایله ۶-۷ قاتا قدر دوام ائندیریلییر. سونرا پاخلاوانی رومب شکلینده کسپ، اوزهرینه زعفران قاتیلیمیش یومورتا ساریسی چکیلییر. هر پاخلاوانین اورتاسینا فیندیک لپه‌سی و یاخود بادام قویولور. بیشنه یاخین اوستونه شربت تۆکولور.

گنجه پاخلاواسی و رشته پاخلاواسی دا عینا بوجوردور. لاکن گنجه پاخلاواسیندا ایچ هر اوچ قاتدان بیر تۆکولور و پاخلاوا ۲۳ قاتدان عبارت اولور؛ ۱۸ قات خمیر، ۵ قات ایچ. رشته پاخلاواسیندا ایسه آخیریجی اوست خمیر لایی عوضینه رشته قویولور.

شکر بورا دا ان چوخ یاییلمیش شیرنیات دیر. بونون اوچون خاما، یومورتا، بیر چیمدیک دوز، بیرآز سودا، یاغ و بیرآز سوت‌دن برک خمیر یوغرولور خمیر گلندن سونرا اونو کونده‌له ییب کیچیک دایره فورماسیندا یاییرلار. ایچی حاضرلاماق اوچون قابیغی تمیزلنمیش بادام و یا فیندیغی سورتگجلی ماشیندان کئچیریب شکر توزو ایله قاریشدییرلار. سونرا یاییلمیش کونده‌لره ایچ تۆکولور، اؤرتولوب کنارلاری وینت واری بوکولور، اوزهرینه مختلف ناخیشلار وورولور.

شکر چۆره‌یی اؤزونه مخصوص اوستالیک طلب ائدیر ارینمیش یاغ یومورتا و شکر توزو محکم چالینیپ، اوزهرینه اون علاوه ائدیپ، خمیر یوغرولور. همین خمیردن گیرده‌لر

حاضرلانىر، اوزه رينه يومورتا سارى سى چكيليپ ياغ سورتولموش ليسته دوزولور و ۲۵-۳۰ دقيقه. بيشيريلير.

نوروز خمير بيشينتيليرلندن ان چوخ ياييلانى شورقوغالدير. اونا بعضى رايونلاردا شور چؤره يى ده دئييرلر.

فصليين خميرى اوچون دوز، مايا، سو، اون، ياغ و مختلف ادويات گؤتورولور. كونده لنيپ ياييلير و ياغلانير. ياغلانميش يوخانى قاتلاييب، يئنيدين يايماق و ساجين اوزه رينه هر ايكي اوزو قيزارانا قدر بيشيريلير. گؤتورندن سونرا ذوقا گؤره شكر توزو و ياخود باللا سفره يه وئريلير. شمال رايونلاريندا بيشى چؤره يى، باكي زوناسيندا بيشى، قازاخ- گنجه زوناسيدا قاتلاما آدلانديرلان بايرام بيشى سيني خميرى اوچون مايا، دوز، اون، يومورتا گؤتورولور، خميره ادويات دا قاتيلير. حاضرلانماسى و بيشيريلمه سى عينا شورقوغالى كيميدير، لاكلن ايچينده استفاده اولونمور. يوخالارين سايى ۱۰ عدد اولور.

كولچه- اوما، سودلو چؤره ك، شيرين چؤرك، باكيدا بو بيشيني نوعو سود چؤره يى آدلانير. شكى زوناسيندا بو اوما، آغدام- فضولى و قوت قاشتن زوناسيندا كولچه، آران رايونلاريندا شيرين چؤره ك، ناخچيوان زوناسيندا، قوبا زوناسيندا تيخما آدلانير. قوبا اون الهيب همين اونون چكيسينه اويعون سود گؤتوروب اونلا قارشيديرلار. معين اولونموش چكیده شكر توزو، يومورتا، سار كؤك، مختلف ادوالار، مايا و دوز علاوه ائديلهرك خمير يوغرولور. خميرين اوستونو ايستى- بوكهرك آجيانا قدر ساخلاماق لازمدير. ايكي ساعاتدان سونرا ايرى كونده له يرك يئنيدين ياريم ساعات ساخلاييرلار. شيشميش كونده لرى چؤرك حديدندن بيراز ياياراق، اوستونه زعفران، خاشخاش و يومورتا سارى سى قاتيشيغى چكيپ ايستى پئچه قويورلار. ۳۰-۳۵ دقيقه دن سونرا كولچه حاضردير.

سمنى حالواسى دا گئنيش ياييلميشدير. سمنى جوجرتيلر ساريمتيل رنگده اولدوقدا ماشيندان كئچيريب، شيره سينه اون علاوه ائديليب خمير يوغرولور. خمير ياغلانميش مس تيانا قويولور، ضعيف آلوو اوزه رينه آرابير چئويرمكله/يانماسين دئيه/ دؤرد ساعات عرضينده بيشيريلير. هر دفعه خميرى چئويرديكجه آلتينا آزاجيق ياغ توكولور آخيردا كوتله يه خيردالانميش قوز لپه سى، ادويات/ جيره، دارچين، ايستى اوت، رازيانه/ و دوشاب وورولوب محكم قارشيديريلير، حاضر حالوالاردان ايرى دوغال فورماسيندا پايلار دوزه لديريلير. قالان شيرنيااتا ايسه قوزلو اوردوباد دورمه يى، باداملى بوروجوق، لنگران كولچه سى و س. عايد ائتمك اولار.

نوروز بايرامى آخشامى ائولرده آش بيشيريلمه ليدير. آشين/ پيلوون/ بيرچوخ نوعو معلومدور: پارچا- دؤشمه پيلو،- بونا بعضا دؤشمه- پيلو دا دئييلير،- چيغيرتما پيلو، سبزي پيلو، سودلو پيلو و س. دؤشمه- پيلو اوچون دويو سوزولور، قازانين ديبينه قازماق

حاضىرلانىڭ قازماغى ئىككى جور حاضىرلايىرلار: ۱. ياغلى خىمىر ايله، ۲. ياغ، يومورتا، دويو قاتىقلا. قازماغىن اوستونه ادولانمىش، دوزلانمىش، سوغانلنمىش، قىش واختى شابالىط ياز- ياي واختى زوغال، قوالى قوروسو دا علاوه ائىلىير،- يا قويون اتى، يادا تويوغ اتى تىكەلرى دوزولور، اوزه رينه ياغ و زعفران قاتىلمىش دويو تۇكولور و دمه قويولور. وام اوددا ئىككى ساعات مدتىندە دم آلىر.

سودلو آش- اون اىستكان سودە ۵ اىستكان دويو تۇكمك ايله، سوددە دويونون پۇرتوب، زعفران، سارى كۇك علاوه ائىدىب دمه قويولار، ۵۰- ۶۰ دقيقە دم آلىر سقره يە وئرىلكن اوزه رينه قورو بالىقدا قويولور.

باشق نوع پىلولار شويود پىلوو، شىرىن پىلوو، دولمالى پىلوو و س. عابيد ائىلىير بايرام سقره سىندە آدلارنى چكدييمىز خوراك و شىرنىاتلاردان باشقا نوغول، نابات، پوستە، بادام، توت قوروسو، كىشمىش، فىندىق، قوز، بادام لپەسى، بويانمىش يومورتا، قوالى قوروسو، ايدە و س. چىزلردە اولور. بعضى رايونلاردا آخىر چىرشنە يئددى لۇيوندە آدلانىر. سقرەدە يئددى نوع چىز اولماسى شرطدیر. چوخ واخى يئددى سىن سقرەسى دە آچىلىر. يئددى سىن "س" حرفى ايله باشلايان سرکه/ داد و ذوقا اشاره دیر/ سارىمساق/ ساغلاملىق/ سبزە/ اومود/ سوماق/ برکت/ سکه/ وارلىلىق/ ساعات/ اوزون عۇمور/ و سو/ آيدىنلىق/ دىمكىدیر سقرەنىن اورتاسىندا قىراغى شاملارلار بزه دىلمىش سمنى قويولور.

نوروز پايى

نوروز مراسىمى دۇوروندە نىشانلى قىزلار اوغلان ئويىندن نوروز پايى گۇندە رىلردى. "نوروز پايى" سقرەسىندە نوروز شىرنىاتى، بزه دىلمىش يومورتا، رنگ به رنگ شاملار، نىشانلى قىز اوچون قىرمىزى يايلىق، قىرمىزى اىپك پارچا، ها بئله قىزىن آناسى، آتاسى، قارداشى و باجىسى اوچون ھدىلەر گۇندە رىلردى. بىر و يا ئىككى گوندن سونرا قىز ئوى "سقرە قايتاراردى". بوردا دا شىرىن شىلەر، كىچىك ھدىلەر اولاردى.

قارابايرام سقرەسى

عزىزى وفات ائدن آداملاردا نوروز مراسىمى نى كىچىرىدیلر. بو، اۇلنن "قارابايرامى" حساب ائىلىردى. حوزورلو اولان وفات ائندىن روحنا حۇرمەت علامتى اولاراق نوروز شىرنىاتىندان بىشىر، بو شىرنىلەر قىر اوستونه آپارىب اورادا سقرە آچار و جماعتە پايلاردى.

نوروز قارى

نوروزدا ياغان قارا نوروز قارى دئىرىدیلر. بو، برکت و بوللق رمزى حساب ائىلىردى. نوروز قارى يئردە چوخ قالمادى. ارىب تئز گئدر، هاوا اىستىلە شردى.

خالق تقویمی

علی برازنده تورک

خالق تقویمی، بیر اولکهنین یا بولگهنین کولتور میراثی اولارق فازاندیغی دوغال پدیدهلر، توپلموسال (اجتماعی) قورملار و پدیدهلر آراسیندا اوزون سوره تجرله دایالی ارتباطلارین قورولدوغو تاریخی، عننه وی، دینی و اینانجسال، حقوقی، سیاسی و اقتصادی باغلی آنلام وظیفه سینی اوستلنمیش اولان زمان- حیات باغلیلیغین بیر انتظامی اولارق تانینا بیلیر. آشاغیدا یازیلان تقویم گونلری برچوخو رسمی اولمادیغی حالدا خالق ایچینده یاشایان و موجود اولان و ایران تورکلری آراسیندا اورتاق گونلر دیلر.

۱۳۹۶- جی ایل خالق تقویمی گونلری

۴-۱	آغلار گولر آیی	ایل بایرامی
۱۳	آغلار گولر آیی	طبیعت گونو
۱۴	آغلار گولر آیی	اثلالتارین یایلاغا کوچ باشلانیشی
۲۴	آغلار گولر آیی	نیسانلار
۹	گولن آیی	جامیش قیران
۲۱	گولن آیی	بارات گنجهسی، نیمه شعبان گنجهسی
۲۳-۲۵-۲۷	قیزاران آیی	قدر گنجهلری
۲۴	قیزاران آیی	(۲۱ رمضان) حضرت علی (ع) شهادتی
۲۹	قیزاران آیی	ابن ملجم گنجهسی
۴	قورا پیشیرن آیی	فطیر بایرامی

قوربان بايرامی	زومار آیی	۱۰
غم قدیر بايرامی	زومار آیی	۱۸
تاسوعا	خزل آیی	۲۰
عاشورا	خزل آیی	۲۱
رغایب	قیرو آیی	۴
اربعتین	آذر آیی	۱
چیلله گنجهسی	آذر آیی	۳۰
بؤیوک چیلله باشلانیشی	چیلله آیی	۱
کیچیک چیلله باشلانیشی	دوندوران آیی	۱۱
خیدیر نبی گونلری	دوندوران آیی	۲۰
چار - چار باشلانیشی	دوندوران آیی	۲۶
کرداوغلو گنجهسی (قورداوغلو گنجهسی)	دوندوران آیی	۳۰
سو چرشنبهسی	بايرام آیی	۱
اود چرشنبهسی	بايرام آیی	۸
یئل چرشنبهسی	بايرام آیی	۱۵
توپراق چرشنبهسی (آخیر چرشنبه)	بايرام آیی	۲۲

توپلانیب یاییملانان ماتریالارین جغرافیاسی

